

NUR

ČASOPIS ZA KULTURU I ISLAMSKE TEME

VOL 28 • Nº 69/70 • GODINA 2015

UDC 008+297 • ISSN 1450-555X

www.iran.rs

69/70

SADRŽAJ

2 Reč urednika

KULTURA I DRUŠTVO

- 5 Poruka ajatolaha Hameneija, lidera Irana, omladini Evrope i Severne Amerike
- 7 Doprinos Irana islamu
Morteza Motahari
- 13 Nematerijalna kulturna baština Irana
Priredio Aleksandar Dragović
- 20 Islamska revolucija i kultura
Priredio Aleksandar Dragović
- 25 Iranska opservatorija
Priredio Aleksandar Dragović

FILOZOFIJA I GNOZA

- 29 Visoki entuzijizam i filozofski karakter alame Tabatabaija
Prof. Akbar Ejdi
- 34 Nauka
Osman Bakar
- 53 Etika u delu Suhrevardija
Prof. Akbar Ejdi

KNJIŽEVNOST

- 57 Egzistencijalna veličina Božijih poslanika i prijatelja u *Mesneviji*
dr Mahmud Šaluji
- 62 Persijski jezik u svetu
Priredio Aleksandar Dragović
- 69 Dramska književnost u Iranu
dr Ahmed Tamindari
- 74 O persijskim poslovicama
Priredio Aleksandar Dragović
- 77 Priče iz *Mesnevije*: Lenjivac i bik
Džafer Ibrahim

UMETNOST

- 86 Sakralna umetnost u persijskoj kulturi
S. H. Nasr
- 98 XIV festival iranskog filma
Aleksandar Dragović
- 104 Izložba „Umetnost Irana“
Aleksandar Dragović

VERSKE TEME

- 103 Prava životinja u islamu
Priredila redakcija časopisa „NUR“
- 115 Beseda duhova
Ali ibn Abi Talib
- 122 Potpuna knjiga Sedžadova: Šapćuće moljenje pokajnika
- 123 Komentar Šapćućeg moljenja pokajnika
Prof. dr Sejid Vaziri

S ČITAOCIMA

- 137 Iz knjige *Probudeni heretici*: Jedan san Omara Hajjama & Noć u Samarkandu
Miraš Martinović

AKTIVNOSTI

141–146

**NEMATERIJALNA
KULturna BASTINA**

**FILOZOFSKI PUT
TABATABAIJA**

**SAKRALNA
UMETNOST U
PERSIJSKOJ
KULTURI**

**PRAVA ŽIVOTINJA
U ISLAMU**

**ČASOPIS ZA KULTURU I
ISLAMSKÉ TEME**
Vol. 28 • Nº 69/70
GODINA 2015.

UDC 008+297 ISSN 1450-555X

www.iran.rs

Glavni i odgovorni urednik
Mahmud Šaluji

Urednik
Aleksandar Dragović
nur@iran.rs

Lektura i korektura
Mirjana Abdoli

Tehnički i likovni urednik
Mario Lampić

Časopis izlazi tromesečno
u izdanju Kulturnog centra
Islamske Republike Irana.

Mišljenja i gledišta izneta
u objavljenim člancima
ovog časopisa ne moraju
da predstavljaju gledišta
Kulturnog centra
Islamske Republike Irana.

Objavljivanje članaka i
ilustracija dozvoljeno je sa
obavezanim navođenjem
izvora. NUR toplo dočekuje
mišljenja i gledišta svojih
čitalaca.

Adresa redakcije

Časopis NUR
Poštanski fah 431
11001 Beograd, Srbija
Tel: 011/2660-386
011/367-2564
Fax: 011/2666-980
E-mail: nur@iran.rs

U ime Bogae

Reč urednika

Iako su kultura, umetnost i književnost dugo prisutne u životu čoveka i prate ga u različitim oblicima od najranijih dana njegovog života na zemlji, one su, ipak u skladu sa geografskim uslovima, imali mnoge uspone i padove. Bilo je perioda kada su kultura i umetnost značajano napredovale u jednom društvu, ali i razdoblja kada su umesto napretka doživljavale dogradaciju. Uloga Božijih verovesnika i nebeskih učenja s jedne, i trud i zalaganje naučnika, volja i motivacija ljudi i pojava željenih uslova, s druge strane, imali su velikog uticaja na plodnost kulture.

Vrsta kulture koju ovde podrazumevamo je ona koja je urođena ljudskom biću i utisnuta u njegovu iskonsku prirodu. To je kultura koja čoveka vodi ka uzvišenim vrednostima, dajući mu pravac i smer, o čemu veoma lepo peva Mevlana, kada kaže:

*Svaki glas koji te poziva, iz visina, na uzdizanje,
dolazi od Boga, a taj je samo iz visine.*

Dakle, čovek treba da se promišljeno i duboko zagleda u sebe, ne bi li se vratio svojoj iskonskoj, bogomdanoj prirodi, i stigne do nivoa spoznaje na kome je u stanju da oslušne ovaj poziv kako bi otkrio kuda se kreće i prema čemu tako žurno stremi njegov život, kao što kaže pesnik: Gde to toliko žuriš?

Ono čemu želimo da se posvetimo jesu kategorije koje pripadaju kulturi, kulturi koja se formira iz čiste misli, praćena je etikom i spojiva sa nebeskim učenjem i poslanicama Božijih verovesnika.

U srcu kulture razvijaju se književnost i umetnost gde u uzvišenim mislima pronalaze svoj smisao i značenje, značenje koje ih čini neprolaznim. Isti je slučaj i sa književnošću; od vremena kada je živio velikan persijskog jezika, Ferdosi, prošlo je više od 1000 godina, a takođe, i epoha ostalih velikih pesnika poput Nezamija, Hafeza, Sadija i Rumija je davno iza nas. U svojim brojnim pesničkim delima svi oni su iznosili suptilne i poučne stvari,

i budući da je njihov govor kojim su propovedali verovanje bio usaglašen sa ljudskim umom i dušom, to je uzrokovalo da ova dela postanu večna i neprolazna. Mevlana često u svojim pesmama, kao najvažniji, naglašava motiv ljubavi. To je istinska, neprolazna i večna Božanska ljubav koja se razlikuje od drugih vrsta ljubavi koje su nestalne i prolazne; Mevlana kaže:

*Odaberi onu ljubav kojom su poslanici svi,
dostigli slavu, carstvo i vlast.*

To je zato što samo istinska, prava ljubav ostaje, dok su sve druge vrste ljubavi prolazne i varljive. On dalje kaže:

*Nema veka ljubav za mrtvima,
ne mogu se oni povratiti nama.*

odnosno ljubav za mrtvima, tj. lažna ljubav, je ljubav koja je okrenuta spoljašnjem, materijalnom i prolaznom.

Čovekov život na ovom svetu je ograničen, i svako će pre ili kasnije ugledati svoj kraj; međutim, ako život bude praćen izvornom kulturom, tako da se u njemu pojavi naklonost prema Božanskim vrednostima i sjedinjenost sa istinskom ljubavlju, onda je takav život neopisivo lep, smislen, i po rečima Nezamija, poput ogledala u kome se odražava višnje svetlo.

Časopis „Nur“ svojim prilozima nastoji da osvetli različite teme iz oblasti kulture o kojoj je reč, trudeći se da predstavi one za koje smatramo da su prikladne za ovdašnju sredinu i mogu da zadovolje znatiželju zainteresovanih čitalaca, istraživača i ostalih ljubitelja iranske kulture.

*I učini, o, Bože, da se posao naš okonča tako,
da Ti budeš zadovoljan, a mi izbaavljeni.*

Mahmud Šaluji
direktor Kulturnog centra
Ambasade I. R. Iran u Beogradu

۲ مقدمه

• فرهنگ و جامعه

۵/ نامه رهبر انقلاب اسلامی ایران به جوانان اروپا و آمریکای شمالی

۷/ خدمات متقابل اسلام و ایران: اولین موضوعات علمی / استاد مرتضی مطهری

۱۳/ میراث فرهنگی غیر مادی ایران

۲۰/ انقلاب اسلامی و فرهنگ

۲۲/ انقلاب اسلامی و تقویت خانواده

۲۵/ نجوم در ایران

• فلسفه و عرفان

۲۹/ روش فلسفی علامه طباطبائی (ره) / شیخ اکبر عیدی

۳۶/ نسبت علم و فلسفه در اسلام / عثمان باکار

۵۳/ جایگاه اخلاق در تعلیمات سهروردی / شیخ اکبر عیدی

• ادبیات

۵۸/ ابیاتی از مثنوی با درون مایه انبیا، اولیا وعظمت

وجودی آنها (بخش سوم) / دکتر محمود شالویی

۶۲/ زبان فارسی در جهان - آسیای مرکزی، هند و چین

۶۹/ ادبیات نمایشی در ایران / دکتر احمد تمیم داری

۷۴/ درباره ضرب المثل فارسی

۷۷/ قصه های شیرین - مثنوی مولوی / جعفر ابراهیمی

• هنر

۸۶/ هنر مقدس در فرهنگ فارسی / س. ح. نصر

۹۸/ نگاهی به جشنواره چهاردهم فیلم های

سینمایی ایرانی در بلگراد

۱۰۱/ نمایشگاه "هنر ایران"

• موضوعات مذهبی

۱۰۳/ حقوق حیوانات در اسلام

۱۱۵/ خطبه ای از نهج البلاغه (معروف به خطبه اشباح)

۱۲۲/ مناجات تأیین، دعایی از صحیفه سجاده با

شرح دکتر سید وزیري

• با خوانندگان

۱۳۳/ "یک رویا - عمر خیام"

۱۳۷/ "شبی در سمرقند" (۲ داستان از خواننده نور

آقای میراش مارتینویچ)

• فعالیت های رایزنی فرهنگی سفارت ج.ا.ایران

۱۴۶-۱۴۱

فصلنامه فرهنگی، اسلامی نور

• مدیر مسئول: محمود شالویی، مدیر مرکز فرهنگی سفارت ج.ا.ایران در بلگراد • سردبیر: آلکساندر دراگوویچ

• ویراستار: میریانا عبدلی • صفحه بندی و آماده سازی برای چاپ: ماریو لابیچ • چاپخانه: فینگراف

• نشریه نور هر سه ماه یک بار از سوی نمایندگی فرهنگی ج.ا.ایران در بلگراد منتشر می شود. • مطالب نور لزوماً نظر

نماینده فرهنگی ج.ا.ایران در بلگراد نیست. • اقتباس مقاله ها و تصاویر با ذکر منبع مجاز می باشد.

• آدرس: صربستان، بلگراد، خیابان نژونگ یوناکا ۳۲

• تلفن: ۳۶۷۲۵۶۴ و ۳۶۶۰۳۸۶-۱۱-۳۸۱ • نمابر: ۲۶۶۶۹۸۰-۱۱-۳۸۱+

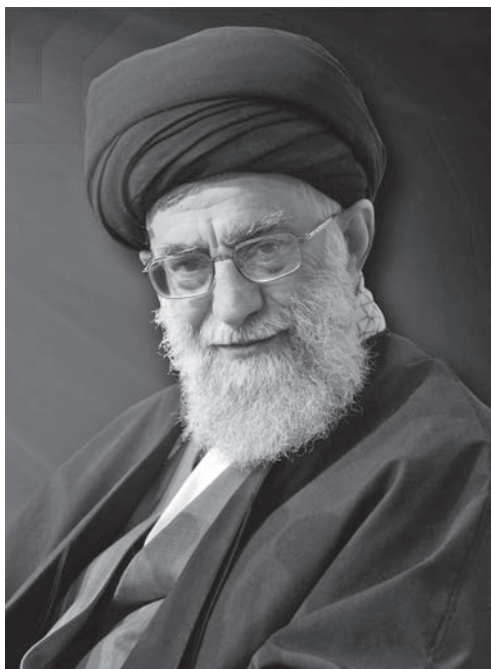
• پست الکترونیکی: nur@iran.rs

Poruka ajatolaha Hameneija, lidera islamske revolucije Irana, omladini Evrope i Severne Amerike

U ime Boga, Milostivog, Samilosnog

Poslednji događaji u Francuskoj i njima slična dešavanja u nekim drugim zapadnim zemljama, nagnali su me da o njima govorim direktno vama. obraćam se vama, omladino; ne zato što zanemarujem vaše majke i očeve, već zbog toga što budućnost vaše nacije i vaše zemlje vidim u vašim rukama, a i zato što osećaj traganja za istinom u vašim srcima nalazim vitalnijim i budnijim. Takođe, u ovom pismu se ne obraćam ni vašim političarima i državnim zvaničnicima, jer verujem da su oni svesno razdvojili put politike od staze iskrenosti i ispravnosti.

Moje reči upućene ovde vama govore o islamu i posebno o slici i licu islama koje se vama prikazuje. Od pre više od dve decenije, tačnije od raspada Sovjetskog saveza, učinjeno je mnogo napora da se ova velika religija prikaže kao zastrašujući neprijatelj. Izazivanje osećaja straha i gnušanja te instrumentalizacija tih osećanja, nažalost, imaju dugu tradiciju u političkoj istoriji Zapada. Ovde se ne nameravam baviti raznovrsnim „strahovima“ koji su do sada indukovani i usađeni narodima na Zapadu. I kraćim izlistavanjem novijih kritičkih studija o istoriji, sami ćete uvideti da savremene historiografije prekorno govore o neiskrenim i pretvornim ponašanjima vlada Zapada prema drugim narodima i nacijama u svetu. Istorija Evrope i Amerike posramljena je robovlasništvom, pokunjena razdobljem imperijalizma i postišćena nepravdom nad „obojenima“ i ne-

Zašto se sprečava oblikovanje javne svesti o tako važnom pitanju kakvo je pitanje načina suočavanja s islamskom misli i kulturom?

hrišćanima. Vaši naučni istraživači i istoričari izražavaju duboku nelagodu i poštiđenost svim krvprolićima počinjenim u ime religije među katolicima i protestantima, ili, u ime nacije i narodnosti u Prvom i Drugom svetskom ratu.

To samo po sebi zasluhuje pohvalu i navodeći mali deo s tog dugačkog spiska ne želim koriti istoriju, već želim da vi upitate svoje intelektualce: zašto se javna svest na Zapadu uvek mora buditi i dolaziti k sebi s višedecenijskim, a nekada i viševekovnim kašnjenjem? Zašto se revizija kolektivne svesti mora odnositi na

daleku prošlost, a ne i na aktuelna pitanja? Zašto se sprečava oblikovanje javne svesti o tako važnom pitanju kakvo je pitanje načina suočavanja s islamskom misli i kulturom?

Vi dobro znate da zajednički podtekst svih onih nepravедnih i profilerskih instrumentalizacija osećanja čine nipodaštavanje, izazivanje gnušanja i fobije. Sad od vas tražim da se zapitate zašto je stara politika širenja straha i mržnje ovoga puta nezapamćenim intenzitetom usmerena prema islamu i muslimanima? Zašto strukture moći u današnjem svetu žele da se islamska misao nađe na margini i u stanju pasivnosti? Koja to značenja i vrednosti u islamu ometaju plan velikih sila i koji se to interesi zadovoljavaju u senci građenja pogrešne slike o islamu? Dakle, moj prvi zahtev vama jeste da propitujete i istražujete o motivima tog rasprostranjenog ocrnjivanja islama.

Moj drugi zahtev je da na poplavu predrasuda i negativne propagande reagujete tako što ćete nastojati ovu religiju upoznati direktno i bez posrednika. Zdrava logika nalaže da bar saznate šta je to čime vas plaše i od čega to trebate bežati. Ja ne insistiram da prihvatite moje razumevanje ili bilo koju drugu intepretaciju islama, već kažem da ne dozvolite da vam ovaj dinamični realitet, (islam), koji utiče na današnji svet predstavljaju sa zadnjim namerama i nečistim ciljevima. Ne dozvolite da vam, pretvorno i licemerno, teroriste koje sami angažuju predstave kao predstavnike islama. Upoznajte islam kroz autentične izvore, kroz izvore prvog reda. Upoznajte se s islamom kroz Kur'an i život njegovoga časnog Verovesnika (mir i blagoslov Božiji neka su nad njim i njegovom porodicom). Hteo bih vas upitati: jeste li ikada do sada uopšte posegnuli za

Kur'anom kao knjigom muslimana? Jeste li proučili išta od nauka Verovesnika islama (mir i blagoslov Božiji neka su nad njim i njegovom porodicom), njegovih humanih i etičkih učenja? Jeste li ikada do sada primili poruku o islamu iz nekog drugog izvora, osim medija? Jeste li se ikada zapitali kako i na temelju kojih vrednosti je taj islam kroz nekoliko kontinuiranih vekova odnegovao najveću intelektualnu i naučnu civilizaciju i odgojio najbolje mislioe i naučnike?

Tražim od vas da ne dozvolite da opscenim i blesavim maskama između vas i stvarnosti naprave emocionalnu branu i tako vam oduzmu sposobnost objektivnog rasuđivanja. Danas kad su sredstva komunikacije srušila geografske granice, ne dozvolite da vas izoluju veštačkim, mentalnim granicama. Iako nijedan pojedinac nije u stanju popuniti načinjene praznine, ipak, svako od vas, s namerom da osvetli stvarnost sebi i svojoj okolini, može napraviti most nad tim prazninama, most sazdan od mišljenja i poštenja. Koliko god ovo unapred isplanirano sučeljavanje vas, mladih ljudi, sa islamom, bilo neprijatno, ono ipak može u vašem znatiželjnom tragalačkom umu proizvesti nova pitanja. Nastojanja na tragu iznalaženja odgovora na ta pitanja otvaraju pred vama vrednu priliku za otkrivanje novih istina. Zato, ne propustite tu priliku za ispravno razumevanje i percepciju islama, bez ikakvih predrasuda, kako bi, zahvaljujući vašem odgovornom odnosu prema istini, buduće generacije ovu etapu istorije odnosa Zapada prema islamu pisale s manje nелаgode i s mirnijom savesti.

Sejid Ali Hamenei
21.01.2015.

Doprinos Irana islamu

Morteza Motahari

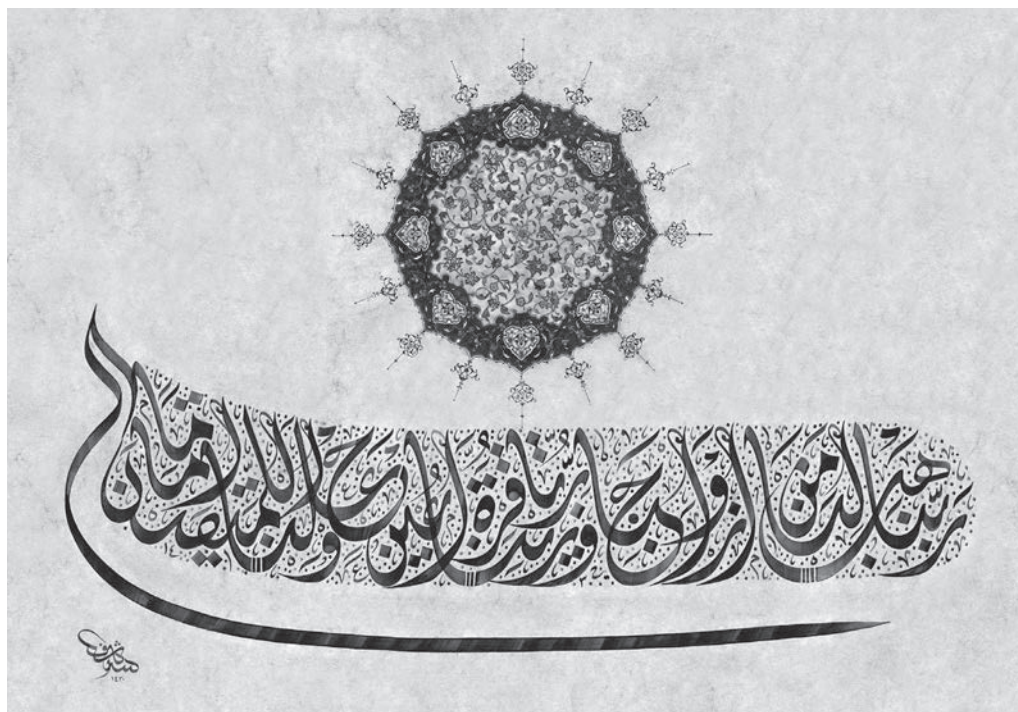
Prve naučne teme

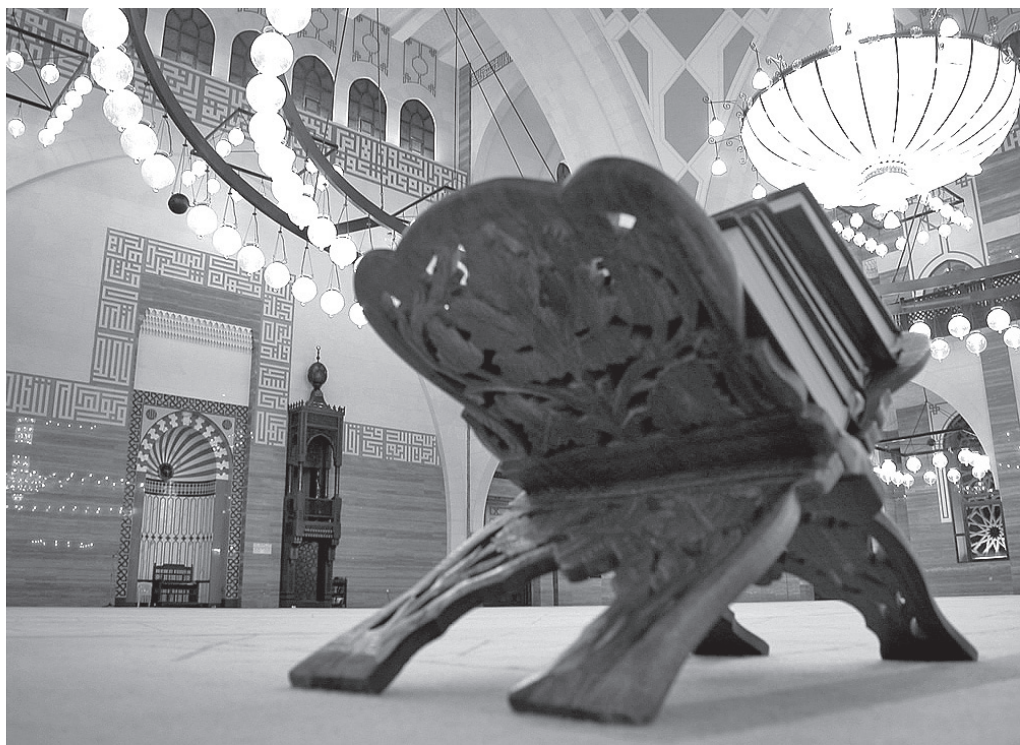
Koje teme su prvo zainteresovale muslimane, odnosno kojim naukama je započeo naučni pokret muslimana?

Početna tačka svakako je Kur'an. Svoju naučnu aktivnost muslimani su otpočeli izučavajući smislove i značenja kur'anskih ajeta, kasnije, predanje (hadis). Tako je Medina bila prvi grad u kome je počela naučna aktivnost. Džamije su bile prve naučne ustanove, a Kur'an i hadis prve naučne teme. Prvi učitelj bio je sam Poslanik islama, Božiji blagoslovi i mir nek su nad njim i njegovim potomcima. Prve naučne di-

scipline poput čitanja Kur'ana (kiraet), tumačenja Kur'ana (tefsir), teologije, hadiskih nauka, arapske gramatike, retorike, genealogije i istorije, nastale su zbog Kur'ana i hadisa.

Edvard Braun kaže: „Prof. Dahvija, u članku pisanom za dvadeset i treću svešku *Encyclopedia Britannica*, na izvanredan način prikazuje kako je razvojni tok različitih nauka, posebno istorijskih, u islamskom društvu bio podređen Kur'anu i kako su se sve ove nauke okupile oko 'svetog mudroslovlja' kao središnjeg toka. Primarne su postale lingvističko-gramatičke nauke. Kad su stranci počeli masovno da

prihvataju islam, osetila se urgentna potreba za studiranjem arapskog jezika i gramatike, jer Božija reč bejaše objavljena na arapskom jeziku. Kako bi se objasnili neki retki i neuobičajeni termini koji se sreću u Kur'anu, valjalo je okrenuti se i poeziji predislamskih pesnika... Kako bi se, pak, moglo baviti tom poezijom, moralo se pozabaviti istorijom Arapa. Da bi se u praktični život sproveli propisi verozakona koje Kur'an spominje, trebalo se informisati kod Poslanikovih drugova (ashaba) i njihovih nastavljača (tabiina) o Verovesnikovim rečima i postupcima u različitim situacijama iz čega će se razviti hadiske nauke. Utvrditi verodostojnost hadisa moglo se samo ako se detaljno izučiti lanac prenosilaca i valjanost svake karike u tom lancu, a to je, opet, podrazumevalo sastavljanje i izučavanje biografija, što je dalje vodilo bavljenju istorijom i detaljnom analizom pojedinih događaja i istorijskih

momenata. Štaviše, istorija Arapa nije bila dovoljna. Da bi se razumeli neki kur'anski ukazi i stara poezija valjalo je poznavati i istoriju arapskih suseda, posebno Iranaca, Grka i Abesinaca. Obaveznim se smatralo i poznavanje geografije, naročito s obzirom na brzo širenje islamske imperije na golemim prostorima."

Džordž Zejdan, takođe, iznosi slično viđenje. I on se slaže da muslimansko bavljenje naukom počinje s Kur'anom. Muslimani su posvećivali ogromnu pažnju Kur'anu, pridavali su veliku važnost njegovom ispravnom čitanju, što nije čudno, budući da je Kur'an bio temelj vere i obojsvetskog delovanja. Zato je uložen veliki trud kako bi se shvatili propisi Kur'ana. Muslimanski osećaj potrebe da se dokuče i razumeju kur'anski izrazi i njihov smisao izrodio je različite islamske nauke. Ukratko, Kur'an je bio ona ćelija života unutar islamskog društva koja je rasla i

razvijala se u grandioznu islamsku civilizaciju. Sve je, dakle, počelo iz ljubavi i pažnje muslimana prema Kur'anu.

Govoreći o pažnji muslimana prema Kur'anu kao temeljnom motivu otvaranja kapija nauke, Džordž Zejdan kaže: „Muslimani su u pogledu beleženja i čuvanja Kur'ana pokazali brigu i pažnju bez premca. Ispisivali su kur'anske ajete na zlatu, srebru i gipsu, ili su ih zlatnim i srebrnim mastilom ispisivali na svili, a onda time ukrašavali džamije, biblioteke, javne ustanove i svoje domove, trudeći se da ispisi budu rađeni najlepšom kaligrafijom... Muslimani su vodili brigu o redosledu poglavlja, broju svakog kur'anskog ajeta, svakoj kur'anskoj reči, tako da nije čudo da su beležili i to koliko puta se u Kur'anu pojavljuje slovo elif, koliko puta slovo ba i tako redom.”

On, takođe, kaže: „Kur'anski stil koristili su kao uzor u svojim govorima i pisanim delima, trudeći se da ono što govore i pišu bude što više slično kur'anskim ajetima. Kur'ansko učenje duboko je prožimao etiku i svakodnevni život muslimana, iako su mnogi muslimanski narodi kao maternji imali neki drugi jezik i živeli u zemljama dalekim od matice Kur'ana. Muslimani su se u prošlosti pozivali na kur'anske ajete i izraze kao glavno merilo u svojim lingvističkim raspravama. Tako je samo u Sibevejhevoj knjizi o arapskoj gramatici navedeno tri stotine kur'anskih ajeta. Pisci i pesnici obavezno su posezali za Kur'anom u nastojanju da svoja predavanja i pisana dela učine što lepšim.”

Džordž Zejdan dalje navodi: „U doba kad je Salahudin Ejubi preuzeo vlast nad Egiptom, samo biblioteka drugog fatimidskog halife, Aziza Bilaha, osnovana na nagovor i pod patronatom njegovog vezira, Jakuba ibn Kalasa, sadržavala je 3400 primeraka Kur'ana, od kojih su svi bili napisani najlepšim kaligrafskim ispisima u zlatu.”

Neki rukopisni primerci Kur'ana koje nalazimo u Razavi muzeju takođe su pisani zlatom i prelepom kaligrafijom. To jasno pokazuje kolika je bila pažnja i ljubav ovdašnjih ljudi prema Božijoj Knjizi.

Islamski kulturno-naučni pokret počeo je, dakle, onako kako smo kazali. Sad recimo nešto o ljudima koji su učestvovali u tom pokretu.

Iako su dela koja su prevedena i korišćena u svrhu izgradnje islamske civilizacije uglavnom bila neiranska, uloga iranskih naučnika u tom procesu, i kad se radi o verskim i svetovnim naukama bila je ogromna. To je nešto što, zaista, može služiti na čast iranskim muslimanima.

Edvard Braun piše: „Ako od nauka koje se obično nazivaju arapskim, računajući tu i egzegezu Kur'ana, hadis, filozofiju, medicinu, lingvistiku, čak i arapsku gramatiku, oduzmemo ona dela koja su radovi nearapa, oduzećemo tim naukama njihov najbolji deo.”

Ovde govorimo o Irancima, no, ne pada nam na pamet da budemo nepravedni prema ostalim muslimanima. Islamska kultura i civilizacija ne pripadaju ekskluzivno nijednom narodu, već su nasleđe i blago svih muslimana. Nijedan narod, ni Arapi, ni Iranci, ni bilo koji drugi, nema pravo da svojata tu kulturu i civilizaciju, ali, kako smo već rekli, svaki narod ima pravo da naglasi svoj udeo i ulogu u njima.

Počeci beleženja i sakupljanja

Orijentalisti i sledbenici njihovog gledišta uglavnom tvrde da u najranijem periodu islama, dakle, u doba pravednih halifa, pisanje i sastavljanje knjiga skoro da i nije postojalo. Štaviše, tvrde da je to bila zabranjena delatnost, i u tom smislu čak spominju navodne Poslanikove reči kojima se zabranjuje pisanje i beleženje. Kako se islam, međutim, širio, sve češće su se prenosili Poslanikovi hadisi (blagoslov i

mir Božiji neka je nad njim i njegovim), koji podstiču na pismenost i bavljenje naukom.

Džordž Zejdan kaže: „Pravedne halife plašili su se urbanizacije Arapa. Naime, smatrali su kako će urbanizacijom nestati arapska prostodušnost i prirodnost, pa su zato odvrćali narod od bavljenja knjigama i spisateljskog rada... Međutim, vremenom se islam širio, muslimansko područje bilo je sve veće; razdaljine među muslimanima, postojanje različitih viđenja i ideja učinili su da je potreba za naučnicima bila nužna. Muslimani su, tako, morali pristupiti izradi hadiskih, fikhskih i knjiga o ku'anskim naukama i počeli se baviti a n a l i z o m , dokazivanjem i izvođenjem zaključaka... Spisateljski rad više nije smatran p o k u d e n i m , nego je postao pohvalan i obavezan, što je često dokazivano jednim Verovesnikovim hadisom prenesenim od Enesa ibn Malika.”

Ono što Džordž Zejdan ovde pripisuje pravednim halifama čista je neistina. Niti je postojao neki strah od urbanizacije, niti je ikada, kako Zejdan tvrdi, zabranjivano pisanje i bavljenje knjigama. Istina je da je ashabima neko vreme bilo zabranjeno da imaju prebivalište van Medine, i da je neko vreme bilo zabranjeno zapisivanje hadisa, ali su Zejdan i drugi to prikazali krajnje pogrešno i preterano. Pored toga, dve spomenute zabrane važile su samo za vlast drugog halife, a ne tokom čitave vladavine pravednih halifa. Znamo da su

u najstarijim islamskim hronikama zabeleženi sporovi između Alija i njegovih pristalica, s jedne, i halife Omera i njegovih pristalica, s druge strane, u pogledu beleženja i zapisivanja Poslanikovih hadisa. U nastavku ćemo reći nešto više o tome. Zabrana ashabima da stanuju van Medine prekršena je, kao što znamo, od samog Alija, koji je za svoju prestonicu odabrao Kufu, gde su se tada preselili mnogi ashabi. Uglavnom, stav Zejdana je sasvim neutemeljen.

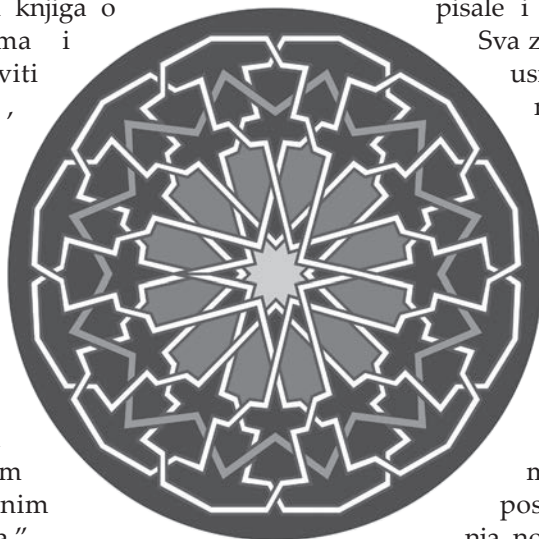
I Edvard Braun tvrdi da se tokom prvog islamskog stoleća, iako je muslimanski naučni polet bio izuzetan, nisu pisale i pripremale knjige.

Sva znanja prenošena su usmenom predajom s naraštaja na naraštaj, i Kur'an je, praktično, bio jedino pisano delo na arapskom jeziku. On kaže:

„S t i c a n j e znanja (tokom prvog stoleća po hidžri), bilo je moguće jedino posredstvom putovanja, no putovalo se retko i samo kad je to bilo nužno.

Svako putovanje zahtevalo je opsežne pripreme i predstavljalo je značajan napor. No, putovanja kasnije postaju pravi običaj, pa i svojevrсна opsesija, a u opticaju je sve više hadisa koji hvale putovanje radi sticanja znanja, poput onog koji glasi: 'Ko god napravi korak na putu ka pronalaženju znanja, Bog ga za taj korak približi raju.'

Mahlul je bio rob u Egiptu, ali, nakon što je oslobođen, nije hteo da napusti tu zemlju dok ne ovlada svim tamošnjim naukama, a onda je pošao na putovanja

po Hidžazu, Iraku i Siriji tokom kojih je sakupljao verodostojne hadise o podeli ratnog plena."

Ove tvrdnje su neosnovane. Proučimo li ozbiljnije istorijska dokumenta i hronike, videćemo da se još za Poslanikovog života beležilo i zapisivalo, i da je to bila uobičajena stvar. Postoje brojni dokumenti koji to dokazuju.

Faktori i razlozi brzog napretka

Jedan od razloga brzog napretka muslimana leži u činjenici da se oni prema naukama nisu odnosili ksenofobično i da su preuzimali znanje gde god bi ga pronašli. Kako bi se danas rado reklo, u tom pogledu su bili otvorenog duha i bez predrasuda.

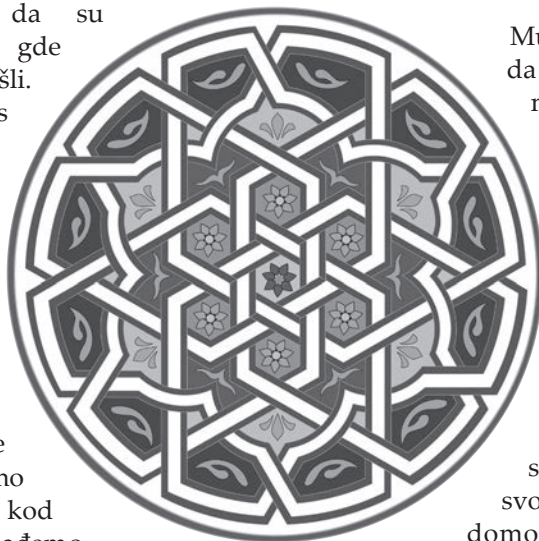
Kao što nam je poznato, Poslanikovim hadisom naređeno nam je da preuzimamo znanje gde god i kod koga god da ga nađemo. Časni Poslanik rekao je: „Znanje je izgubljena stvar vernika, pa gde god da ga nađe.”¹

U *Stazi rečitosti* se kaže: „Mudrost je izgubljeno blago vernika. Zato uzmi mudrost pa makar od dvoličnjaka.”² Ali kaže i: „Uzmi mudrost pa makar i od onoga koji pripisuje druga Bogu.”³ Među islamskim predanjima srećemo i ono koje imami vežu za Hrista, mir neka je nad njim: „Uzmite istinu makar i od onog ko je u zabludi, a klonite se zablude makar dolazila i od onoga ko sledi

istinu, odvagajte reči i prepoznajte ispravno!”⁴

Ovakva predanja učinila su muslimane otvorenim i spremnim za preuzimanje znanja od nemuslimana, probudila su u njima duh tolerancije i zabranila im da gaje predrasude. Muslimanima nije bilo bitno od koga preuzimaju znanje i čije knjige prevode, jer su smatrali da njima kao vernicima pripada svo znanje sveta i da je mudrost samo bila na pozajmici kod drugih. Kako Rumi kaže:

*Brate, mudrost je tebi pozajmljena,
baš kao kada ti neko pozajmi slugu.*

Muslimani su smatrali da su vera i nauka međusobno neodvojive. Smatrali su da je mudrost, odnosno nauka, tuđinac u neverničkom društvu i da mu po prirodi stvari ne pripada, pa se mora vratiti islamskom društvu kao svojoj prirodnoj domovini. Sigurno je da se

iz rečenice: „Znanje je izgubljena stvar vjernika, pa ga on uzima gde god da ga nađe”, mogu izvesti svi ovi smislovi. To je ono što je podstaklo muslimane da ulože veliki trud u preuzimanje nauke i znanja celog sveta.

Džordž Zejdan o faktorima i razlozima brzog napretka islamske civilizacije kaže: „Jedan od faktora koji su uzrokovali brzi napredak islamske civilizacije jeste i to što su abasidske halife bili veoma naklonjeni prevođenju djela iz znanosti i nisu pokazivali nikakav otpor prema tome. Poštovali su prevoditelje bez obzira na njihovu

rasnu, nacionalnu i vjersku pripadnost i odnosili su se prema njima blagonaklono. Zato su se na dvorovima halifa okupljali hrišćanski, jevrejski, zoroastrijanski, sabejski i ostali učenjaci, a halife su se prema njima odnosili tako blagonaklono da bi to moralo poslužiti kao primjer slobodoumlja i pravednosti svim vladarima bez obzira na naciju i vjeru.”

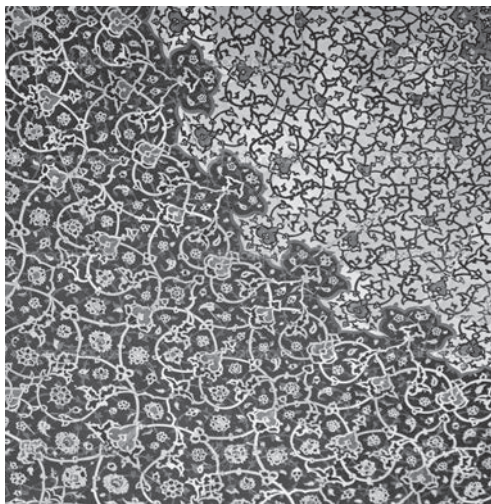
Džordž Zejdan zatim prenosi poznatu priču o tome kako je Sejid Šerif Razi recitovao poemu u čast Abu Ishaka, sabejca – dakle muslimanski verski učenjak posvetio je pesmu nemuslimanu – a onda kaže: „Sloboda mišljenja i ideja bila je tolika da je muslimanski verski učenjak slobodno napisao pohvalu u čast sabejskog učenjaka.”

Zejdan onda zaključuje da su ljudi u toleranciji i slobodoumlju jednostavno oponašali svoje prvake (halife i sultane) i nastojali da poput njih budu otvoreni, tolerantni i slobodoumnii. No, takvo tumačenje nije tačno. Ljudi poput Šerifa Razija, sigurno, nisu oponašali halife i nisu se od njih naučili toleranciji i otvorenosti; sveti propisi islama naučili su ih da poštuju nauku. Uostalom, sam Šerif Razi je spomenutu pohvalnicu prokomentarisao ovim rečima: „Ja sam hvalio znanje, ne čoveka!”

U svojoj knjizi „Karname-ye islam” dr Zarinkub smatra da su duh tolerancije i neopterećenost predrasudama bili važni faktori brzog napretka muslimana.⁵

Drugi faktor izuzetne sklonosti muslimana prema sakupljanju znanja jeste u činjenici da sam islam podstiče na učenje i sticanje znanja. Iako Džordž Zejdan nije oslobođen hrišćanskih predrasuda, a te predrasude su ponekad i vidno izražene, kao onda kada insistira na tome da rani muslimani nisu poznavali nikakvu drugu knjigu osim Kur’ana, ovaj autor, ipak, priznaje da je izuzetno bitno bilo to što sam islam podstiče na znanje.

On kaže: „Kako se islamska imperija

*Kupola džamije sa orijentalnim ornamentima,
Isfahan, Iran*

širila i kako su muslimani napravili sistematizaciju islamskih verskih znanja, fokus pažnje postepeno je prebacivan na ostale nauke i umetnost. Postojale su sve pretpostavke za izgradnju vlastite civilizacije, a za to je, svakako, bilo nužno baviti se naukom i umetnošću. Budući da su od hrišćanskih sveštenika već bili saznali ponešto o filozofiji, smatrali su je značajnijom od drugih nauka. Pritom je naročito važno to što su i putem Poslanikovih hadisa bili podsticani da se bave naukom i filozofijom. Tako postoje hadisi kao: ‘Tražite nauku makar i u Kini!’; ‘Znanje je izgubljena stvar vernika, uzmite ga od koga god da ga čujete!’; ‘Tražiti nauku je obaveza svakog muslimana i muslimanke!’; ‘Od beške pa do groba, tragajte za znanjem!’”

Dr Zarinkub piše: „I zaista, ova oporuka o nauci u islamu i naglašeno podsticanje na traženje nauke i učenjaka bili su osnovni razlog upoznavanja muslimana sa kulturom i naukom čovečanstva. Kur’an na više mesta poziva ljude da razmišljaju o Božijim stvorenjima i posmatraju tajne Božijih znakova, zatim ukazuje na prednosti čoveka kao Božijeg namesnika na Zemlji i njegov položaj, a na jednom

mestu u Kur'anu svedočenje učenih ljudi postavlja se odmah nakon svedočenja Boga i anđela. Samo to, po mišljenju imama Gazalija, bilo je dovoljno da nauka u islamu stekne izuzetnu vrednost i poštovanje.

Osim toga, postoje i mnogobrojna predanja od Poslanika preneti preko različitih lanaca prenosilaca, u kojima se hvalje nauka i naučnici. Ovo je, uprkos nekim raspravama i nesuglasicama oko autentičnosti predanja i prirodi oporučene nauke, povećalo želju i čežnju muslimana za duhom ibn Abas, prema predanju, upoznao Tevrat i jevanđelje, a Abdulah ibn Omer ibn 'As podučio se Tevratu i sirsom jeziku. Poslanikovo naglašavanje vrednosti nauke povećalo je ljubav muslimana prema nauci i podiglo položaj naučnika u nji-

naukom i kulturom, podstaknuvši ih da opažaju, istražuju i promišljaju tajne stvaranja. Uz to, Poslanik je i u praksi bodrio muslimane na sticanje znanja. Tako, posle Bitke na Bedru, svaki zarobljenik koji nije mogao da plati otkupninu postajao je slobodan ako desetero dece iz Medine podučiti čitanju i pisanju. Uz njegovu podršku, Zijad ibn Sabit naučio je hebrejski ili sirijski, ili možda oba ova jezika. Ova podrška učinila je da se ashabi okrenu sakupljanju znanja i traženju nauke, pa je tako Abuhovim očima."

NAPOMENE:

¹ *Biharul-Anvar*, sv. 2, str. 99.

² *Nehdžul-belaga*, mudrost 90.

Nematerijalna kulturna baština Irana

Pod nematerijalnom kulturnom baštinom podrazumevaju se rituali, predstave, izrazi, znanja, veštine, kao i instrumenti, predmeti, rukotvorine i kulturni prostori povezani s tim, a koje zajednice, grupacije i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvataju kao deo svoje kulturne baštine.

Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi s generacije na generaciju, zajednice i grupacije stvaraju iznova kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno delovanje s prirodom i svoju istoriju. Ona im pruža osećaj identiteta i kontinuiteta, i na taj način podstiče poštovanje kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti. Za upis na listu nematerijalne svetske baštine, nematerijalna baština mora biti:

- tradicionalna, ali još uvek živa; tu se ne misli samo na nasleđene običaje, nego i na savremenu ruralnu ili urbanu

³ *Biharul-Anvar*, sv. 2, str. 97.

⁴ *Biharul-Anvar*, sv. 4, str. 96.

⁵ Dr Abdul Husejn Zarinkub, *O historiji islamske civilizacije*, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, Sarajevo 2001. (preveli Ahmed Zildžić – Muamer Kodrić).

praksu u kojoj su uključene različite kulturne grupe;

- inkluzivna, tako da povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost, i doprinosi društvenom jedinstvu, ohrabruje osećaj identiteta i pripadnosti različitim društvima i društvu uopšte;
- reprezentativna na način da predstavlja znanja, tradiciju, običaje i veštine koje se u jednoj zajednici ili drugim zajednicama prenose s kolena na koleno;
- utemeljena na zajednici koja se s njom identifikuje, koja je stvara, održava i prenosi.

Popis iranske nematerijalne baštine na listi svetske nematerijalne baštine

Iranski muzički repertoar – radif

Radif je tradicionalni repertoar klasične iranske muzike koji čini suštinu persijske muzičke kulture. Više od 250 melodijskih jedinica, pod nazivom „guše”,

raspoređene su u ciklusima, s osnovnim modalitetom pružajući pozadinu na kojoj se zasnivaju razni melodijski motivi.

Iako se glavna izvođačka praksa iranske tradicionalne muzike odvija kroz improvizaciju u zavisnosti od raspoloženja izvođača i kao reakcija na publiku, muzičari provedu godine učenja kako bi savladali radif kao skup muzičkih alata za svoje predstave i kompozicije.

Radif može biti vokalni ili instrumentalni, svira se na različitim instrumentima i tehnikama, uključujući tar, setar, santur, kamanče i nej. Prenoseći se od majstora na učenika kroz usmene instrukcije, radif manifestuje i estetsku praksu i filozofiju persijske muzičke kulture. Učenje radifa podrazumeva najmanje deset godina odanog rada i posvećenosti tokom kojih studenti uče napamet repertoar radifa i učestvuju u procesu muzičkog asketizma s namerom stupanja u svet duhovnosti. Ova bogata riznica leži u srcu iranske muzike

Iranska novogodišnja trpeza – haft sin

i odražava kulturni i nacionalni identitet iranskog naroda. Na listu nematerijane svetske baštine uvrštena je 2009. godine.

Iranska Nova godina – noruz

Iranska nova godina, noruz, počinje 21. marta, u trenutku kada se na putu Zemlje oko Sunca izjednače dužina dana i noći. Iranska nova godina, noruz (u UNESCO-u se koristi naziv – *Nowruz*), što u prevodu znači novi dan, više vekova unazad proslavlja se na dan prolećne ravnodnevice, odnosno s dolaskom proleća.

Praznik koji danas poznajemo kao noruz, s jedinstvenim iranskim karakteristikama, seže u daleku prošlost, od pre najmanje 4000 godina, i duboko je ukorenjen u iransku tradiciju, a slavi se prema kalendaru koji je jedan od najstarijih i najtačnijih na svetu. Ujedinjene nacije su 24. februara 2010. izdale rezoluciju u kojoj se noruz priznaje kao međunarodni dan. Noruz je službeno

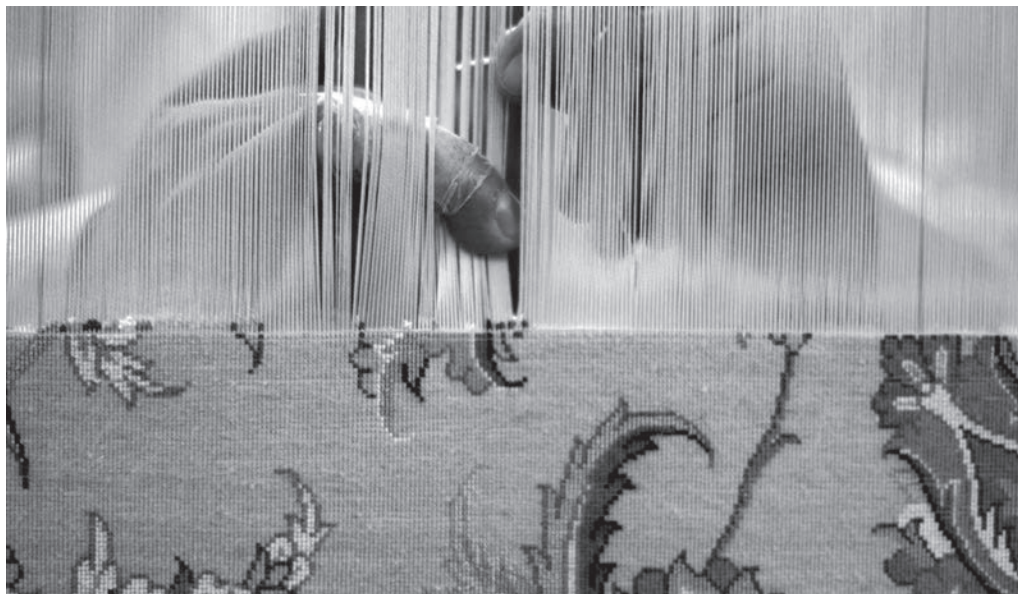
registrovan na UNESCO-ovoj listi nematerijalne kulturne baštine čovečanstva.

Tradicionalne veštine tkanja tepiha u Kašanu

Skoro svaki treći stanovnik Kašana zaposlen je u izradi tepiha, od kojih su više od dve trećine ženski tkači. Proces tkanja počinje izradom dizajna koji je razrađen između niza osnovnih stilova i sadrži motive cveća, lišća, granja, životinja i scena iz istorije. Tepisi se tkaju na razboju poznatom kao dar, i uglavnom su od pamuka ili svile. Vu na ili svila veže se na osnovu s prepoznatljivim persijskim čvorom, koje na mestu drži red tkanja, pritisnut češljem. Persijski stil tkanja, (poznat, takođe, kao asimetrično resanje), posebno delikatno se primenjuje u Kašanu, tako da je zadnja strana tepiha fino i ravnomerno zamršena. Boje tepiha iz Kašana potiču od različitih prirodnih boja, uključujući koren bročike, ljuske oraha i nara i

Tkalja pored tepiha, Kašan

Proces tkanja tepiha, Fars

lišća vinove loze. Tradicionalne veštine tkanja kašanskih tepiha prenose se na ćerke koje dobijaju smernice i od svojih majki i baka.

Tradicionalne veštine tkanja tepiha u Farsu

Iranci uživaju globalni ugled u tkanju tepiha, a tepisi pokrajine Fars, na jugozapadu Irana, su među najistaknutijim. Vuna za tepihe izrađuje se u proleće ili na jesen. Muškarci konstruišu razboj za tepih čiji je horizontalni okvir smešten na podu, dok žene predu vunu u pređu. Boje koje se koriste su uglavnom prirodne: crvena, plava, smeđa i bele nijanse, proizvedene iz bojila uključujući broć, indigo, lišće salate, ljuske oraha, stabla trešnje i kože šipka. Žene su zadužene za izradu mustre, izbor boja i tkanje, i prenose scene njihovog nomadskog života na tepih. One ne koriste predloške, (dizajn), kod tkanja, tako da dva tkalca ne mogu tepih istog dizajna. Čvorovi u boji se vezuju, a strane se ušivaju, a višak vune se spaljuje kako bi dizajn bio živopisan. Tek onda se tepih

predaje na završno čišćenje. Sve ove veštine se prenose usmenom metodom, i uče radom uz majstora. Majke obučavaju svoje ćerke kako da koriste materijal, alat i

Tazije na slici Kamal-ul Mulka, 19. v.

samoj veštini izrade, a očevi svoje sinove šišanju vune i izradi razboja.

Ritualna dramska umetnost – ta'zije

Ta'zije je ritualna dramska umetnost kojom se pripovedaju verski događaji, istorijske i mitske priče i narodno predanje. Svaki komad ima četiri elementa: poeziju, muziku, pesmu i pokret. Neki komadi imaju i do sto uloga, podeljenih u istorijske, verske, političke, društvene, nadnaravne, realne, imaginarne i izmišljene likove. Svaki komad je poseban, ima vlastitu temu, kostime i muziku. Ta'zije nastupi su bogati simbolikom, šiframa i znakovima koje iranski gledaoci razumeju, a pozornice su bez rasvete i dekoracije. Izvođači su po pravilu muškarci koji igraju čak i ženske uloge, a većina su amateri koji to rade samo zbog sticanja duhovne nagrade. Predstave promovišu i jačaju verske i duhovne vrednosti, altruizam i prijateljstvo uz očuvanje starih tradicija, nacionalne kulture i iran-ske mitologije. Ta'zije, takođe, igra značajnu

ulogu u očuvanju narodne nošnje, kaligrafije i starih instrumenata. Njegova fleksibilnost je dovela da toga da postane zajednički jezik za različite zajednice kojim se promovise komunikacija, zajedništvo i kreativnost. Ta'zije se prenosi primerom i usmenim predanjem sa učitelja na učenika.

Pahlevani i zurkane ritual

Pahlevani je iranska borilačka veština koja kombinuje elemente islama, gnostici-zma i drevna persijska uverenja. Pahlevani označava ritualnu zbirku gimnastičkih i kalisteničkih pokreta koju izvode deset do dvadeset ljudi, od kojih svaki drži instrument koji simbolizuje drevno oružje. Mesto gde se obavlja ritual, zurkane, je zasvođena građevina s osmougaonom nisko položenom arenom i sedištim za publiku. Moršed (majstor), koji vodi pahlevani ritual, izvodi epske i gnostičke pesme dok udara u zarb (bubanj u obliku pehara). Pesme koje recituje prenose etičke i socijalne sadržaje i deo su zurkanske književnosti. Učesnici

Detalj sa pahlevani rituala

pahlevani rituala mogu biti iz bilo kojeg društvenog sloja ili verske pripadnosti, a svaka grupa ima jake veze u svojoj lokalnoj zajednici, pomažući onima kojima je potrebno. Tokom obuke, studenti su upućeni u etičke i viteške vrednosti pod nadzorom piškesvata (prvaka). Oni koji su ovladali individualnim veštinama i umetnošću, praktikuju verske principe, i prolaze etičke i moralne faze gnosticizma, mogu steći istaknuti čin pahlevani (junak), koji označava rang i zvanje unutar zajednice. Trenutno u Iranu postoji oko 500 zurkana i u svakoj od njih deluju učenici, osnivači i prvaci.

Muzičko nasleđe Bakša iz Horasana

U pokrajini Horasan, Bakši su poznati po veštini sviranja dotara, dugovrate laute sa dve žice. Oni u svojim pesmama preporučavaju islamske i gnostičke teme i epove mitoloških, istorijskih ili legendarnih tema. Njihova muzika, poznata kao magami, sastoji se od instrumentalnih i/ili vokalnih

kompozicija, koje se izvode na turskom, kurdskom, persijskom i turkmenskom jeziku. Navaji je najrasprostranjeniji magam; raznolik, vokalni, bez ritma, u pratnji gnostičkih pesama. Ostali primeri uključuju turski magam tadžnis i gerajeli, verske teme šakatajia, i loj, starinski romantični magam koji pripada Kormandž Kurdima iz severnog Horasana. Bakši smatraju da je jedna žica njihovog instrumenta dotara muška, a druga ženska; muška žica ostaje otvorena, dok se ženska koristi za izvođenje glavne melodije. Bakši muzika prenosi se kroz tradicionalnu obuku sa majstora na učenika, ili moderne metode, u kojoj majstor obučava širok raspon učenika oba pola iz različitih sredina. Muzikom se prenose teme iz istorije, kulture, etike pa čak i verske osnove. Zbog toga društvena uloga Bakša prelazi okvire običnog pripovedanja i u lokalnim zajednicama im daje mesto sudija, posrednika i iscelitelja, kao i čuvara etničke i kulturne baštine.

Muzičar iz naroda Bahš, pokrajina Horasan

Narodni pripovedač, nagal

Nagali – iransko dramatično pripovedanje

Nagali je najstariji oblik dramskog pripovedanja u Iranu koji je dugo igrao važnu ulogu u društvu, od dvorova do sela. Izvođač – nagal – pripoveda priče u stihu i prozi prateći ih gestovima i pokretima, a ponekad i instrumentalnom muzikom i oslikanim svicima. Nagali pripovedači funkcionišu i kao zabavljači i kao prenosioči persijske književnosti i kulture. Oni zbog toga moraju biti upoznati sa lokalnim izrazima, jezikom i dijalektima, kao i sa tradicionalnom muzikom.

Nagali pripovedač mora imati talenat, dobro pamćenje i sposobnost improvizacije praćenu veštinom da očara publiku. Nagali pripovedači tokom izvođenja na sebi imaju jednostavne kostime, ali, mogu takođe nositi drevne kacige ili oklope kako bi rekonstruisali scene bitaka o kojima pripovedaju. Ženski nagali izvide se pred mešovitom publikom. Nagali pripoveda-

nje se smatra jednim od najvažnijih čuvara narodnih priča, epova i iranske narodne muzike. Nekada su se izvodili u čajdžinicama, nomadskim šatorima, kućama i istorijskim prostorima poput drevnih karavan-saraja. Međutim, pad popularnosti čajdžinica, usled pojave novih oblika zabave, doveo je do smanjenog interesovanja za ovaj oblik pripovedanja. Ostarelost majstora izvođača, (moršeda), i opadanje popularnosti među mlađim generacijama uticali su na smanjenje broja kvalifikovanih nagala, što pretilo opstanku ove forme dramske umetnosti.

Kališujanski rituali

Kališujanski rituali se praktikuju u Iranu u čast sultana Alija, koji se slavi kao svetac u oblasti Kašana i Fina. Prema legendi, Ali je bio mučenik čije je telo pronađeno i preneseno u tepihu do potoka, gde su ga oprali i ukopali ljudi iz oblasti Fina i Ksave. Danas je mauzolej sultana Alija mesto održavanja rituala tokom kojeg se tepih pe-

Mauzolej sultana Alija, Kašan

Islamska revolucija i kultura

Islamska revolucija je na kulturnom polju ostvarila izuzetno velike i zapažene rezultate. Konstantni razvoj i procvat kulture u Iranu nakon pobeđe islamske revolucije 1979. godine zasnivaju se na islamskom učenju i unutrašnjim kapacitetima iransko-islamske civilizacije.

Iranska nacija je pod uticajem revolucionarnog učenja započela razvoj i širenje kulture. Samostalni razvoj kulture u Iranu nakon pobeđe islamske revolucije poprimio je nove obrise koji se razlikuju od neiranskih i neislamskih elemenata, što je doprinelo stabilizaciji i snaženju jakog iranskog islamskog i revolucionarnog identiteta. Oslanjanjem na vlastite kapacitete i snažnu islamsku kulturu i civilizaciju iranska nacija je postigla samodovoljnost i samopouzdanje u kulturnom domenu, zbog čega se okrenula borbi protiv onoga što je negativno u svetu kulture, bilo da dolazi sa Istoka ili sa Zapada. Veoma brzo je došlo do jačanja kapaciteta i potencijala kulture Islamske revolucije širom zemlje, tako da su se svuda osećali motivi koji govore o islamskom učenju i načinu života, odnosno stvarima koje su pohvalne i one koje to nisu. U tim uslovima je došlo do destilacije kulture u Iranu u procesu tokom kojeg su izbrisane sve nastranosti. Istovremeno je ojačao kvalitativni i kvantitativni nivo razvoja i zavisnost novoformirane iransko-islamske kulture od učenja islamske revolucije. Iranska kinematografija je postigla velike uspehe na svim poljima, dostigavši kvotu od oko trista kinematografskih ostvarenja tokom godine, što se smatra izuzetno velikim brojem za jednu regionalnu zemlju.

Zbog istovetnosti ideala islamske revolucije sa onim nacijama koje se nalaze pod tiranskom čizmom, i potrebe za saveznim odnosima sa drugim kulturama, došlo je do formiranja snažnih veza između kulture islamske revolucije sa kulturama drugih naroda, posebno muslimanskih zajednica širom sveta. U tim vezama, jedan od ciljeva islamske revolucije je svakako i snaženje ekonomskih veza sa islamskim svetom i drugim muslimanskim zemljama. U ovom slučaju se razmatra pitanje ekonomije unutar sveta kulture i veza koje su uspostavljene između iranske nacije i drugih naroda širom sveta nakon pobeđe islamske revolucije.

Islamska revolucija je proizvela jedan poseban ideološki stav prema čoveku i prirodi. Stav prema odnosu čoveka i zajednice je jedan od značajnih elemenata za

Savremena Iranka na radnom mestu

Žene kao delegati u iranskom parlamentu

razvoj kulture, u čemu je islamska revolucija u svojoj borbi protiv nasilničkog režima donela mnoge promene. Tu se pre svega misli na razvoj jedinstva, jednakosti, ravnopravnosti i bratstva koji je zasnovan na filozofskom viđenju života u islamskom učenju, zatim, stav prema natprirodnom, uz oslanjanje na Božiju jednost, kao i na sve ono što je Svemogući preko Svojih poslanika preneo ljudima. Islamska revolucija je izrekla svoje ideale i slogane u potrazi za duhovnošću zbog čega je kao jedan od svojih ciljeva uvrstila prenošenje ovih poruka materijalističkom svetu, bilo na Istoku ili Zapadu. Stoga, ovaj stav se krio u gotovo svim porukama islamske revolucije koje zagovaraju jednakost i bratstvo.

Veza čoveka i nauke je tema kojoj je lider islamske revolucije, ajatolah Sejid Ali Hamenei, uvek polagao mnogo pažnje i značaja. Produkcija nauke u Iranu ostvarena je u izuzetno kratkom vremenskom intervalu i to posebno nakon pobeđe islamske revolucije zbog čega se opravdano tvrdi da je nemoguće porediti ova dva perioda – pre i posle pobeđe islamske revolucije.

I sada, islamska revolucija se nalazi u uslovima kada je potrebno posvetiti posebnu pažnju vezi između kulture i razvoja, jer značenje termina „razvoj nauke” se ne sme usmeravati ka strani na kojoj se nalaze neislamske i neiranske tendencije u kulturi. Zbog toga je sasvim shvatljivo kombinovanje islamske revolucije sa novim shvatanjima u razvoju kulture kao jednom strateški važnom produktu.

Kao što islamska revolucija i njena ideologija u svojoj suštini sadrži islamsku osnovu, što se može primetiti na svim nivoima i u svim oblicima, moguće je ukazati na ubeđenja i posebne kulturne poglede za koja je potrebno neko vreme zarad uspostavljanja svih neophodnosti za razvoj i širenje revolucionarne kulture, odnosno kulture islamske revolucije.

Islamska revolucija je učinila da se ubeđenje u promene u zajednici i postojećem svetu ukoreni u srca vernika i pripadnika iranske zajednice. Ubeđenje za potrebom naučnog razvoja je iransku omladinu dovelo na poprište borbe za novim saznanjima i jačanje kulture obrazovanja. Ubeđenje

Iranski hrišćani na liturgiji, crkva Vank, Isfahan

u talenat i izuzetne kapacitete i mogućnosti svakog čoveka u nadvladavanju i kontrolisanju prirode, i njegovi potencijali na polju društva, zajednice, kulture i ekonomije su iransku naciju ohrabрили na putu postizanja samopouzdanja u tim istim granama ljudskog delovanja i iransko društvo se vratilo duhu poslovice koja kaže „ko zna taj i ume“. Ova poslovice je postepeno prevedena i prilagođena u izraz „Mi možemo!“ Sve ovo, praćeno pozitivnim stavom prema životu, rezultiralo je time da ljudi u svojim životima nakon pobeđe islamske revolucije u Iranu upoznaju značenje i smisao uspeha, jedinstva i zadovoljstva.

Islamska revolucija i jaćanje porodice

Sa stanovišta Ustava Islamske Republike Iran porodica se smatra osnovnom ćelijom iranskog društva i glavnim izvoristhem i centrom razvoja i usavršavanja ljudskog bića.

Nakon pobeđe islamske revolucije u Iranu došlo je do potpunog usaglašavanja verskih i ideoloških viđenja oblika formiranja i podrške porodici kao glavnoj

pokretaćkoj snazi razvoja i usavršavanja čoveka i žene, i kao pojedinca, i kao zajednice. Stvaranje preduslova za ovakav vid razvoja iziskuje određene napore što je, nakon pobeđe islamske revolucije, postala jedna od obaveza islamske vlasti u Iranu.

Žena, u okviru jedne porodice, u navedenim uslovima više nije „predmet“ ili „samo oruđe za rad“, već je u potpunosti izašla iz tog okvira i okrenula se jaćanju svoje izuzetno znaćajne uloge i funkcije u porodici i društvu, a to je sveti posao majćinstva koja je izuzetno znaćajna u vaspitanju budućih ćlanova društva. Žena je u ovom procesu poput hrabrih izviđaća koji otkrivaju nove teritorije i stiću nova iskustva. Žena je, takode, saborac koji se u savladavanju društvenih problema bori rame uz rame sa muškom populacijom, zbog ćega i prima veću odgovornost koja je, sa stanovišta islama, ispunjena velikom vrednošću i ćašću.

Ćlan 10. Ustava Islamske Republike Iran, koji govori o porodici, glasi:

„Obzirom da je porodica fundamentalna ćelija islamskog društva, svi zakoni, propisi i programiranja moraju biti usa-

glašeni na putu olakšanja zasnivanja porodice, odbrani njene svetosti i snaženju porodičnih veza u skladu sa islamskim pravom i etikom.”

U članu 20. Ustava Islamske Republike Iran kaže se:

„Svi članovi društva, žene i muškarci, su ravnopravni pred zakonom; raspoložu svim ljudskim, političkim, ekonomskim, društvenim, socijalnim i kulturnim pravima koja su zasnovana na islamskim propisima.”

Ustav Islamske Republike Iran u članu 21. naglašava da je Vlada dužna da osigura sva prava žene u skladu sa islamskim propisima i zakonima, i da u delo sprovede sledeće:

1. stvori povoljne uslove za razvoj žene, i oživi njena materijalna i duhovna prava;
2. podrži majke, posebno u vreme trudnoće i postporođajnom periodu, vremenu dojenja novorođenčeta, i pruži podršku deci bez roditelja;
3. formira sud koji će raditi na očuvanju časti porodice;
4. omogući posebno osiguranje za udovice, starije žene i žene bez staratelja;
5. dodeli decu zaslužnim majkama u slučaju nepostojanja zakonski predviđenog staratelja.

Sve ove zakonske regulative pokazuju da je islamska revolucija, suprotno onome što postoji u zapadnim društvima, zauzela politiku zaštite porodice i njenog jačanja u cilju stvaranja što zdravije porodice i društva zasnovanog na islamskom načinu života.

Nakon pobede islamske revolucije u iranskom društvu je došlo do velikih i sveobuhvatnih promena. Jedna od tih velikih i ključnih promena je i stil življenja, posebno u sektoru zasnivanja porodice i oču-

vanja njenih fundamenata. U mnogim govorima osnivača Islamske Republike Iran, imama Homeinija r.a. i lidera islamske revolucije, ajatolaha Ali Hameneija, ukazano je na važnost institucije porodice, tako da se javila potreba za formiranjem državnih tela čija dužnost bi bio rad na očuvanju i jačanju osnova zdrave porodice.

Islam, kao vera koja je posvećena formiranju i usavršavanju ljudskog bića, veliku pažnju posvećuje porodici koju smatra središtem odmora, mira i nežnosti. Zbog toga blagostanje i sreća ljudske zajednice zavise od integriteta porodice, pa se i navodi da je cilj zasnivanja porodice u postizanju materijalnih, duhovnih i emotivnih potreba, uz navedeno stanje mira, sigurnosti i zadovoljstva. Da bi se očuvala porodica potrebno je pravilno organizovati sve aktivnosti na svim poljima i u svim porama ljudske zajednice, i u tome se inspirisati učenjima nebeskih vera, koja su preko Božijih poslanika slana ljudima da bi se kretali ka savršenstvu.

U islamskim izvorima, Kur'anu i predanju Božijeg poslanika, mnogo se govori o zdravoj porodici, dok sam Kur'an o Poslanikovo govori kao o najboljoj porodici. Kaže se da je Bog od njenih članova udaljio sve vrste neprijatnosti, pokvarenosti i sve ono što je ružno. Upravo to je tačka razvoja i jačanja zamajca za prosperitet zdrave porodice. Porodica se zasniva vezom muškarca i žene, i rađanjem dece počinje da stasa i jača, tako da na ovaj način jača koren zdravog društva.

Jedan od metoda očuvanja porodice i njenog snaženja jeste sleđenje ispravnog životnog stila zasnovanog na islamskim propisima. Nakon pobede islamske revolucije mnogo se ističe važnost ovakvog životnog stila. Sa stanovišta sociologa, životni stil sadrži mnoge faktore koji određuju kretanje i oblik ljudskog života. U te faktore spadaju zajednica, kultura, svetonazor, norma, etika, ideologija, tradicija i

modernizam, ličnost i lični i društveni identitet, nasleđe, sredina, proizvodnja i društveni status.

Nakon pobeđe islamske revolucije, jačanje porodice i njenih temelja je ustoličeno u zdrav islamski životni stil koji je zaštićen zakonima i amandmanima. Budući da je vera značajno oblikovala životni stil u Iranu, to je doprinelo do lakšeg zasnivanja bračne veze i formiranja porodice. Na pravilnom razumevanju i primeni kur'anskih smernica, predanja, ustavnih propisa i zakona Islamske Republike o porodici i njenoj važnosti, zasnovane su mnoge odluke koje se tiču zasnivanja, jačanja i usavršavanja porodice.

Kao primer možemo navesti kolektivna venčanja studenata u Islamskoj Republici koja se održavaju krajnje jednostavno i skromno, bez ikakvih skupocenih obeležja. To je ceremonija na kojoj studenti, na zajedničkoj svadbi, stupaju u brak i u takvim uslovima započinju životni put, što govori o velikim promenama u životnom

stilu iranske omladine nakon pobeđe islamske revolucije.

Imam Homeini je uvek ukazivao na veliki značaj žene i njenu ulogu u ovom pitanju, tako da je rekao da za pobeđu našeg pokreta treba da budemo zahvalni našim ženama. Milionski skupovi žena u danima pre i za vreme islamske revolucije u Iranu 1979. godine govore u prilog velike uloge žene koja je bila nezamenjiva u mnogim aspektima revolucionarne borbe kao što je prikupljanje informacija, štampanje i distribucija propagandnog i političkog materijala, davanja skloništa ranjenim revolucionarima i aktivno učešće u gradskim demonstracijama i mitinzima. Mnoge žene su pomagale u izgradnji bunkera pred nasrtajima pahlavijskog režima, dok su pojedine uzele oružje u ruke i borile se protiv tiranije i despotizma.

Iranske žene su u svim fazama revolucionarne borbe jasno pokazale da su prisutne na svim poljima – u društvu, politici i nauci. Na taj način, iranske žene su ce-

lom svetu pokazale da očuvanjem svoje vere, čednosti i načina odevanja mogu doprineti izgradnji boljeg sutra za sebe, svoju porodicu i svoju zemlju.

Imam Homeini je rekao sledeće rečenice koje govore o važnosti i vrednosti žene u islamu i islamskoj revoluciji.

„Žene su bile borci na prvim linijama islamske revolucije!”

„Za pobedu našeg pokreta treba treba da budemo zahvalni svojim ženama.”

„Žene moraju biti uključene u sve pore zajednice.”

„Vi žene ste obdarene majčinskom čašću i u tome ste daleko ispred muškaraca.”

„Izgradnja zemalja je zasnovana na vašim plećima, na plećima majki, tako da izgradnja ili uništenje zemalja zavisi od vas.”

„Islam ne samo da se slaže sa slobodama žene, nego je upravo islam garant sloboda žene u svim oblicima.”

„Žena je slobodna da, poput muškarca, bira vlastitu sudbinu i zanimanje.”

„U islamskom sistemu žena ima mogućnost da zajedno sa muškarcima aktivno radi na formiranju islamske zajednice.”

Priradio

Aleksandar Dragović

Iranska opservatorija

Još pre 2500 godina iranski astronomi su otkrili pravila kretanja Sunca, Meseca, planeta i zvezda, predviđali su i neke svemirske pojave kao što je pomračenje Sunca i Meseca. U natpisima iz perioda vladavine kralja Darija I, navodi se tačno mesto pomračenja Sunca i Meseca.

Astronomija je jedna od najstarijih nauka u Iranu koja je kao temelj nauke, mudrosti, radoznalosti i inteligencije ostavila dubok trag na kulturu i civilizaciju čoveka. U sferu istraživanja astronomije ulazi sve ono što se nalazi izvan Zemljine atmosfere, kao što su nebo, nebeska tela, galaksije i proces njihovog nastanka.

Način nastanka nebeskih tela i njihov uticaj na druge pojave, kao i njihovo kretanje tema su koje privlače pažnju astronoma. Zanimanje za astronomiju bilo je uobičajeno za sve narode tokom istorije, a budući da je iranska civilizacija jedna od najstarijih na svetu, astronomija je oduvek bila predmet pažnje i interesovanja Iranaca. Arheološki lokalitet „Nakš-e-Rustam”

u pokrajini Fars, u blizini čuvene palate Tahte Džamšid, jedno je od drevnih mesta gde se nalazi spomenik sa natpisom iz perioda 330–550. godine p. n. e., u kome je smeštena solarna opservatorija.

U drevnom Iranu, za vreme persijskog kralja Anuširvana, astronomija je dostigla svoj vrhunac, i proučavala se na čuvenom univerzitetu Džundi Šapur u današnjoj pokrajini Huzestan, na jugu Irana. Pojavom islama, među naukama koje su doživele veliki razvoj bile su matematika, medicina, fizika, hemija, astronomija i mnoge druge. Medicina i astronomija su imale posebno mesto u ovom razvoju. Astronomija se interesovala za nebeska tela, njihov nastanak, kretanja, strukture, razvoj... Ljudi su putem astronomije dobijali određene

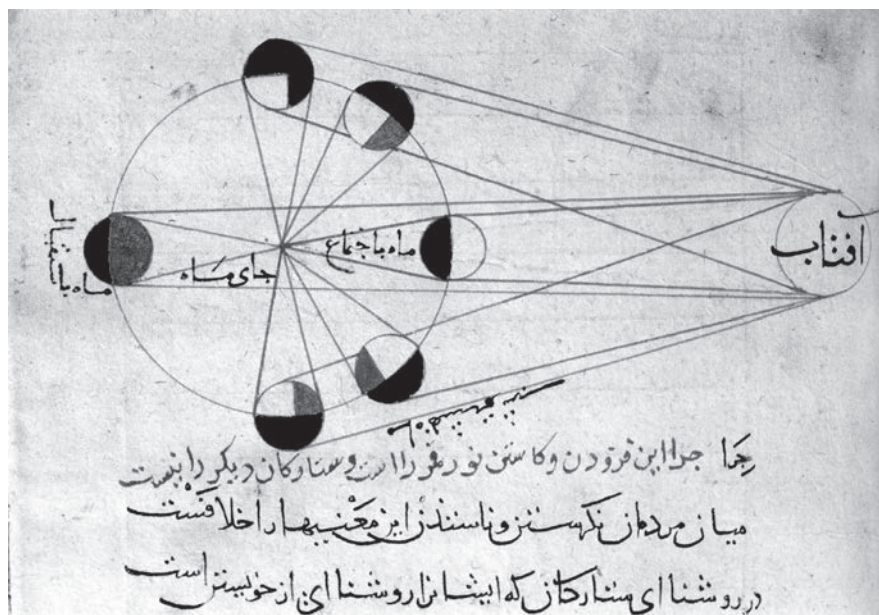
odgovore na pitanja o nebeskim telima, zvezdama, kometama, planetama. Danas je astronomija usavršena i razvijena nauka, tako da su domeni njenog delovanja prošireni na istraživanja univerzuma i njegovog nastanka.

Istraživanja su pokazala da su iranski astronomi još pre 2500 godina uspeli da otkriju putanju kretanja Sunca, Meseca, planeta, zvezda i ostalih nebeskih tela i pojave kao što je pomračenje Sunca i Meseca. U natpisima iz doba kralja Darija I precizirano je i tačno mesto pomračenja Sunca i Meseca. Iz natpisa se saznaje da je ova opservatorija počela sa radom između 522. i 529. godine p. n. e. U doba dinastije Sasanida, između 224. i 651. godine, postojala je knjiga „Zidž Šahrejar“, ili „Zig Šahrejar“, u kojoj su objašnjeni principi astronomije i astronomska izučavanja. Veliki naučnik Abu Rejhan Biruni spominje ovu knjigu kao sadržajnu studiju nauke o astrologiji. Ona je u vreme pojave islama prevedena na arapski jezik i postala temeljno delo za oblast astronomije.

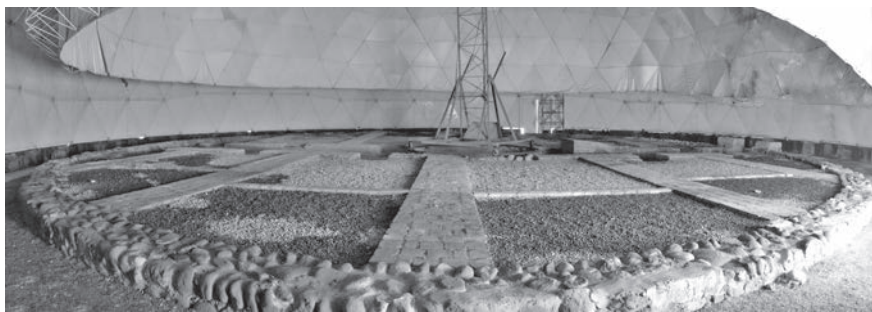
U postislamskom periodu prva opservatorija izgrađena je oko 828. godine u Bagdadu, a nakon toga su izgrađene i druge opservatorije u raznim delovima islamskog sveta, od kojih je svaka nazvana po istaknutim astronomima. Nakon četvrtog veka opservatorije su počele da se vezuju za kraljeve i emire i na taj način dobijale podršku i podsticaj vladara.

Iranski astronomi Abu Rejhan Biruni, Abdul Rahman Hazani i Gejasudin Kašani izumeli su metode za merenje kretanja i posmatranja Meseca. Dela koja su ostavili ovi astronomi sadrže maksimalnu preciznost i imala su direktan uticaj na kalendarsko računanje Iranca, koji danas imaju najprecizniji kalendar na svetu.

Trinaesti vek je veoma važan u istoriji opservatorija islamskog perioda, jer je tada počela izgradnja Marage, jedne od najvećih opservatorija. Njenu izgradnju inicirao je Hadže Nasirudin Tusi koji je nagovorio vladara Holaku Han Ilhanija da otvori ovaj astronomski centar čija izgradnja je počela 1278. godine.

Ilustracija mesečevih mena iz astronomskog dela al-Birunija (11. v.)

*Unutrašnjost
opservatorije
Marage*

Ova opservatorija je konstruisana u severo-zapadnom delu Irana, u gradu Marage. Pored nje se nalazila i biblioteka koja je obuhvatala oko 400 hiljada knjiga koje su bile dostupne naučnicima iz celog sveta koji su tu dolazili. Opservatorija Marage nije bila specijalizovana samo za posmatranje zvezda, već je bila svestrana naučna organizacija u kojoj su se proučavale različite naučne oblasti, i u kojoj je delovao i najpoznatiji naučnik tog doba, Kutbudin Širazi, utemeljivač teorije o nastanku duge. U tom periodu, odnosi između Kine i Irana su bili čvrsti, tako da je svoj doprinos ovoj opservatoriji dao i kineski naučnik Fano Mon Ći.

U istorijskim analima se navodi da se na vrhu ove opservatorije nalazila ogromna kupola. Sunčeva svetlost koja je prodirala kroz otvore kupole predstavljala je merilo za kretanje Sunca. Jedan od najvažnijih razloga izgradnje ove opservatorije bilo je posmatranje i proučavanje mogućih nesreća u kosmosu kao što su sudari planeta i sl.

U 15. veku, za vreme vladavine Tejmurijana u Iranu, grad Samarkand je važio za centar kulture i nauke islamskog sveta. U njemu je sagrađen veliki broj naučnih instituta. Oko 1445. godine Olog Beg je dao da se izgradi opservatorija pomoću koje bi se nastavile aktivnosti opservatorije u gradu Marage.

U današnjem vremenu, Institut za geofiziku pri Teheranskom univerzitetu je 1960. godine osnovao prvu modernu opservatoriju u Iranu. Pod pokroviteljstvom ovog instituta izgrađena je i velika solarna opservatorija koja je godinama okupljala brojne iranske astronome. Doktor Jusuf Sebuti je 1995. godine osnovao Udruženje iranskih astrologa. Ovaj naučnik je više od tri decenije držao predavanja iz astronomije na raznim univerzitetima i visokoškolskim ustanovama u Iranu i obrazovao veći broj domaćih naučnika koji se interesuju za neistraženo u svemiru. Šezdesetih godina dvadesetog veka sarađivao je sa velikim indijskim naučnikom Čandrom Oskarom, radeći na dvopolnim nebeskim telima.

Izgradnjom opservatorija namenjenih izučavanju svemira, Iran je učinio značajan astronomski korak. Danas je broj aktivnih opservatorija u Iranu dostigao do cifre od 20, a većina ih se nalazi u većim gradovima, poput Teherana, Tabriza, Mešheda, Širaza, Isfahana. Iranska nacionalna opservatorija, isfahanska opservatorija „Kevser“, opservatorija univerziteta u Kašanu, opservatorija „Abu Rejhan Biruni“ u Širazu, „Mešad Zaferanije“ u Teheranu i opservatorija „Mehr“ u Bušehru predstavljaju neke od trenutno najvažnijih opservatorija Irana.

Ove opservatorije imaju više aspekata delovanja – istovremeno su istraživački i obrazovni centri, ali i turističke atrakcije. Posle opservatorije u Tabrizu, koja je ujedno najveći naučno-istraživački kompleks u zemlji, slede opservatorija Abu Rejhan Biruni u Kašanu sa teleskopom prečnika 50 centimetara i opservatorija u gradu Zendžanu sa teleskopima prečnika 40 centimetara.

Trenutno je u završnoj fazi izgradnja najveće opservatorije u zemlji, a na čelu projekta se nalazi doktor Mensuri. On je potvrdio informaciju o izgradnji opserva-

Opservatorija u Nišapuru

torije sa teleskopom prečnika dva metra, potpuno sofisticiranim i robotizovanim. On kaže: „Ovaj optički teleskop prečnika dva metra je na nivou svetskih teleskopa i u stanju smo da, koristeći se ovim pomagalom, otkrijemo mnogo više od preostalog nepoznatog u svemiru. Istovremeno ćemo biti u stanju da obrazujemo veliki broj članova našeg društva i narednih generacija, koji će nastaviti sa projektovanjem modernih teleskopa u zemlji.“

Godinama nakon pobede islamske revolucije astronomija u Iranu je impresivno uznapredovala, i poprimila osobine profesionalne astronomije visokih kvaliteta.

U tom pravcu ostvareni su i naponi obrazovne opservatorije Zaferanije u Teheranu, gde je omogućeno posmatranje lepota nad otvorenim nebom. Ova opservatorija koja je ujedno i obrazovni centar, nastoji da jednostavno i na popularan način posetiocima, pre svega deci i omladini, poja-sni brojne naučne i astronomske pojmove.

*Priradio
Aleksandar Dragović*

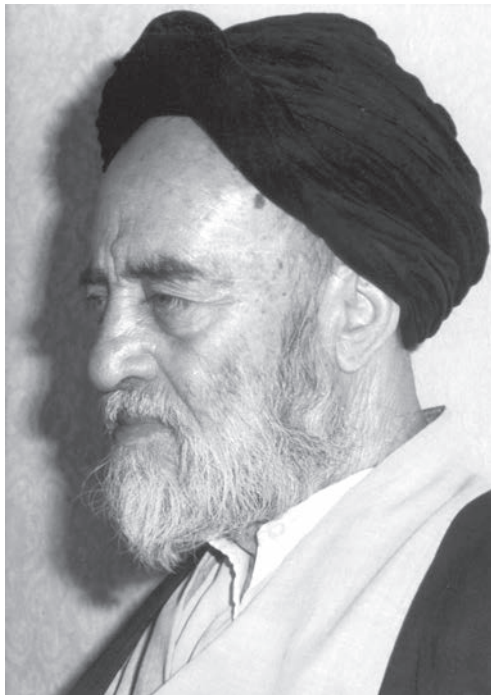
Visoki entuzijazam i filozofski karakter alame Tabatabaija

Prof. Akbar Ejdi

A lame Tabatabai ne samo da je uranjao u duboka filozofska promišljanja, već je proniknuo i do unutrašnjih vidika i polučio naročite spoznaje iz sveta skrivenog (*gajb*). Nije se zadovoljio samo čuvanjem visokih filozofskih promišljanja o islamu, već je nastojao da ispravi greške onih iz minulih vremena.

Temelji Tabatabaijevog promišljanja usađeni su samo u izvesne i čvrste razumske argumente. Jer utemeljenje filozofskih stavova moguće je samo na stabilnim argumentima. To nije moguće činiti na klizavom području emocija i ograničenom prostoru induktivnog rezonovanja. To je jače od područja eksperimenta, uzvišenije od priča i prenošenja nečijih reči, važnije od poverenja u slavne ličnosti i potpunije od oslanjanja na priče i mišljenja svetine. Iako će njegova promišljanja uroditi određenim rezultatima u empirijskim i tradicionalnim naukama, ona će ipak ostati na distanci u odnosu na kanonizovane i etablirane društvene nauke. Nema te supstance koja nas može odvesti do vrha uzvišenog duha ovog Božanskog mudraca, osim znanja raskrivajućeg i stvarnog čvrstog uverenja. Jer, bez čvrstog uverenja (*jakin*), duša se ne može vinuti do stupnja savršenog čoveka (*insan-i kamil*).

Plodovi Tabatabaijevog umnog rada u potpunosti su satkani od finih i jasnih niti principa. Jer, filozofija koja spoznaje bitnosti Univerzuma na ovim principima, udaljena je od premisa uspostavljenih na imaginaciji. A ovo razgraničenje nije mo-

Muḥamed Husein Tabatabai

guće bez jasnih uporednih etalona – koji su zapravo gnostička otkrovenja – ili bez prosvetljujućih dokaza koji u krajnjem vode čistim sudovima. No, to nije neka olakšavajuća okolnost, jer se kriterijum razlikovanja mora uspostaviti na bazi aksioma – jasnih sudova, koji su osnova filozofskih argumenata i pretpostavki koje su temelj empirijskih nauka. Jer, filozofija se libi upotrebe pretpostavki umesto aksioma, a s druge strane, čak ni zarad pojašnjenja određenih pitanja o razumu – *aklu*, koja zahtevaju aksiome, ona ne pribegava korišćenju temeljnih postavki empirijskih nauka, iako je korišćenje aksioma u empirijskim naukama u potpunosti moguće,

budući da za dostizanje filozofskih stavova, ne samo da korišćenje sudova iz empirijskih nauka nije umesno, nego je i upotreba (pret)postavki, opšteprihvatljivih svetini i zajednici, nedovoljno valjana za formiranje argumenata. Na drugoj strani, razlika između aksioma i naučne pretpostavke (aksiom se koristi u filozofskoj, a pretpostavka u naučnoj argumentaciji), po mišljenju alame Tabatabajija, bila bi sledeća: „Pretpostavka se u nauci ne koristi kao naučni temelj, niti zato da bismo u spomenutim naukama postali učenici. Dakle, pretpostavka nije tu da bi nam nepoznato preobrati u jasno, već je njen smisao u tome da bismo razlu-

čili liniju puta, tj. da naša naučna staza ne izgubi pravac i pretvori se u stazu skretanja. U protivnom, dedukcijom postavki zahvaljujući argumentima, pretpostavkama i uzrocima – stvara se teorijski argumentovani sud, a ne posledica pretpostavke, što bi se moglo uporediti sa učvršćenim šestarom kod koga drugi pokretni krak ne skreće s pravog puta. Dakle, ne može se dogoditi da složene tačke, nastale kao rezultat kruženja pokretnog kraka šestara, ne budu saobrazne s tačkom učvršćenog kraka.”

Zato, ne samo da su granice filozofije odvojene od empirijskih nauka i da su postavke jednog i drugog potpuno autonomne, nego su i njihove metodologije argumentovanja i načini dedukcije, takođe, odvojeni. Iz tog razloga, iako se empirijske nauke služe aksiomima uporedo sa pretpostavkama, u filozofiji se nikada od pretpostavki ne formira argument. Alame je često ponavljao:

Temelji Tabatabajijevog promišljanja usađeni su samo u izvesne i čvrste razumske argumente. Jer utemeljenje filozofskih stavova moguće je samo na stabilnim argumentima. To nije moguće činiti na klizavom području emocija i ograničenom prostoru induktivnog rezonovanja. To je jače od područja eksperimenta, uzvišenije od priča i prenošenja nečijih reči, važnije od poverenja u slavne ličnosti i potpunije od oslanjanja na priče i mišljenja svetine.

„Neke od naučnih postavki iz prirode i astronomije koje su zadobile tretman principa i koje su našle utočišta u filozofiji, s napretkom empirijskih nauka doživele su promene. Tako su s promenom pretpostavki, na kojima su počivale, i same promenjene, ali to nije nanelo ni najmanju štetu filozofiji. I još uvek neke od naučnih postavki, kao temeljni principi, imaju pristup filozofiji – s tim da im filozofija ne daje nikakvu racionalnu garanciju. Moguće je da oni, u bližoj ili daljoj budućnosti, dožive promene, no, i tada će postulati filozofije ostati netaknuti.”

Intelektualni temperament ovog mudraca učinio je da je on promišljao po zakonima apsolutne zbilje univerzuma – i nastojao je da relativne i prividne stvari ne dobiju utočišta u okrilju racionalnog – tako da ne dođe do mešanja filozofskih i relativnih stajališta. Na osnovu toga, smatrao je da njihova primena primarno treba da bude u okviru društvenih konvencija – ali da se nikada na relativnim stavovima ne formiraju racionalni dokazi. Isto tako, smatrao je da se gledišta do kojih se dolazi nužnošću, verovatnoćom ili odbijanjem – ili pak ona koji uključuju dobro, ružno ili neutralno – na jednom mestu ne mešaju. U svrhu razlučivanja granice između praktične i teorijske mudrosti i razdvajanja filozofskih od relativnih stavova, sastavio je traktat o navedenoj problematici u svom delu (*Nehajetu-l-hikmet*, 6/X/XI).

Rezultat ove analize je razdvajanje filozofskih i relativnih postavki. Tako je oštrom kritikom u raspravi o uzroku i posledici napadnuta podela na činioce sa

slobodnom voljom i činioce pod prisilom – sa pojašnjenjem da između ova dva ne postoji nikakva razlika, jer oba u potpunosti imaju pravo izbora. Drugi je problem što usled društvenih običaja, zarad očuvanja društvenog statusa, u sadašnjim zakonodavstvima oni imaju različit tretman. Pa tako, ovde ispada da delo činioca koji deluje po slobodnoj volji nije isto kao kod onoga koji nastupa pod prisilom. Naš učitelj bi govorio:

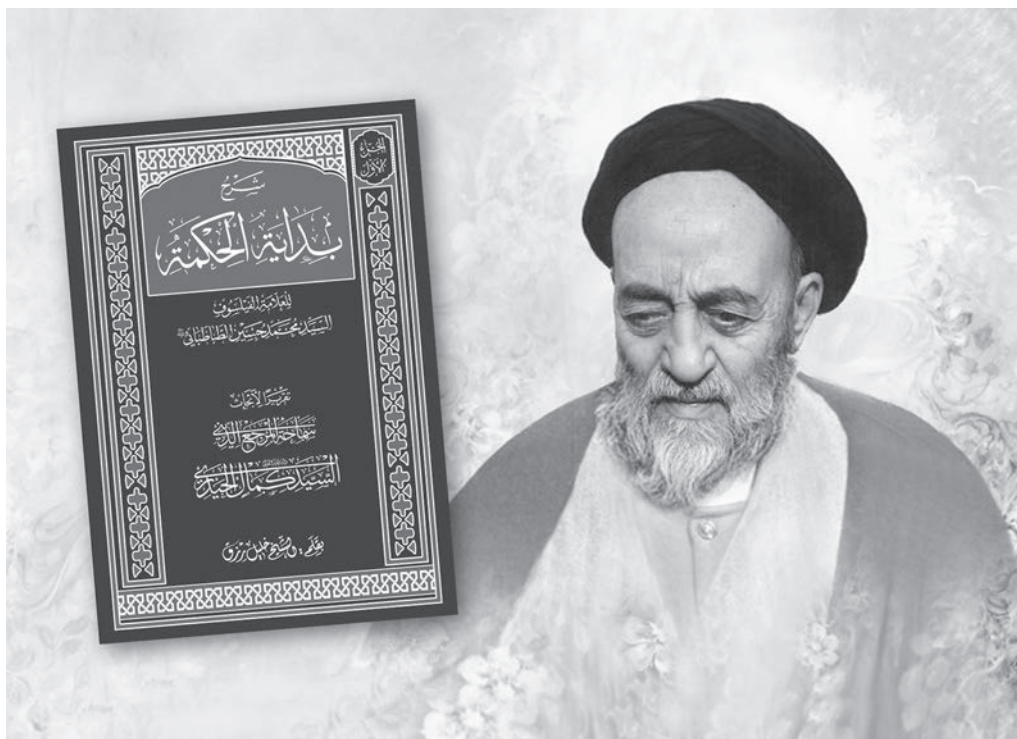
„Čvrstoća filozofskih činjenica i njihova prefinjenost ne bi mogli izdržati udar upletenosti narodnih kazivanja. Nažalost, neki šefovi filozofskih katedri su predavanja i svoja dela, začiniili relativnim činjenicama, pričama i stihovima, i tako ih uvukli u filozofiju. A budući da su takve stvari prijemčivije od argumenata, brzo su apsorbirane u racionalnu filozofiju. I sa širenjem ovakvih domišljatih i dopadljivih relativnih činjenica, priča i stihova, stešnjen je prostor racionalnim činjenicama. Sumnje i pretpostavke zaposele su mesto izvesnosti i aksioma. Etablirani diskursi postali su filozofske činjenice, pa je tako ono što je bilo bliže ličnim osećanjima i emocijama zadobilo tretman racionalnog argumenta i filozofske činjenice. No, niti je u pitanju delo razuma, niti je data dozvola da argument dođe do izražaja. Najveća je opasnost po filozofiju, kako je to govorio Šejhul-išraki, da se racionalni argument razodene, a da se fiks ideje zaozvuče njegovom odećom, pa se neće znati da li se oni nalaze u polju racionalnih činjenica ili na mejdanu narodnih umotvorina.“

lako će njegova promišljanja uroditi određenim rezultatima u empirijskim i tradicionalnim naukama, ona će ipak ostati na distanci u odnosu na kanonizovane i etablirane društvene nauke. Nema te supstance koja nas može odvesti do vrha uzvišenog duha ovog Božanskog mudraca, osim znanja raskrivajućeg i stvarnog čvrstog uverenja. Jer, bez čvrstog uverenja (jakin), duša se ne može vinuti do stupnja savršenog čoveka (insan-i kamil).

Zenit savršenog razuma i oslobođena duša pomerili su granicu mudrosti do položaja gde se spektri razuma – bez intervencije snage imaginacije i njegove prividne vizualizacije na stupnju imaginacijskog – ili spajaju, ili u vidu shvatanja, gube. Ukratko, jedan od uzroka oslobođenosti duše jeste upravo shvatanje univerzalija, i to se događa onda kad je duh oslobođen od bilo kakvog uslovljavanja i bilo kog preuveličavanja. I duša tada shvata jedno potpuno oslobođeno i čisto biće i veruje da će ono takvo i ostati. U isto vreme, prihvatanjem ovih principa pojavljuje se problem, jer je većina ljudi lišena potpuno

oslobođenih shvatanja. U njihovom mišljenju, čitavo njihovo biće je u svetu spoljašnjosti (*zahir*), što znači da celokupno sa epitetom mnoštva, egzistira u njihovom spoljašnjem svetu. I u psihologiji većine ljudi upravo taj *zahir* nalazi svoj opis. Zato oni celokupnost shvataju na nivou imaginacije – i uz pomoć imaginacijskog širenja i umno-

žavanja zamišljenog pronalaze raširenu zajednicu među sobom. Zato oni nikada ne postižu potencijal da mogu shvatiti celokupno drvo. U njihovim vizijama, koren, stablo, grane i lišće se nikad ne otelovljuju. I osim toga, u njihovoj svesti nikad se ne pojavljuje bilo kakvo proširenje, uvećanje i umnožavanje, već vizuru celokupnog drveta vide u svetlu prividne slike u svojoj svesti, a takođe, i njegove generalije shvataju uz pomoć mentalnog umnožavanja, širenja i uvećavanja. Ali, nemaju čistu predstavu o korenu i listu – o ukupnom i pojedinačnom. Prema tome, dokaz oslobodenosti duše, sa stanovišta

opštih shvatanja nekih od spomenutih ljudi, ali ne svih, valjan je.

Puno se razmišljalo o životu i biografiji alame Tabatabajija, ali se malo reklo. Na pitanje o njemu nije se odgovaralo bez pažljivog vaganja odgovora i preciznog promišljanja. „Kad se upotpuni razum, umanji se govor“ (*Nehdžu-l-belaga*). On nije govorio bez potrebe, a u prikupljanju, izboru i pripremi materijala i izvora za svoja predavanja bio je toliko temeljan da je to ukazivalo na njegovu unutrašnju probojnost koja je proizlazila iz dragocenih riznica njegovog uma i srca. U svojim analizama, kritikama i pobijanju pogrešnih mišljenja pret hodnika, ili u usvajanju njihovih stavova, nikada nije zaboravljao na naučni kodeks uljudnosti, niti je zapostavljao čednost uma. Baš kao što bi rekao imam Ali: „U svojoj čestitosti gotovo da je jedan od meleka“ (*Nehdžu-l-belaga*).

Karakterističan je i način analize i rasprave poštovanog učitelja, alame Tabatabajija. Sve dok u potpunosti ne bi ovladao određenom materijom, nikada se nije upuštao u raspravu, niti bi je potvrđivao, niti pobijao. Govorio bi: „Mnoštvo komplikacija nastaje kao posledica nedostatka potpune analitičnosti o zadanoj temi. A pošto umni krug okružuje spoljašnja događanja, ako jedan problem bude dobro promišljen, biće razrešeno mnoštvo pratećih pitanja i nedoumica. Tako će iznalaženje argumenta za njihovo utvrđivanje biti lako. Prema tome, u filozofskim pitanjima, mnogo je važnije pravilno odmeriti i odvagati problem, nego u finalnoj fazi doći do njegovog rešenja. Ako u potpunosti shvatimo bit problema, nastavak njegovog rešenja, i drugih usputnih problema, biće nado mak ruke. Osim toga, to će dati i mnoštva plodova. To je razlog zašto posednici znanja uzimaju jednu temu za proučavanje i

što na nju obraćaju posebnu pažnju i usredsređenost. Zato je moguće da se mnoštvo njih zabavi oko jednog verskog problema i da to dovede do toga da svako od njih posmatrajući problem iz svog ugla, dođe do određenog mišljenja. Svako od njih prenosi svoj stav i uticaj na drugoga, i na kraju se bira bolje i najbolje rešenje.”

I govorio bi: „Mnoštvo je iznetih mišljenja među piscima, mudracima i gnosticima o egzistenciji i bitku. Neki su tako egzistenciju držali svetom, a drugi su bitak tretirali principom. Treći su opet svetu egzistenciju posmatrali kao skup raznovolikih zbilja (*hakikata*), a neka sledeća grupa kao jednu sumnjivu zbilju, a elita, kao jednu ličnu zbilju. Vidimo da je kvalitet spoznaja ovo dvoje, u stvari, rezultat nivoa spoznaje svakog pojedinačno. I svaka grupa koja je imala viši nivo svesti polučila je bolji rezultat. Svi koji su problem gledali površno dobili su i površan rezultat.”

Takođe je govorio: „Ova petorostruka mišljenja još i nisu kontradiktorna, ona su naprotiv kompatibilna, i jedna druga upotpunjuju. Ona nikada ne levitiraju između savršenosti i manjkavosti. Njihova kontradiktornost i suprotstavljenost se isključuju, jer nikada manjkavost ne smeta savršenosti. U stvari, savršenost svedoči i popravlja manjkavost.”

Iz gore rečenog moguće je proniknuti u filozofsku evoluciju Mula Sadre, koji se u dva vremenska intervala drži puta racionalizma, i pazio je na ovaj princip. Zato je u jedno vreme bio zagovornik egzistencijalizma, a u drugo, zastupnik ideje bitka. Jednom je zastupao stav išraki škole mišljenja, dok je u drugom vremenu pak tu ideju držao nezrelom – da bi konačno, samom sveukupnom znanju dao tretman otkrovenja, (kašf).

Tajna lakoće filozofskog stila časnog učitelja, alame Tabatabajija, leži u tome što je u problematiku uma uveo matematičku jednostavnost i konciznost. Uvek je nasto-

jao da rasprave o Božanskoj tematici vodi u stilu matematičkih rasprava, dok svaki problem ne zauzme na svoje mesto, na način da razrešenje svakog pitanja istovremeno označi upotpunjenje prošlih rasprava, sa uspostavljanjem temelja za buduću nadgradnju. Ovaj način pristupa nadilazi moguće osude i kritike ovakvog spajanja i postavljanja filozofskih analiza. Filozofija se samo ponaša shodno ponašanju aktuelnog Univerzuma. Jer, prema tumačenju Mula Sadre, ovaj svet sazdan je od mnoštva pojedinačnih krugova, gde svaki krug ispunjava svoju naročitu misiju. Tako da je nemoguće da u ovom savršenom sistemu dođe do kašnjenja prethodnih ili ubrzanja budućih misija. Svako biće (*krug*), shodno zadanoj misiji u ovom svetu, stvoreno je u naročitoj veličini i specifičnom geometrijskom obliku. „Mi smo zaista svaku stvar stvorili po meri” (Kur’an, 54:49). Prema tome, budući da se bavi posmatranjem sveta, filozofija je valjana nauka.

Filozofske rasprave, slično tome kako se svet vodi po matematičkim uzusima i geometrijskoj uređenosti, imaju svoju logiku. Donošenje zaključka o nekom pitanju pre nego što je za to nastupilo vreme, slično je ubiranju voćke pre nego što sazri. Zato, rešenje nekog filozofskog problema ima svoju logičku putanju: počinje ispravnim sagledavanjem problema, nastavlja do potvrde i tegobno završava s argumentacijom. Upravo je poštovani učitelj, na osnovu navedene logike, pokušao da sistematizuje argumente koji postoje u određenom filozofskom problemu – a koji je sačinjen iz postavki klasične nauke ili jasnih premisa, ili iz čistih principa – na ranije priznatim dokazima. I nikad nije smatrao dozvoljenim da u jednom problemu postoji nekoliko argumenata, čime bi rešavanje nekih od njih bilo ostavljeno za budućnost.

Shodno rečenom, ne samo da je poštovani učitelj svoj način podučavanja uskladio

sa matematičkim uređenim sistemom, već je i svoje planiranje i filozofsku argumentaciju uskladio s matematičkom logikom. A i za njegovu lakoću pisanja i jasan stil potpuno važe navedena načela – i osim u nuždi, on nikada ne bi neku stvar ostavljao za budućnost. Filozofske probleme je, upravo na ovim načelima, podelio u dve grupe:

1. opšti problemi i integralna filozofija
2. specijalni problemi i fragmentarna filozofija.

Što se tiče prve grupe, reč je o problemima koji spadaju u istinsku filozofiju čiji rezultati automatski korespondiraju sa suštinom problema. Kao na primer pitanje autentičnosti bitka, sumnjivosti bitka, produžavanja bitka, aktivnosti bitka i sl., gde se u svim ovim slučajevima suština problema upravo svodi na promišljanje i analizu. Plodovi ovakve vrste problema komplementarni su s njihovom suštinom. U drugoj grupi radi se o problemima koji samo donekle pripadaju suštini jednog od mnoštva filozofskih fragmenata. Poput, na primer, mentalnog problema bitka, problema uzroka i posledice ili pitanja zavisnog i nezavisnog. Isto je i sa njihovim gledištima koja idu za tim da je suština problema svih ovih fragmentarnih slučajeva zapravo kompatibilna sa njihovim filozofskim fragmentarnim poimanjima. Što će reći da su plodovi njihovog filozofskog razmatranja u stvari istovetni sa suštinom tih problema. Tako je jedan fragment iz mnoštva plodonosnih fragmenata jednak filozofskoj suštini problema tog fragmenta.

Za svoj naročiti filozofski stil mišljenja, alame Tabatabai se koristio riznicom vrlina Mula Sadre, kao i analitikom i logičkim blagom Ibn Sine. Dakle, probleme kao što su autentičnost bitka, sumnje o bitku, kretanje bitka, egzoterija događanja, ezoterija egzistencije, bivstvovanje duše i druga duboka filozofska pitanja, tumačio je metodom Ibn Sine.

Cenjeni učitelj je podučavao na način da uvek štiti matematički red. On zato nikad ne bi problem iz druge, tretirao u isto vreme s problemom iz prve vrste. Isto kao što ne bi na lestvici druge, rešavao problem iz prve vrste. Takođe je nastojao da sporednim stavkama ne pridoda atribut samostalnosti i da ih tako ne odvoji od njihove matice, jer bi to povlačilo posledicu presecanja samih stubova argumentata i time izazvalo teškoće poimanja i tegobe argumentovanja.

Uzmimo primer problema *sačiniti*; da li je utočište sačinjenog u egzistenciji ili u bitku, ili je u pitanju oslonjenost egzistencije na bitak. Naime, ovo je za Mula Sadru Sabzevarija nezavisan problem koji poseduje nezavisan put rešenja. No, za učitelja Tabatabajia, ovaj problem pripada sporednim pitanjima uzroka i posledica, što znači da tek nakon utvrđivanja principa uzročnosti nastupa rasprava u kakvoj su korelaciji uzrok i posledica. Zaista, šta je posledica? Da li je ona bitak, egzistencija

ili nešto treće? Sličnim stilom, kako je to učinio Mula Sadra u svom delu, i naš učitelj je u svom delu „Bidajetu-l-hikma va nehajetu-l-hikm” efektno rešio datu problematiku. Takođe, odnos između znalca i znanog moguće je dokazati naučnim metodom, u odnosu na obavezu, kritiku i razmatranje, kao što je Mula Sadra postavio tezu da za hod od znanja do znanog nema lakšeg puta od poznavanja povoda. A Sabzevari je priznao da je iz svega ovoga izašao s komplikovanim i manjkavim ishodom. Međutim, pomoću ličnog duhovnog puta i istančanosti, naš učitelj je rešio ovo pitanje idući kroz kapiju je-

dinstva znalca i znanog. Ali, ne treba izostaviti ni to da značajan deo ove blagodatni on duguje velikom mudracu, Mula Sadri.

Za svoj naročiti filozofski stil mišljenja, alame Tabatabai se koristio riznicom vrlina Mula Sadre, kao i analitikom i logičkim blagom Ibn Sine. Dakle, probleme kao što su autentičnost bitka, sumnje o bitku, kretanje bitka, egzoterija događanja, ezoterija egzistencije, bivstvovanje duše i druga duboka filozofska pitanja, tumačio je metodom Ibn Sine. Uvek bi nastojao da svaki problem i pitanje reši i napiše prema merilima logike, baš kao što je to činio veliki Ibn Sina. Što se tiče onih pitanja i problema za koje nema naučnog pristupa, ni o njima

stečenog znanja, niti ih je moguće obuhvatiti lakim logičkim komparacijama – on je nastojao da takve mistične filozofske probleme zaobiđe. Tako je govorio:

„Jedan broj islamskih učenjaka pokušao je u jednom postulatu da pomiri uzvišena kur'anska učenja, valjana gnostička dostignuća i utemeljena filozofska promišljanja. Na ovom neprisupačnom terenu okušali su se Šejhul-išraqi i Ibn Turke. Oni su prešli težak put, ali je konačni uspeh polučio Mula Sadra. On je uspostavio uspešnu korelaciju iz-

među gnostičkog iskustva, filozofskog dokaza i svetog kur'anskog teksta.”

A u nastavku svog dela, naš učitelj, veliki mudrac, Tabatabai, nastojao je da i jedno i drugo – gnostičko iskustvo i filozofski dokaz – smesti na njihova odgovarajuća mesta u odnosu na sveta kur'anska učenja – pa ih je tako, u svom cenjenom komentaru, ugradio u jedinstvenu građevinu. Ova univerzalna građevina podignuta je na armaturi velikana: temeljnim istraživanjima Mula Sadre, logičkoj analizi Ibn Sine i vrlim sećanjima slavnog Farabija.

Jer, kako je to poštovani alame isticao, Farabijeva filozofija je bazirana na dubokoj mudrosti, i ona sama predstavlja spoj

argumenta peripatetičara, osvedočenja iluminacionista i logičke analize Ibn Sine.

Duboke misli i visoka filozofija, ne mogu se naći osim u duši dubokoj kao more i uzvišenoj kao kupola Mine. Niko ko pri sebi nema navedena svojstva uma i duše – i ne poseduje kapacitet pronicanja i umnog poniranja u ovu problematiku – ne mo-

že postati mudrac (*hakim*). A pokazatelj visokog duha je i kur'anski imperativ: „Bože, uvećaj mi znanje!”, koji poziva ka višim sferama duha.

S persijskog preveo Amar Imamović

Uvek bi nastojao da svaki problem i pitanje reši i napiše prema merilima logike, baš kao što je to činio veliki Ibn Sina. Što se tiče onih pitanja i problema za koje nema naučnog pristupa, ni o njima stečenog znanja, niti ih je moguće obuhvatiti lakim logičkim komparacijama – on je nastojao da takve mistične filozofske probleme zaobiđe.

Nauka

Osman Bakar

Uvod

Glavni cilj ovog poglavlja jeste da razmotrimo poziciju nauke u odnosu na filozofiju, onako kako je viđena u religijskoj i intelektualnoj kulturi islama. Drugim rečima, ne interesuje nas primarno istorija nauke, koja je sada šire poznata kao islamska nauka, već pre njena filozofija, o kojoj spisi, međutim, pretpostavljaju dovoljno poznavanje istorije.

Pod filozofijom podrazumevamo *falsafah* ili *hikmah*. Kako se ovi termini obično razumeju u islamskoj filozofskoj tradiciji, i jedan i drugi se odnose na određenu formu znanja, ali se koriste i u smislu generičke imenice koja obuhvata nekoliko disciplina. Pod „naukom” podrazumevamo onaj domen znanja u koji su kod muslimanskih učenjaka, ulazile (1) matematičke nauke, (*‘ulūm al-ta’ālīm*, ili *al-‘ulūm al-riyādiyyah*), kao što su aritmetika, geometrija, astronomija i muzika i (2) prirodne nauke, (*al-‘ulūm al-ṭabī‘iyyah*), koje uključuju fiziku, biologiju i kognitivne nauke (modularna psihologija).

U islamskoj intelektualnoj tradiciji su ove grupe disciplina bile kolektivno poznate pod različitim imenima među različitim grupama učenjaka. Među filozofima i naučnicima koji su uglavnom bili odgovorni za njihovo razvijanje, uobičajeno je bilo da se koristi naziv filozofske nauke. Među religioznim učenjacima su se, međutim, često upotrebljavali nazivi poput drevne, strane, intelektualne i nereligijske nauke.

Svako od ovih termina do određene mere odražava filozofske ili intelektualne stavove pojedinačnih učenjaka prema tim naukama. Iako se nauka inače predstavljala kao grana filozofije, mnogi načini gledanja su oblikovali muslimansko stanovište prema odnosu filozofije i nauke. S obzirom na to, ovde ćemo predstaviti širok spektar tradicionalnih muslimanskih stanovišta i predstaviti razne škole mišljenja koje se tiču prirode i karakteristika nauke, njene epistemološke paradigme i njene uloge i funkcije u odnosu na ciljeve kako individualnog tako i društvenog života.

Nauka kao grana filozofije

Martin Plesner je tačno zaključio da je „interesovanje za drevne nauke u islamu započelo davno pre perioda prevoda; neprekinut dijalog sa hrišćanima i novopreobraćenim nosiocima helenske kulture nije mogao a da ne podstakne interesovanje za nauku”¹. Muslimansko interesovanje za hermetičke nauke alhemije i astrologije, koje su obe bliske medicini, datira najmanje sto godina pre Hunejnove (*Hunayn*) predvodilačke škole.

Umajadska dinastija je već oko 700. godine u Damasku osnovala astronomsku opservatoriju. Poznato je da je tokom druge polovine drugog/osmog veka, drugi abasidski kalif, al-Mansur (*al-Mansūr*), okupio ljude od nauke u Bagdadu, uključujući lekare iz Džundišapura, u Persiji i astronome iz Indije. Radovi proslavljenog alhe-

mičara iz drugog/osmog veka, Džabira ibn Hajana (*Jābir ibn Ḥayyān*, umro oko 800. godine), već su pokazali poznavanje mnogih aspekata preislamskog naučnog znanja². Kao što Nasr potvrđuje, „hermetičke nauke rano su se integrisale u šiitsku perspektivu“³.

Bez obzira na sve ove rane manifestacije islamskog naučnog i filozofskog interesovanja, sve do posle prvih prevoda na arapski starijih filozofskih, naučnih i medicinskih tekstova, uglavnom iz Grčke, ali i Indije i Persije, muslimani se nisu zaista bavili naukom u formi potpunih akademskih disciplina. Al-Kindi je bio prvi musliman koji se na ozbiljan i sistematičan način bavio filozofijom i naukom i prvi koji je definisao epistemološku poziciju nauke u okviru šeme filozofskog znanja.

Na osnovu svog čvrstog verovanja u mogućnost sinteze grčkih filozofskih ideja i islamske verske misli, al-Kindi je nastojao da istraži prirodu i opseg naučnog znanja, njegovu filozofsku osnovu i ciljeve i metode svake od njegovih zasebnih grana. U svom radu *Fī aqsām al-'ulūm*, („O podelama nauka“), on potvrđuje aristotelovsku podelu filozofije na teoretski i praktični deo i poziciju nauke kao dela teoretske filozofije⁴.

S obzirom na to, istraživanju prirode nauke mora prethoditi znanje o prirodi filozofije. Upravo ovo al-Kindi radi u svom spisu *O prvoj filozofiji*, (*Fī l-falsafah al-ūlā*). Ovde, on počinje predstavljanjem *falsafah* kao najviše forme intelektualne aktivnosti ljudskog znanja. On filozofiju definiše kao „znanje o istinskoj prirodi stvari onoliko

koliko je za čoveka moguće⁵. Na drugom mestu, on je definiše kao „znanje o većnim, univerzalnim stvarima, o njihovom postojanju, suštini i uzrocima”⁶.

Ove dve definicije su ekvivalentne. Pod „prirodom stvari” (*al-ashya’bi-haqā’iqiha*), al-Kindi podrazumeva njihovo postojanje, suštinu i uzroke, ili ukratko, njihove istine. Reč *haqq*, što je jednina od *haqā’iq* koje on koristi u svojoj frazi i koja se često u Kur’anu pominje, znači *istina* i *realnost*. A istina ili stvarnost neke stvari upućuje na njeno postojanje, suštinu i realnost. Kao što je to sam al-Kindi rekao: „Bez pronalazjenja uzroka, mi ne nalazimo istinu koju tražimo; uzrok postojanja i trajanja svega jeste Onaj Pravi (*al-Haqq*), u kome sva stvar koja ima bitak ima istinu”⁷.

Al-Kindijeve definicije filozofije bile su ponavljanje definicija koje su dali Platon, Aristotel i njihovi aleksandrijski komentatori. Platon o filozofiji priča kao o aktivnosti „postajanja sličnim Bogu koliko je to za čoveka moguće”. Aristotel opisuje filozofiju kao „poznavanje istine” koje je po njemu jednako ultimativnoj prirodi stvari ili prvim principima bića⁸.

Nauka kao akademska disciplina sa posebnim načinom istraživanja i posebnom vrstom organizovanog znanja, ima svoju racionalnu osnovu, ontološku i epistemološku u gorenavedenom konceptu filozofije. Ova tvrdnja važi makar za peripatetičarsku školu filozofa-naučnika koju je al-Kindi osnovao i čiju su filozofiju nauke dalje razvili, sistematizovali i uobličili al-Farabi i Ibn Sina. U ovoj školi za prihvatanje matematike i prirodnih nauka i svih njihovih grana

postoje precizni ontološki i epistemološki razlozi, kao i za održavanje neophodne veze između nauke i filozofije ili, određenije, nerazdvojjivost nauke i metafizike.

Al-Kindi ostaje pri tome da „znanje istinske prirode stvari uključuje poznavanje Božanskog, jedinstvenosti i vrline, i sveukupno znanje o svemu korisnom i putu do njega, kao i udaljenosti od štetnog i predostrožnostima protiv njega”⁹. Filozofija, tako, uključuje metafiziku, nauku o Božanskim stvarima, što potpada pod teoretsku filozofiju i etiku, nauku o vrlinama i korisnim i opasnim stvarima, što čini deo praktične filozofije.

U ontološkoj šemi al-Kindija nailazimo

na nekoliko različitih podela bitka. Najpre nailazimo na dvojak podelu bića na (1) materijalne, (*al-jismāniyyāt*), i (2) nematerijalne entitete. Nematerijalne dalje deli na (2a) one koji su povezani sa materijom ali u sebi nisu materija i (2b) entitete koji nemaju materiju i nikada sa materijom nisu bili pove-

zani. Kao primer nematerijalnih objekata koji pripadaju klasi 2a al-Kindi na jednom mestu pominje geometrijski oblik¹⁰, a na drugom mestu pominje dušu¹¹.

Zatim, postoji druga dvostruka podela bitaka na (1) Božanske i (2) stvorene. Ove dve podele odgovaraju jedna drugoj. U prvoj podeli je svaki bitak koji pripada klasi (1) i klasi (2a) stvoren, dok u preostaloj klasi (2b) bitak može biti bilo stvoren bilo Božanski. Slično ovome, počev od druge podele, možemo stići do prve. Svaki je Božanski bitak nematerijalan i smislu kategorije 2b, a stvoreni se bitak sastoji od materijalnih i nematerijalnih entiteta.

U još jednoj podeli, al-Kindi bitak deli na (1) pokretljive i (2) nepokretljive¹². Ovde on identifikuje stvari koje se pokreću sa fizičkim i materijalnim predmetima i stvari koje se ne pokreću sa nematerijalnim entitetima. Ove tri vrste podele bitka koje daje al-Kindi zapravo su ekvivalentne i predstavljaju tri različita načina gledanja na anatomiju realnosti. Bilo koja od ovih podela bi bila dovoljna da pruži ontološki kriterijum za prihvatanje metafizike, matematike i prirodne nauke kao glavnih grana teoretske filozofije.

Metafizika se bavi Božanskim stvarima, nepokretnim ili nematerijalnim entitetima koji se apsolutno mogu odvojiti od materije. Prirodna nauka izučava materijalne stvari, pokretljive ili stvorene bića. Iako su domen i opseg matematike ostali dvosmisleni, a odnos matematičkih objekata sa metafizikom i prirodnim naukom neodređen, al-Kindijevo prihvatanje matematike kao grane teoretske filozofije implicirano je time što geometrijski oblik navodi kao primer nematerijalnog entiteta koji ima karakteristiku povezanosti sa materijom.

Štaviše, time što pominje geometrijski oblik i dušu kao entitete koji su u prirodi neka vrsta posrednika između potpuno materijalnog i potpuno nematerijalnog (kako su viđeni iz perspektive svoje veze sa materijom), al-Kindi kao da razmatra ideju matematike i psihologije kao dve nauke koje zauzimaju središnju poziciju između prirodne nauke i metafizike. Međutim, ne samo da je ova ideja ostavljena nedovršenom, već je i al-Kindijeva tendencija, da ide na jednostavniju dvojaku

podelu bića u kojoj se „posredni” nematerijalni objekti apsorbuju u metafizičke entitete, navela neke učenjake na pomisao da se u njegovoj filozofiji nauke domen matematike jedva može razlučiti od domena metafizike¹³.

Njegovim naslednicima, posebno al-Farabiju i Ibn Sini, ostalo je nadalje da istražuju ideju matematike kao posredničke nauke između metafizike i prirodne nauke, da obezbede jaču ontološku osnovu za matematiku i odstrane dvosmislenosti al-Kindijeve misli koje se tiču odnosa matematike i druge dve teoretske filozofske nauke.

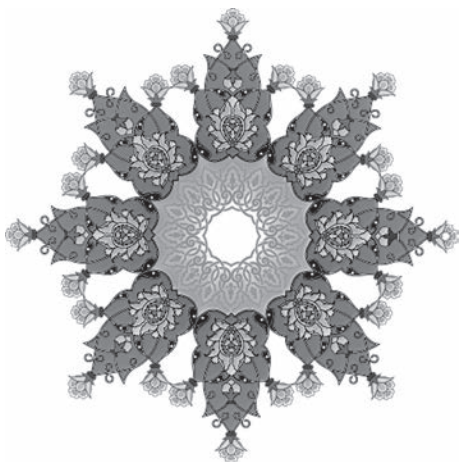
Muslimanski filozofski naučnici su uop-

šteno bili zainteresovani za problem klasifikacije nauka, posebno teoretskih filozofskih nauka, i za diskusiju o vrednostima i poziciji tih nauka u hijerarhiji znanja. Neki su, međutim, u svom razmatranju problema bili detaljniji od drugih. Ali, delili su mnoga zajednička viđenja koja se tiču filozofskih nauka i mesta mate-

matike i prirodnih nauka u toj hijerarhiji.

Oni svi, na primer, prihvataju ideju da se filozofske nauke razlikuju prema vrednosti. I svi ostaju pri tome da je metafizika najvrednija od svih filozofskih nauka. Prema al-Farabiju, postoje tri kriterijuma na osnovu kojih se može uspostaviti hijerarhija nauka¹⁴:

„Vrednost nauka i umetnosti određuje se na osnovu jedne od tri stvari: plemenitost materije, dubina dokaza, ili beskrajnost korisnih osobina te nauke ili umetnosti, bilo da su te koristi očekivane ili su već prisutne. Što se tiče nauka i umetnosti koje po svojim korisnim osobinama

prevazilaze sve druge, takve su religijske nauke (*al-'lulūm al-shar'īyyah*) i zanati koji su potrebni u svako doba i svakoj naciji. Među one koje prevazilaze sve druge zbog dubine svojih dokaza, spada geometrija, (*al-handasah*). Astronomija, (*'ilm al-nujūm*), od onih je koje prevazilaze sve druge prema plemenitosti svoje materije. Kako bilo, sve tri ili dve od ovih stvari se mogu ukombinovati u jednu nauku, kao što je metafizika, (*al-'ilm al-ilāhī*)."¹⁵

Ovaj odlomak nam govori kako postoje tri osnove hijerarhijskog reda nauka, etička, metodološka i ontološka. Etička osnova se odnosi na razne nivoe korisnosti nauka koje su definisane prema tome kako mogu ispuniti praktične ljudske potrebe, individualne i društvene. Ova osnova se nagoveštava u al-Farabijevom primeru geometrije kao nauke koja je superiorna u odnosu na mnoge druge nauke na osnovu dubine dokaza (*istiḡṣā' al-barāhīn*), koje iznosi. Među muslimanskim filozofima-naučnicima, kao što je bio slučaj među njihovim grčkim prethodnicima, pa i među osnivačima moderne nauke, poput Dekarta, strogosti geometrijskih dokaza divilo se kao savršenstvu.

I na kraju, tu je ontološka osnova. Ova osnova proizilazi iz činjenice da su bici hijerarjijski poređani. Neki su savršeniji od drugih na skali postojanja. Postoji, da pozajmimo izraz Artura Lavdžoja (*Arthur Lovejoy*), „veliki lanac bitka“ u univerzumu. Ako hoćemo da koristimo al-Farabijevu terminologiju, kada se bića različitih nivoa savršenosti istražuju u različitim naukama, rezultati imaju različite nivoe odličnosti.

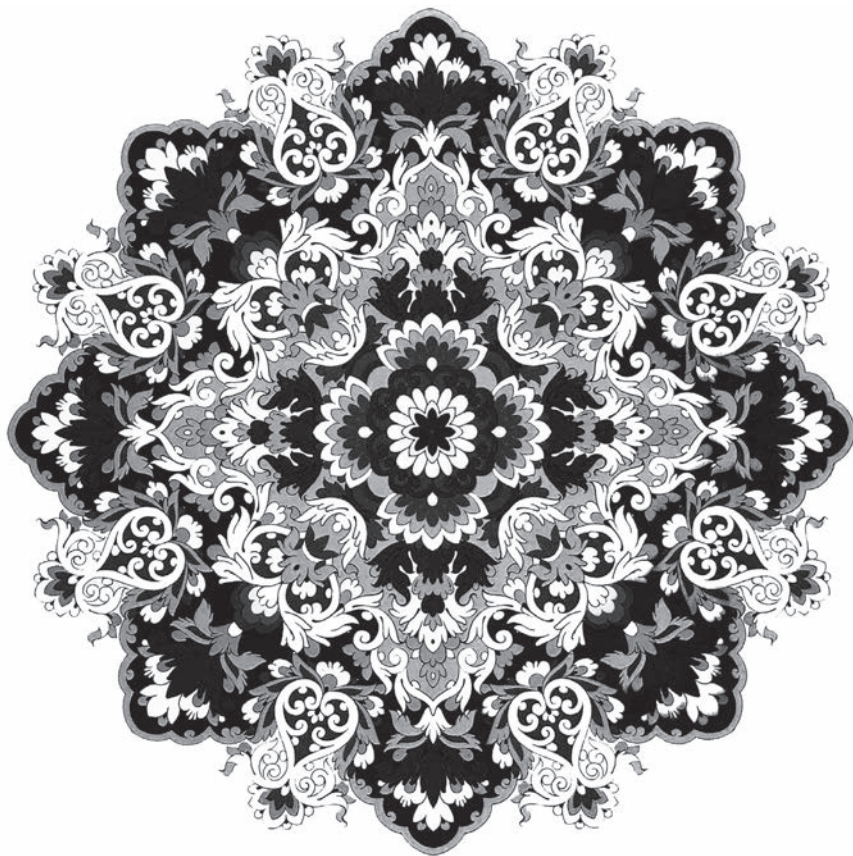
Al-Farabi pominje posebno astronomiju kao primer nauke koja se smatra vrednijom od mnogih drugih, kada se one mere prema ontološkom kriterijumu. Astronomija ispunjava kriterijum plemenate materije jer izučava najsavršenija, odnosno nebeska tela. Al-Farabi tvrdi da

nebeska tela imaju najfinije i najbolje, šta god da je to, što dele sa zemaljskim telima. Ona imaju najbolji oblik, koji je sferičan, i najbolji vidljivi kvalitet, odnosno svetlo. Nadalje, njihovo je kretanje najbolje moguće, odnosno kružno.

Iako među filozofima-naučnicima postoji opšte slaganje o ontološkom kriterijumu prema kome se filozofija deli na teoretsku i praktičnu, i za dalju podelu teoretske filozofije na prirodnu nauku, matematiku i metafiziku, oni ne prilaze na isti način problemu konceptualizacije ontološkog kriterijuma. Razlika u njihovim pristupima je najvidljivija u pitanju uspostavljanja domena prirodne nauke i matematike i povlačenja jasne granice između njih.

Primetili smo činjenicu da je al-Kindi jedva i dotakao prirodu matematičkih objekata. On ne objašnjava šta tačno znači izraz „povezan sa materijom“ kada govori o nematerijalnim entitetima koji imaju tu osobinu da su povezani sa materijom. Znamo da o toj „povezanosti“ sa materijom možemo pričati na više nivoa i da se ona javlja na različite načine. Moguće je razlučiti, na primer, između osobine moguće povezanosti sa nekom vrstom materije i osobine obavezne povezanosti sa specifičnom vrstom materije.

Hajde da razmotrimo status oblika, primer koji je sam al-Kindi dao za nematerijalne entitete koji imaju osobinu povezanosti sa materijom. Postoji li razlika između oblika koji se smatraju matematičkim objektima i oblika koji se tretiraju kao objekti prirodne nauke? Al-Kindi ovo pitanje ostavlja bez odgovora. Al-Farabi je bio taj koji je prvi pokušao da definiše matematičke objekte posebnim odnosom koji imaju sa materijom. On ih određenije definiše kao „stvari koje se mogu shvatiti i pojmiti bez obzira na bilo kakav materijal“¹⁶. Ako, na primer, kvadrat smatramo matematičkim objektom, to je zato što se

ovaj oblik, ili figura, na nivou konkretnih stvari mogu povezati sa različitim vrstama materije, a opet, mogu se shvatiti i bez upućivanja na određenu materiju za koju su vezani.

U spoljnom svetu konkretnih stvari, kvadrat možemo naći napravljen od drveta, metala, papira i mnogih drugih vrsta materijala. Matematika izučava kvadratnost ovih kvadratnih predmeta ne baveći se time od kog su materijala napravljeni. Kvadratnost je bitak koji se može shvatiti i pojmiti bez obzira na materijal. Time zadovoljava definiciju matematičkog objekta koju daje al-Farabi. Šta onda čini čitav svet matematičkih objekata? Al-Farabi matematiku definiše kao nauku čija se materija sastoji od roda, brojeva i veli-

čina. Pod veličinama podrazumeva geometrijske entitete, odnosno linije, površine i čvrste predmete.

U svojoj čuvenoj klasifikaciji nauke iznetoj u spisu *Ihṣā' al-'ulūm* („Označavanje nauke”), on deli matematiku na sedam grana. Te su grane aritmetika, geometrija, optika, astronomija, muzika, nauka o težinama i tehnici, ili, nauka o genijalnim spravama. Niko pre al-Farabija nije dao tako iscrpnu klasifikaciju matematike. Ova podela pokreće zanimljiva pitanja koja se tiču materije matematike i problema odnosa između matematike i prirodne nauke.

Ono na šta ova sedmostruka podela matematike upućuje jeste da postoje matematičke nauke koje se bave i fizičkim telima ili konkretnim stvarima. Na primer,

optika se bavi fizičkim svetlom i vidom, astronomija nebeskim telima kao što su planete, a muzika zvukom. Kako al-Farabi objašnjava svoje bavljenje ovim trima naukama kao i naukom težina i naukom genijalnih sprava, kao granama matematike, kada je matematiku definisao kao nauku čija se materija sastoji od brojeva i veličina i kad je, takođe, izjavio da se „matematika ne bavi njima kao materijalnim bitkom“¹⁷? Zašto se ove nauke smatraju matematičkim, pre nego prirodnim?

Al-Farabijevo opravdanje se može sažeti na sledeći način. Istina je da matematika obuhvata rod brojeva i veličina, ali se za ove entitete zna da postoje ili kao apstraktne ili konkretne količine. Kao apstraktne količine, odnosno kao čisti brojevi i veličine, oni postoje u ljudskom umu kao nerazumljive kojima su oduzeti njihovi slučajni atributi i materijalni dodaci. Kao konkretne količine, one postoje ili su povezane sa raznim vrstama materijalnih objekata.

Al-Farabijeva matematika se bavi brojevima i veličinama ne samo kao čistim i apstraktnim količinama već i kao entitetima koji postoje u drugim bicima. Oni mogu varirati od nebeskih tela, za koje on smatra da ne spadaju u domen prirodne nauke, pa do prirodnih tela kojima se bavi prirodna nauka. Tako da, kada on kaže da se matematika ne bavi brojevima i veličinama kao materijalnim, mora da misli na onaj deo matematike koji se bavi čistim veličinama, odnosno na teorijsku aritmetiku i teoretsku geometriju. Što se njegovih drugih grana matematike tiče, one izučavaju prirodna tela samo dok ta tela poseduju

„karakteristike merenja i uredne proporcije, kompoziciju i simetriju“, time što su im urođeni bilo brojevi ili veličine ili oba.

Za al-Farabija, najosnovniji od svih matematičkih objekata su čisti brojevi, praćeni čistim veličinama. Iz ovog razloga on teorijsku aritmetiku i teorijsku geometriju smatra osnovom svih nauka. Njegov pristup problemu definisanja domena matematike jeste da počne sa čistim brojevima i veličinama, koji predstavljaju centralni domen, a onda da istraži njihovo prisustvo u raznim vrstama stvari i to kako iz njihovog prisustva proizilazi da ove stvari steknu matematičke karakteristike kao što su mera, uredne proporcije, kompozicija i simetrija.

Na osnovu ovog istraživanja, al-Farabi dolazi do zaključka da postoje bića kojima su brojevi i veličine suštinski urođeni. Ono na šta misli jeste da brojevi i veličina ulaze u samu definiciju ovih bića. Klasa ovih bitaka uključuje svetlost i fenomen vida, nebeska tela i melodije. Reći da brojevi i veličina ulaze u samu definiciju ovih bitaka jeste reći da se njihova istinska priroda može znati samo matematički.

U ovom smislu, za te se bitke može smatrati da dostižu status matematičkih entiteta, a u istom duhu, optiku, astronomiju i muziku treba primarno posmatrati kao matematičke nauke.

U al-Farabijevom opisu raznih nauka, za optiku, koju smatra odeljkom teorijske geometrije, rečeno je da se bavi matematičkim karakteristikama svetla i vida; astronomija se bavi matematičkim formama i karakteristikama nebesa i planete Zemlje, uključujući njene klimatske zone;

a muzika se bavi matematičkim proporcijama koje karakterišu melodije i muzičke kompozicije. Al-Farabi potvrđuje pitagorejsku ideju o muzici kao suštinski matematičkoj. Kako je Pitagora otkrio, u osnovi je priroda muzičkih skala matematička. Muslimanski filozofi-naučnici generalno prihvataju definiciju muzike kao nauke proporcija.

Izgleda da čak i kada su u pitanju preostale matematičke nauke – nauka težina i mehanike (mehanička tehnologija) – iako se ove nauke bave materijalnim stvarima kojima brojevi i veličine nisu suštinski urođene već u kojima brojevi i veličine ulaze u određene odnose sa njihovim fizičkim karakteristikama, al-Farabi smatra da je opravdanije tretirati ih kao matematičke nauke nego kao grane fizike. Bliže određeno, on ih posmatra kao primenjenu matematiku. Njegovo je rezonovanje da je glavna osnova postojanja ove dve nauke primena aritmetike i geometrije na određene vrste fizičkih problema.

Drugim rečima, ove se dve nauke posmatraju kao da su se odvojile od aritmetike i geometrije, primarno ove druge. Ovo gledište su kasnije zadržali klasifikatori nauke kao što je Kutb al-Din al-Širazi (*Qutb al-Din al-Shirazi*, umro 712/1311), kada ih je kategorizovao kao niže grane matematike, za razliku od aritmetike i geometrije koje je klasifikovao kao više grane¹⁸. Al-Farabijeva nauka težina se bavi principima merenja težina, iznalaženjem ravnoteže kao naučnog instrumenta za takvu vrstu merenja i principima kretanja težina. Svi ovi principi u osnovi su po prirodi matematički.

Njegova nauka genijalnih sprava se bavi „načinima da se dese sve stvari čiji su ‘načini postojanja’ izneti i demonstrirani u teorijskoj matematici”. Ona primenjuje matematičke principe na dizajn, konstrukciju i funkcionisanje raznih vrsta mehaničkih uređaja, sprava i automata. Dimenzije različitih delova ovih inženjerskih proizvoda i njihovi međusobni odnosi zasnovani su na matematičkim principima. Štaviše, fizički principi kao što su mehanički, statika fluida ili aerostatika, koji su u sklopu ovih sprava, obično se definišu matematičkim terminima. Iz svih ovih razloga, i nauka o težinama i mehanika izučavaju se među matematičkim naukama.

U al-Farabijevom pristupu problemu definisanja domena matematike postoji izvesna pitagorejska tendencija. Njegov pristup pretpostavlja ideju da brojevi i veličine prožimaju čitav univerzum i da to prožimanje dolazi odozgo.

Ovo ga vodi istraživanju brojeva i veličina u njihovim različitim načinima postojanja i odgovarajućim matematičkim karakteristikama, od njihovog metafizičkog postojanja u kosmičkom umu (ili aktivnom intelektu), pa do njihovog postojanja u pojedinačnim ljudskim umovima, i na kraju, do njihovog konkretnog postojanja u prirodnim telima kao i u veštačkim telima stvorenim ljudskom voljom i umešnošću.

Al-Farabijevo razgraničenje opsega i pozicije matematičkih nauka naišli su na široko i trajno prihvatanje u islamskoj nauci. Ono što njegovu koncepciju matematike čini relevantnom i dan danas jeste činjenica da postoje savremeni naučnici

koji smatraju da je univerzum, onako kako ga otkriva nauka dvadesetog veka, vrlo matematičke prirode u smislu u kom je on definisao tu matematičku prirodu. Rečima britanskog fizičara Džejmsa Džinsa (*James Jeans*), „univerzum je, kako izgleda, matematičan... matematika u univerzum ulazi odozgo umesto odozdo”¹⁹.

Na sličan način je i danas relevantna al-Farabijeva ideja mehaničkog projektovanja (inženjerstva), kao matematičke nauke. Nekih četiri veokva kasnije Kutb al-Din uključuje još nekoliko inženjerskih nauka u niže grane matematike u svoju klasifikaciju nauka. Danas se inženjerske nauke ne smatraju granama matematike. Međutim, zanimljivo je primetiti da se, u modernim inženjerskim krugovima, projektovanje obično opisuje kao primena matematičkih procesa na rešenje fizičkih pro-

blema. Ovo znači da je, čak i u modernom konceptu projektovanja, teško moguće definisati ovu oblast bez eksplicitnog upućivanja na matematičke elemente. Naš moderni svet nije uspeo da ponudi bolje rešenje za problem epistemološkog odnosa između matematike i projektovanja nego ono koje je dato u tradicionalnoj islamskoj filozofiji nauke²⁰.

Možda je najbolji pokušaj da se, sa jedne strane, predmeti matematike razgraniče od predmeta metafizike, a sa druge strane, predmeti matematike od predmeta prirodnih nauka, došao od Ibn Sine. U ovom pokušaju²¹, Ibn Sina definiše ontološki kriterijum koji je u osnovi razlike između tri klase predmeta teorijske filozofije u smislu razlike njihovog odnosa bilo sa kretanjem, bilo materijom, kako u ljudskom umu tako i u spoljnoj realnosti.

On „veze sa kretanjem i materijom” shvata u jednom jedinom značenju.

U uvodnom delu ili *Isagogama* njegovog filozofskog remek-dela, *Kitāb al-shifā*, možda najveće enciklopedije znanja koju je ikada napisala jedna osoba, Ibn Sina razlikuje materiju prirodnih nauka od materija matematike i metafizike na sledeći način:

Razne vrste nauka se, tako, ili bave: a) postojećim onoliko koliko je ono što je postojeće u pokretu, kako sa kognitivnog gledišta (*tasawwuran*), tako i sa gledišta održavanja u životu, i onoliko koliko je vezano za materiju određene vrste; b) postojećim onoliko koliko je postojeće odvojeno od materije određene vrste iz kognitivnog ugla gledano, ali ne i iz ugla opstanka; ili c) onim što je postojeće onoliko koliko je to postojeće odvojeno od kretanja i materije i u održavanju života i u kognitivnom shvatanju.

Prvi deo nauke je prirodna nauka. Druzi je čista matematička nauka, kojoj pripada dobro poznata nauka broja, iako poznavanje prirode broja onoliko koliko on jeste broj ne pripada ovoj nauci. Treći deo je Božanska nauka (odnosno metafizika). Pošto je postojeće prirodno podeljeno na ova tri, to su filozofske teoretske nauke²².

U ontološkoj šemi Ibn Sine, tri fundamentalne klase postojećeg su: ono što je obavezno nepovezano sa kretanjem i materijom; ono što jeste obavezno povezano sa kretanjem i materijom i ono što se može mešati sa kretanjem i materijom, ali može postojati i van njih. On pominje Boga i dušu kao primere postojećeg koje pripada prvog grupi, koja se sastoji samo od predmeta metafizike. Drugu klasu postojećeg izučavaju prirodna nauka i matematika, a kao primere navodi čovečnost, konjstvo i kvadradnost. Što se tiče treće klase postojećeg, Ibn Sina daje primere individualnog identiteta, jedinstva, pluraliteta i uzročnosti. Baš ovu treću grupu su prethodnici

Ibn Sine veoma malo izučavali što se tiče njihovog statusa kao materije teoretskih filozofskih nauka.

Sa Ibn Sinom je razjašnjeno da sve tri teoretske nauke dele ovu poslednju grupu postojećeg kao predmet interesovanja. Iako se ovi entiteti mogu mešati sa kretanjem i materijom, oni se smatraju predmetima izučavanja metafizike kada su viđeni „kao ono što jesu”, odnosno kada se posmatraju potpuno u apstrakciji, potpuno odvojeni od materije kao takve. Ali kada se posmatraju povezani sa materijom, onda postaju predmeti izučavanja matematike i prirodne nauke, baš kao i druga klasa postojećeg koja je obavezno povezana sa pokretom i materijom.

Ibn Sina, međutim, ima načina da razluči predmete ove dve nauke. Entiteti se tretiraju kao predmeti matematike ako se mogu shvatiti umom bez gledanja na materiju i pokret sa kojim su povezani u spoljnom svetu. U suprotnom, smatraju se predmetima prirodne nauke. Da uzmemo primere samog Ibn Sine. On kaže da entitete kao što su jedinstvo, pluralitet i uzročnost izučava prirodna nauka onda kada se jedinstvo smatra pojedinačnom supstancom kao što su vatra ili vazduh, kada se mnoštvo posmatra kao što se posmatraju četiri elementa (vatra, vazduh, voda, zemlja), i kada se uzročnost posmatra kao što se posmatraju hladnoća ili toplota. No, isti se ti entiteti smatraju predmetom matematike kada se jedinstvo odnosi na broj jedan, mnoštvo na brojeve veće od jedan na koje možemo primeniti računске operacije kao što su sabiranje, oduzimanje, množenje i deljenje, određivanje kvadratnog korena, dizanje na kub i slično.

Same aritmetičke operacije, koje Ibn Sina naziva „stanjima brojeva koja se smatraju slučajnim i nemaju postojanje osim u materiji koja im se dogodila”²³, čine deo sveta predmeta matematike. I na kraju,

jedinstvo, mnoštvo i uzročnost će se izučavati kao predmeti metafizike kada se budu posmatrali kao potpuno apstraktni. S posebnim osvrtom na broj, Ibn Sina, u pasusu ranije citiranom, jasno iznosi da broj ima aspekt, tačnije „prirodu broja onoliko koliko je broj“, koji ne spada u domen matematike. Iako ne kaže koja nauka izučava meta-matematički aspekt broja, iz čitave njegove diskusije je jasno da ga smatra predmetom metafizičkog znanja²⁴.

Još dva primera koja Ibn Sina daje pomažu nam da razlučimo između predmeta prirodne nauke, matematike i metafizike. I kvadratnost i čovečnost ne mogu postojati bez materije, ali dok je kvadratnost matematički pojam, čovečnost je predmet prirodne nauke. Ovo dolazi odatle što ne postoji zahtev za nekom određenom materijom kako bi nastao predmet matematike i kvadratnost očigledno taj zahtev ispunjava. Moguće je znati šta je kvadratno bez obraćanja pažnje na neki određeni predmet kvadratnog oblika ili neko stanje kretanja. Za razliku od ovoga, potvrđuje Ibn Sina, pojam čovečnosti ili „čoveka“ ne može se shvatiti bez razumevanja da je čovek sastavljen od mesa i kostiju.

Drugi primer je intelekt. Ibn Sina ostaje pri tome da je intelekt sam po sebi zasebna supstanca i da je time predmet izučavanja metafizike. Zapravo, svi muslimanski filozofi-naučnici smatraju da nebeske inteligencije, ili ono što Kur'an naziva anđelima, jesu intelekti (*'uqūl*), koji mogu postojati nezavisno od materije i pokreta. Ali, ove intelektualne supstance se mogu mešati sa materijom i pokretom, kao što je slučaj kod ljudskih bića. Tek kada se ova intelektualna supstanca posmatra onoliko koliko jeste u duši, što je u peripatetičkom viđenju princip kretanja, onda postaje predmet prirodne nauke. Onako kako postoji u pojedinačnoj ljudskoj duši, intelekt je princip kretanja tela. Ovaj primer,

takođe, pomaže da se objasni zašto Ibn Sina i njegova peripatetička škola filozofije psihologiju smatraju granom prirodne nauke.

Ontološka osnova nauke, koju su postavili al-Farabi i Ibn Sina, nalazi utočište u kasnijoj istoriji islamske filozofije i nauke. Uvaženi filozofi i naučnici iz kruga njegovih naslednika potvrdili su istinu i legitimitet njegove osnove i prihvatili je kao integralni deo paradigme islamske nauke. U svom popularnom enciklopedijskom delu *Durrat al-tāj* („Biseri krune“), napisanom po uzoru na *Kitāb al-shifā* Ibn Sine, ali na persijskom, tokom druge polovine devetog/trinaestog veka, nedugo nakon uništenja Bagdada i mnogih okolnih centara učenja u rukama Mongola, Kutb al-Din al-Širazi, (*Qutb al-Dīn al-Shīrāzī*), jedan od vodećih naučnika u istoriji islama, reprodukuje ono što je kao definicija matematike i prirodne nauke bilo opšte prihvaćeno daleko pre njegovog vremena.

Kutb al-Din matematičke objekte definiše kao „one koji ne mogu postojati osim vezani za materiju, ali koji se mogu znati bez upućivanja na materiju“²⁵. On daje primere brojeva, kvadrata, trouglova, lopti i krugova. Što se tiče predmeta prirodnih nauka, on ih definiše kao „one koji nisu odvojeni od materije i koji se ne mogu znati osim vezani za materiju“. To su prirodne supstance: minerali, biljke i životinje. Različite grane prirodne nauke se bave jednim ili više aspekata ova tri prirodna carstva.

Nisu samo naučnici i matematičari prihvatili ove definicije i njihovu ontološku osnovu. Čak je i al-Gazali (*al-Ghazzālī*, umro 515/1111), najveći predstavnik filozofske škole *kalām* (dijalektička teologija) i najpoznatiji muslimanski kritičar peripatetičarske filozofije, branio legitimitet matematike i prirodne nauke, i na filozofskim i na verskim osnovama. Njegova klasifi-

kacija matematike i prirodne nauke²⁶ slična je onima koje su dali al-Farabi i Ibn Sina, osim malih izmena u disciplinama koje ulaze u prirodne nauke, posebno s obzirom na poziciju skrivene (*khafiyyah*), ili okultne, (*gharibah*), nauke. Dok Ibn Sina granama prirodne nauke smatra nauke kao što su oneirologija (*ta'bīr*, tumačenje snova), teurgija (*nayraniyyāt*) i prirodna magija (*talismāt*), al-Gazali ih smešta u metafizičke nauke. Zanimljiva činjenica ovde jeste da i Ibn Sina, naučnik, i al-Gazali, teolog, smatraju da, ontološki gledano, postoji osnova da se prihvati realnost skrivenih ili okultnih nauka, iako se bavljenje njima može dovesti u pitanje na etičkim i moralnim osnovama.

Razlika između al-Gazalija i filozofa-naučnika u njihovoj klasifikaciji matematike i prirodne nauke je nevažna jer se slične varijacije mogu naći i među samim filozofima-naučnicima. Al-Farabi je iz svoje klasifikacije izbacio ne samo skrivene ili okultne nauke već i discipline kao što su medicina, alhemija i poljoprivreda. Kod Ibn Sine, medicina i alhemija se javljaju među prirodnim naukama, dok su kod Kutb al-Dina sve tri nauke niže grane prirodne nauke. Al-Farabijevi motivi da ove nauke isključi iz svoje klasifikacije filozofije nisu bili motivisani samo ontološkim već pre metodološkim razlozima. Videli smo da je al-Farabijeva klasifikacija filozofije ograničena na silogističke umetnosti ili nauke²⁷. Pomenute nauke je izostavio sa liste filozofskih nauka jer ih je smatrao ne-silogističkim²⁸.

Uzeto u celini, međutim, al-Gazalijeva klasifikacija matematike i prirodne nauke jasno pokazuje da je prihvatio ontološku osnovu nauke koju su uspostavili peripatetičari. Njegov sukob sa njima se nije tičio legitimnosti i korisnosti nauke već nečega drugog, što je taksativno naveo u obliku dvadeset filozofskih pitanja u svom čuvenom delu *Tahāfut al-falāsifah* („Neko-

herentnost filozofa“). On je čak i branio njihovu naučnu metodologiju, zasnovanu primarno na konceptu demonstrativnog dokaza (*al-burhān*), mada ih je podsetio na manjkavost takvog dokaza kada su u pitanju metafizičke i verske istine, i odbio njihovu teoriju uzročnosti, jer, prema njegovom viđenju, ne postoji neophodna veza između te teorije i demonstrativnog (naučnog) metoda. Al-Gazali je prekorio one muslimane koji se nauci protive samo zato što je ona pripisana filozofima (*falāsifah*).

U zapadnim zemljama islama, isto se može reći za andaluzijskog zakonodavca, teologa, istoričara i filozofa religije, Ibn Hazma (*Ibn Ḥazm*, umro 454/1064). Kao i al-Gazali, on je prihvatio legitimnost matematičkih i prirodnih nauka kao naučnih disciplina, kako na ontološkom tako i na metodološkom nivou. Na izvestan način, on je još i više od al-Gazalija bio pozitivan u svom stavu prema nauci i filozofiji, delimično zato što je, za razliku od svojih mlađih savremenika iz Persije, imao relativno široko formalno obrazovanje u logici i nauci, posebno u medicini²⁹. U svom radu *Risālat al-tawāqif 'alā shari' al-najāh bi-ikhtisār al-ṭarīq* („Spis o načinu da se dostigne put spasenja u kratkom roku“), Ibn Hazm hvali filozofiju na sledeći način: „...dobra i uzvišena nauka jer sadrži znanje o celom svetu u svim aspektima koji se tiču roda, vrste, pojedinačne supstance i slučajnih karakteristika. Takođe, omogućava pojedincu da dođe do naučnog dokaza, bez kog ništa ne može da bude sigurno i koji razgraničava ono za šta se veruje da je dokaz od onoga što dokaz nije. Korist ovog znanja je velika u razdvajanju stvarnosti od ne-stvarnosti.“³⁰

Kasnije klasifikacije nauka, kao što su klasifikacije čuvenog istoričara Ibn Haliduna (*Ibn Khaldūn*, umro 808/1406) i Šams al-Din al-Amulija (*Shams al-Dīn al-Āmulī*), napisane su tokom devetog/petnaestog

veka, nakon što su brojne grane islamske nauke prošle kroz vekove razvoja i dostigle svoju punu zrelost, potvrđuju nepromenljivost fundamentalnih ontoloških istina na kojima je ta nauka počivala. One, takođe, potvrđuju izvanredno širok intelektualni koncenzus koji su dostigle različite škole mišljenja u islamu što se tiče tih ontoloških istina. Unutar ovog jedinstva, međutim, postoje razlike među samim naučnicima kao i između njih i verskih autoriteta što se tiče epistemološkog statusa i naučnog karaktera nekih od nauka, kao što su astrologija, alhemija, nauka tumačenja snova i okultnih nauka. Bilo je čak i nekoliko pokušaja usmerenih na kritičko ispitivanje pozicije pojedinačnih nauka koje su tradicionalno posmatrane ili kao grane matematike ili kao grane prirodne nauke.

Najznačajniji od ovih pokušaja, posebno sa tačke gledišta moderne filozofije i nauke, bio je pokušaj Ibn al-Hejsama (*Ibn al-Haytham*, umro 430/1039), da iznese sveže gledanje na optiku. U modernoj nauci se optika smatra jednom od grana fizike dok se ona u islamskoj nauci oduvek smatrala matematičkom naukom, posebno otkad je al-Farabi muslimanima preneo Proklovu klasičnu definiciju materije grčke optike. Važnost Ibn Hajtamovog ponovnog ispitivanja optike kao naučne discipline leži u činjenici da je on bio prvi koji je tu nauku transformisao u interdisciplinarno polje izučavanja i eksplicitno i priznao prirodu nauke kao takve.

U svojoj *Kitāb al-manāzīr* („Knjiga optike”), koju današnji istoričari nauke prepoznaju kao najsveobuhvatnije i najna-

prednije delo o optici još od Ptolomejevog spisa na tu temu, Ibn al-Hajtam predstavlja optiku kao kompozitnu nauku. Ako će se optika razviti u zaista kompletnu nauku o vidu, kaže on, onda mora kombinovati matematiku sa prirodnom naukom. Optika zavisi od prirodnih nauka jer je „vid aktivnost jednog od čula, a čula pripadaju prirodnim naukama”. Takođe, uključuje matematičke nauke, jer „vid opaža oblik, poziciju, veličinu, pokret i ostalo”, a sve ove stvari istražuju matematičke nauke³¹. U svom pokušaju da optiku postavi na nove osnove, Ibn al-Hajtam je

proširio opseg optike redefinišući njen predmet tako da uključuje sva matematička, fizička i psihološka bivstva koja se na vid odnose.

Sintetički karakter njenog predmeta zahteva odgovarajuću sintezu i u metodologiji. Tako Ibn al-Hajtam govori o celokupnom naučnom istraživanju koje se sastoji iz dva različita načina ispitivanja, fizičkog izučavanja prirode svetla ili transparentnosti zraka i matematičkog ispitivanja njihovih načina

ponašanja. Ideja Ibn al-Hajtama o kompozitnoj nauci ne dovodi u pitanje ontološku osnovu bilo matematike bilo prirodne nauke, već pre podiže interesantno pitanje mogućeg postojanja nauke čija se materija sastoji od fenomena koje nekoliko različitih disciplina izučava. Kod Ibn al-Hajtama, optika nije više samo matematička disciplina ili prosto prirodna nauka, već je pre sinteza ove dve. Nakon njega, međutim, muslimanski autoriteti nastavljaju optiku da posmatraju kao matematičku nauku.

Metodologija islamske nauke

Islamska intelektualna tradicija drži se ideje hijerarhije i jedinstva znanja i načina poznavanja. Postoje mnogi izvori i forme znanja i mnogi načini da se nešto zna. U islamu, svi mogući putevi ka znanju su propisno priznati. Svakom od puteva dodeljeni su legitimno mesto i funkcija unutar ukupne epistemološke sheme opremljene otkrivenim učenjima religije. Ovo je bilo gledište muslimanskih učenjaka nezavisno od toga da li su naučnici, filozofi, teolozi ili sufijske.

Posmatranje i eksperimentisanje, logičko razmišljanje, matematička analiza ili čak racionalna interpretacija svetih knjiga, ne samo islama već čitavog čovečanstva, svi oni imaju svoje legitimne uloge u naučnim poduhvatima tradicionalnih muslimanskih naučnika. Ukoliko pogledamo naučne spise čuvenih naučnika kao što su Ibn Sina, al-Biruni, Nasir al-Din al-Tusi i Kutb al-Din al-Širazi, spise koji se bave astronomijom, geologijom, medicinom i kosmologijom, naići ćemo na rasprave ne samo na osnovu empirijskih i racionalnih podataka već i na osnovu otkrivenih podataka. Ovi različiti tipovi podataka su daleko od toga da stvaraju teoretske konflikte za koja rešenja nema, štaviše, služe tome da dopune i ojačaju jedni druge.

Ibn al-Hejsam je, na primer, izneo princip koji kaže: „Sve čija je priroda predmet izučavanja mora biti istraživano na način koji je shodan njegovoj prirodi”³². Prateći ovaj opšti princip, koji su i pre Ibn

al-Hejsama muslimanski učenjaci naravno znali i posmatrali, tako je došao do zaključka da je za svaku disciplinu karakterističan poseban model izučavanja, koji može biti jednostavan ili složen. No, ako ostavimo opšte slaganje po ovom pitanju na stranu, postoje tačke neslaganja među različitim intelektualnim školama, mnogo više kada je u pitanju metodologija nego ontologija.

Muslimanski filozofi peripatetičari često su sebe nazivali „ljudima logike i demonstracije” (*ahl al-mantiq wa'l-burhān*). U svojim logičkim radovima oni obično go-

vore o tipu dokaza ili rezonovanja koji nije svojstven samo nauci već je zajednički za sve filozofske nauke, uključujući metafiziku. Tehnički termin koji koriste da opišu ovaj tip dokaza je *al-burhān*, što znači „demonstracija”. Ovaj metod demonstracije se može opisati kao njihov „naučni metod”, što ne treba izjednačavati sa modernim naučnim metodom, jer on ima daleko šire značenje. Demonstrativni metod ili dokaz je onaj metod ili dokaz pomoću

kog se stiče novo, tačno i izvesno, znanje. Drugim rečima, demonstrativni metod obavezno vodi ka racionalnoj ili intelektualnoj izvesnosti.

Ovaj metod se od drugih metoda razlikuje po činjenici da upošljava silogizme ili logičko rezonovanje koje koristi „tačne, primarne i neophodne” premise. Izvesna priroda ove kategorije premisa, koje se mogu sastojati od empirijskih podataka koje pružaju čula ili racionalnih (intelektualnih), koje pružaju intuicija, otkrovenje, logičko rezonovanje ili čak duhovno

iskustvo, znači da će zaključci obavezno biti istinito i sigurno znanje, a to demonstrativni dokaz čini najnaučnijim od svih dokaza.

Filozofi-naučnici veoma su ponosni na ovaj metod. Al-Farabi, na primer, tvrdi da je ovaj metod karakterističan samo za filozofske nauke i da na osnovu ovog metoda filozofske nauke treba smatrati superiornim u odnosu na religijske nauke, koje u najboljem slučaju daju dijalektičke dokaze. Teolozi kao što je al-Gazali poriču demonstrativnom dokazu sposobnost da pruži sigurnost i izvesnost metafizičkih istina, mada mu u domenu same nauke priznaju korisnost i vrednost. Zanimljivo je da i al-Kindi, takođe, govori o ograničenju ovog metoda kada kaže da „ne treba da tražimo demonstrativan zaključak u poduzimanju svake potrage, niti je svaka intelektualna potraga nađena kroz demonstraciju, pošto se ne može sve demonstrirati”³³.

Koncept demonstrativnog metoda je veoma širok. Moguće ga je i dalje analizirati rastavljenog na komponente, odnosno na fizički ili empirijski, matematički i metafizički metod. Matematički metod će, na primer, iskoristiti premise koje se sastoje od matematičkih podataka nezavisno od izvora tih podataka. Tako da, dok u teoriji svi filozofi-naučnici priznaju mogućnost različitih načina znanja i istraživanja i prihvataju metod demonstracije kao najnaučnije od svih istraga, u praksi, svaki od filozofa može pokazati naklonost ka određenim tipovima demonstracija. Kod al-Kindija je matematika glavni instrument demonstracije dotle da koristi matematički metod čak i u medicini³⁴. U svojoj teoriji mešanih melema, on efikasnost melema zasniva na geometrijskoj proporciji, baš kao u efektu muzike.

Kod Ibn Rušda, demonstracija dolazi najpre kroz fizičko ili empirijsko istraživanje. Tako u svojoj *Kitāb al-kulliyāt* on oštro kritikuje al-Kindijevu upotrebu

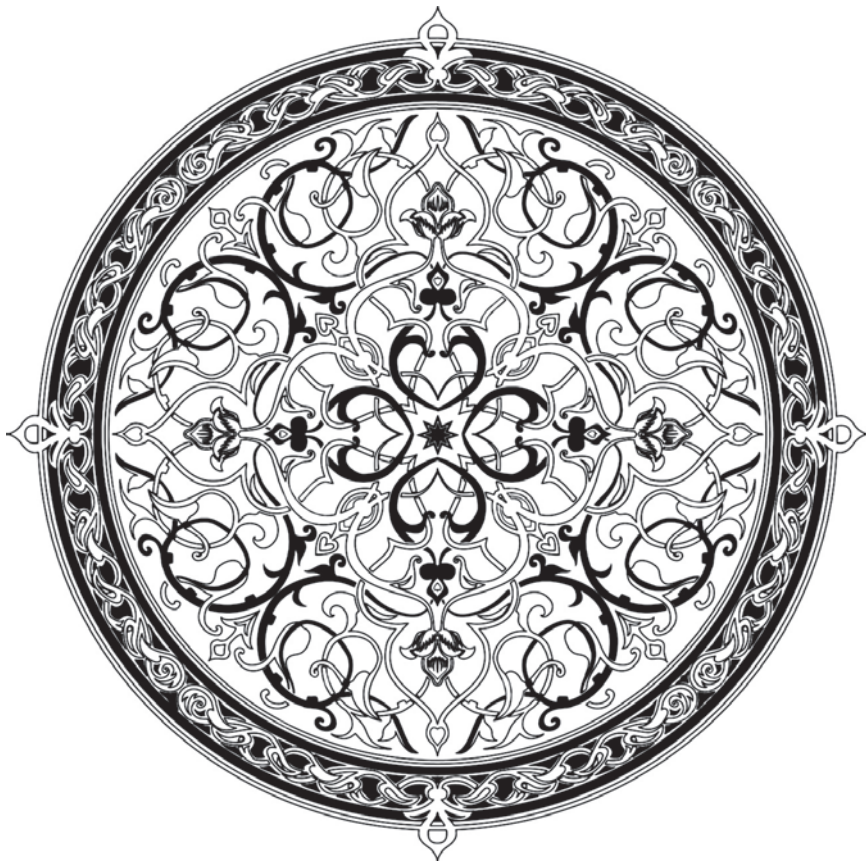
„umetnosti aritmetike i muzike” u umetnosti medicine. Kod Ibn al-Hajtama, i fizičko i matematičko istraživanje igraju jednako važnu ulogu u njegovom demonstrativnom ili naučnom metodu.

Za razliku od peripatetičarskih filozofa-naučnika koji ističu logiku i demonstraciju, hermetičko-pitagorejski naučnici i filozofi, koji, su takođe, imali važnu ulogu u islamskoj nauci, usvajaju metodološki pristup koji je zasnovan najpre na metafizičkoj i simboličkoj interpretaciji stvari. Ovo je vrsta pristupa koji, na primer Džabir ibn Hajan koristi u alhemiji, a *Ikhwān al-Safā'* (iskrena braća) u različitim matematičkim naukama. Određeni elementi ovog metoda se mogu naći i u naučnom metodu onih naučnika koje obično poistovećujemo sa peripatetičarskom školom, kao što je Ibn Sina.

Ciljevi i uloga nauke

Među različitim intelektualnim školama islama možda je najmanje slaganja bilo po pitanju ciljeva i uloge nauke u vezi sa kako individualnim tako i društvenim potrebama. Sve ove škole priznaju korist nauke. Razlikuju se, međutim, po tome kako posmatraju domet te koristi. Zakonodavci i teolozi obično ostaju pri tome da je nauka korisna samo dotle dokle služi kao alat za razumevanje i primenu Božanskog zakona. Ovo gledište su prilično naglašavali učenjaci kao što su Ibn Hazm i al-Gazali. U svojoj *Knjizi znanja*, al-Gazali opisuje mnoge grane nauke, na primer medicinu, astronomiju i aritmetiku kao hvalevredne intelektualne discipline ili *fard kifāyah* nauke u smislu da su nezamenljive za dobrobit ovog sveta. Medicina je neophodna za život tela, a aritmetika za svakodnevne transakcije i podelu zaveštanja i nasledstava³⁵.

U drugom radu, *Spasenje od greške*, al-Gazali tvrdi da su matematičke nauke

čisto kvantitativne ili egzaktne nauke koje „ne uključuju poricanje ili potvrdu religioznih pitanja”. Prilično je jasno da on ne vidi kakvu bi ulogu matematika mogla da ima u duhovnim i metafizičkim pitanjima. Ihvan al-Safa, zauzimaju potpuno drugačije intelektualno stanovište. Za njih brojevi i geometrijske figure, kada se posmatraju kao osobine i simboli, nisu neutralni u odnosu na duhovne istine već im pružaju podršku. Oni potvrđuju gledište pitagorejaca da je „poznavanje brojeva i njihovog porekla iz jedinstva poznavanje Jedinstva Boga”. Nadalje, „znanje o osobinama brojeva, njihove klasifikacije i reda jeste poznavanje bića koje je stvorio Uzvišeni Tvorac, i Njegovog rada, Njegovog reda i klasifikacije”³⁶.

Peripatetičari filozofi-naučnici takođe priznaju ulogu nauke i njenu korisnost u praktičnim i tehnološkim pitanjima. Oni naglašavaju ideju da se teoretske filozofske nauke izučavaju najpre zarad racionalne duše. Nauka je grana teoretske filozofije i time je korisna u usavršavanju duše, što je neophodan uslov za sreću na ovom svetu i životu posle ovoga. Prema Ibn Sini, „svrha teoretske filozofije jeste da usavrši dušu jednostavno znanjem”³⁷. Uopšteno, oni ostaju pri tome da kroz nauku ljudi mogu ispuniti mnoge svoje racionalne i intelektualne potrebe, kao što su potrebe za uzročnošću i racionalnom izvesnošću.

Preveo Aleksandar Dragović

NAPOMENE

- ¹ Martin Plesner, (Martin Plessner), "The Natural Sciences and Medicine" u J. Šaht i S. I. Bozvolt, (J. Schacht, C. E. Bosworth), *The Legacy of Islam* (Oxford, 1979), drugo izdanje; 428.
- ² Ti drevni, preislamski autoriteti, pre svega Grci, prilično citirani, pominjani ili navođeni u radovima pripisanim Džabiru dobro su poznati. Ali pored njih, nedavna studija Džabirove *Knjige kamenja* navodi otkriće Džabirovog prevoda Aristotelovih *Kategorija* koji je „u potpunosti i značajno nezavisan od Išakovog teksta“. Pogledati Sijed Nomanul Hak (Syed Nomanul Haq), *Names, Natures and Things: the Alchemist Jābir ibn Hayyān and his Kitāb al-Aḥjār* (*Knjiga kamenja*), (Dordrecht, London i Boston, 1994).
- ³ S. H. Nasr, *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines* (Bolder, 1978), drugo izdanje, 14.
- ⁴ Ovaj spis je nađen u *Rasā'il al-Kindī al-falsafīyyah*, urednik M. A. H. Abu Ridah (Kairo, 1950–3), 2. Diskusije o al-Kindijevoj klasifikaciji nauke mogu se naći u G.N. Atijeh, *Al-Kindi: The Philosopher of the Arabs* (Ravalpindi, 1966): 32–40; i L. Garde (Gardet), "Le Problème de la philosophie musulmane", u *Mélanges offerts à Etienne Gilson* (Pariz, 1959): 261–84.
- ⁵ Pogledati: Alfred L. Ivry (Ivry), *Al-Kindī's Metaphysics: a Translation of Ya'qub ibn Ishāq al-Kindī's Treatise "On First Philosophy"* (Olbeni, 1974): 55.
- ⁶ Pogledati: njegov rad "On Definition and Description of Things", u Abu Ridah, *op.cit.*: 173.
- ⁷ Ivry, *op. cit.*: 55.
- ⁸ *Metafizika*, 1.3.9836.2.
- ⁹ Ivry, *op. cit.*: 59.
- ¹⁰ Ivry, *op. cit.*: 62 (uporediti *Rasā'il*, 1:108).
- ¹¹ *Rasā'il*, 2: 10.
- ¹² Ivry, *op. cit.*: 65.
- ¹³ Pogledati: *A History of Islamic Philosophy*, Mažhid Fahri (Majid Fakhri, Njujork, 1983) drugo izdanje: 73.
- ¹⁴ O ovim kriterijumima sam detaljno diskutovao u svojoj knjizi *Classification of Knowledge in Islam: a Study in Islamic Philosophies of Science* (Kuala Lumpur, 1992).
- ¹⁵ Al-Farabi, *Risālat fi faḍīlat al-'ulūm wa'l-šīnā'āt*, ("Treatise on the Excellence of the Sciences and the Arts"). Moj prevod je zasnovan na arapskom tekstu u *Al-Farabi's philosophische Abhandlungen*, F. Diteriki (Lajden, 1980): 105.
- ¹⁶ *Al-Farabi's Philosophy of Plato and Aristotle*, preveo i napisao uvod M. Mahdi (Itaka, 1969): 18.
- ¹⁷ *Ibid.*: 19.
- ¹⁸ O klasifikaciji nauka kod Kutb al-Dina, pogledati: O. Bakar (1992), poglavlje 11.
- ¹⁹ Džejms Džins nadugačko diskutuje na temu naučne slike univerzuma kao suštinski matematičke po svojoj prirodi u *The Mysterious Universe* (Kembriđ, 1931).
- ²⁰ Uporediti: opaske Donalda R. Hila, (Donald R. Hil), o mehaničkom projektovanju Ibn al-Razaz al-Jazarija, (Ibn al-Razzāz al-Jazārī), u njegovom prevodu sa napomenama, kasnije *The Book of Ingenious Mechanical Devices* (Dordrecht i Boston, 1974): 279.
- ²¹ Ibn Sina se ontološkom osnovom za podelu filozofije na prirodne, matematičke i metafizičke nauke bavi u nekoliko svojih radova. Pogledati, na primer, logički (*al-madkhal*) i metafizički (*ilāhiyyat*) deo njegovog remek-dela peripatetičke filozofije, *Kitāb al-shifā'*, (*The Book of Healing*, na latinskom *Sufficientia*); pogledati i njegov spis *Fi aqsām al-'ulum* ("On the Division of the Sciences").
- ²² Preveo Majkl Marmura (Michael Marmura), u "Avicenna on the Division of the Sciences in the *Isagoge* of his *Shifā'*", *Journal for the History of Arabic Science*, 4 (1&2) (1980):246.
- ²³ Marmura, *op.,cit.*: 245.
- ²⁴ Ovo gledište je u potpunom skladu sa verovanjem u tradicionalnoj islamskoj filozofiji matematike da brojevi postoje na tri nivoa realnosti: (1) kao arhetipovi Božanskog Intelektu i time kao metafizički objekti, (2) kao apstrakti ili "naučni entiteti" u ljudskom umu i (3) kao konkretni entiteti u materijalnim stvarima. Pogledati: S. H. Nasr (1976): 88.
- ²⁵ Pogledati: Bakar, *op. cit.*: 252.
- ²⁶ Za ovu klasifikaciju pogledati njegovu *al-Risālat al-laduniyyah*, ("Presential Knowledge"), na engleski preveo M. Smit, (Smith), u *Journal of the Royal Asiatic Society* (1938), drugi deo: 177–200 i treći deo: 353–74; takođe u njegovoj *Kitāb al-'Ilm* ("The Book of Knowledge") preveo N. A. Faris (Lahor, 1962). Sistematizovao sam i spojio dve klasifikacije kako bih izneo detaljniju klasifikaciju. Pogledati, Bakar *op. cit.*: poglavlje 9.
- ²⁷ Pogledati Bakar *op. cit.*: poglavlja 3 i 5.
- ²⁸ O razlici između silogičkih i nesilogičkih umetnosti, al-Farabi piše: „Silogičke umetnosti su one koje, kada su njihovi delovi integrisani i usavršeni, imaju kao svoju delatnost upošljavanje silogizma, dok su nesilogičke umetnosti one koje, kada su njihovi delovi spojeni i usavršeni, imaju kao delatnost i završetak neko određeno delo, kao što su medicina, poljoprivreda, stolarija, građevina i druge umetnosti koje su dizajnirane da proizvedu neki rad i neka dela“. Pogledati, D. M. Danlop, urednik i prevodilac, "Al-Farabi's Introductory *Risālah on Logic*", *The Islamic Quarterly*, vol. 3 (1956–7): 231–2.
- ²⁹ Ibn Hazmovi učitelji medicine uključuju jevrejskog lekara, Ismail Ibn Junusa (*Ismā'il ibn Yūnus*), vodećeg muslimanskog autoriteta u hirurgiji, al-Zahravija (*al-Zahrāwī*), i Ibn al-Katanija (*Ibn al-*

-*Kattānī*), istaknutog naučnika u oblasti prirodne nauke. Na Ibn Hazma je najveći uticaj imao al-Katani. Neki izvori pripisuju Ibn Hazmu čak i deset radova iz oblasti medicine. O Ibn Hazmovom obrazovanju u nauci u filozofiji, pogledati, *Ibn Hazm* A. G. Čejne (*Chejne*) (Čikago, 1982) 37–41.

³⁰ *Ibid*: 152.

³¹ Pogledati: *Ibn al-Haytham: Optics*, preveo i napisao uvodni komentar A. I. Sabra (London, 1989), 1:4.

³² *Ibid*, 2: 4.

³³ Ivri, *op. cit*: 65–6.

³⁴ Pogledati: Nikolas Rešer, *Studies in Arabic Philosophy* (Pitsburg, 1967) 5–6; takođe i T. J. de Boer, *History of Philosophy in Islam*, preveo E. R. Džouns (Jones) (London, 1903): 100.

³⁵ Faris, *op. cit*: 37.

³⁶ Nasr, *Science and Civilization in Islam*: 155.

³⁷ Pogledati Marmura, *op. cit*: 241.

ODABRANA BIBLIOGRAFIJA

Bakar, Osman (1991) *Tawhīd and Science: Essays on the History and Philosophy of Islamic Science* (Kuala Lumpur and Penang).

Bakar, Osman (1992) *Classification of Knowledge in Islam: a Study of Islamic Philosophers of Science* (Kuala Lumpur).

Ivri, Alfred R., (Ivry, Alfred L. 1974), *Al-Kindi's Metaphysics: a Translation of Ya'qub ibn Ishāq al-Kindī's Treatise "On First Philosophy"* (Olbeni).

Gillispie, C. (1970–) *Dictionary of Scientific Biography* (Njujork).

Hurani, G.F. (1975) *Essays on Islamic Philosophy and Science* (Olbeni).

Nasr, S. H. (1968) *Science and Civilization in Islam* (Kembridž, Masačusets).

Nasr, S. H. (1976) *Islamic Science: an illustrated Study* (London).

Nasr, S. H. (1978) *An Introduction to Islamic Cosmological Doctrines* (Bolder).

Šaht, J. i Bostwort, S.I. (urednici) *The Legacy of Islam* (Oksford), drugo izdanje.

Etika u delu Suhrevardija

Prof. Akbar Ejdi

Rasprave o etici zauzimaju najistaknutije mesto među filozofskim i gnostičkim raspravama u delima Suhrevardija. Njegove misli na ovom polju plod su borbe sa svojom dušom, duhovnim vežbi, promišljanja i prosvetljenja, što je obeležilo čitav njegov život. On u svojim etičkim mislima beži od čisto spekulativnih rasprava, nastojeći da čitaocima svojih dela ukaže na put postizanja istine kao takve, egzistencijalnog savršenstva i iščekivanje u Apsolutnom savršenstvu. Po njegovom verovanju, čovek, oslobađajući se zatvora tela, tmina materijalnog sveta, zavisnosti i ograničenja ovog sveta, pot-

pomognut duhovnim vežbama i kontemplacijom, može postići istinsko savršenstvo.

Prilikom podele mudrosti na spekulativnu i praktičnu, Učitelj iluminacije etiku svrstava u deo praktične mudrosti. Spekulativna mudrost je znanje o stvarima koje nisu vezane za čovekovo ponašanje i njegova dela (spekulativna mudrost se zanima stvarima), poput obaveštenosti o zemaljskim i nebeskim pojavama, dok je praktična mudrost obaveštenost o stvarima vezanim za naše ponašanje i naša dela. Delovi praktične mudrosti su mudrost o moralu, mudrost o upravljanju domaćinstvom i mudrost o upravljanju gradom.¹

Važnost etike

Etika u čovekovom duhovnom životu ima glavnu ulogu. Sagledavanjem celokupnog dela Učitelja iluminacije možemo reći da etika ima tri važna učinka:

1. Blaženstvo i savršenstvo čoveka i beskonačni duhovni užici ostvaruju se zahvaljujući sleđenju moralnih preporuka, udaljavanju od poroka i usvajanju vrline. Bez ostvarivanja rezultata vrlina, u razumnoj duši tj. „pravednosti“ kao njenog ustaljenog svojstva, čovek ne može postići blaženstvo.²
2. Etika, uopšteno vrline i poroci, izgrađuje ličnost čoveka. Etička dela na početku uzrokuju pojavu oblika u duši, a nakon prolaska nekog vremena ustaljena svojstva duše (anđele), koja čine ličnost čoveka. Ova ustaljena duhovna svojstva nakon smrti postaju očita i vidljiva, a čovek nije ništa drugo do ustaljena svojstva njegove duše.³
3. Povezanost sa *kerubijanima* (anđelima), uslovljena je ukrašenošću razumne duše vrlinama i njenom oslobođenošću od poroka, jer duša može uspostaviti vezu sa anđelima i nematerijalnim bićima tek onda kada postigne snagu koja joj odgovara i, bez sumnje, samo duhovne vrline mogu podariti duši snagu i moć uzleta prema savršenstvu. Duša koja je zarobljenik svojih želja neobaveštena je o zakonitom i umskom. Ona niti traga za rajem niti beži od pakla, pa kako da ovakva vidi više horizonte i kreće se ka savršenstvu?⁴

Merilo etičkih vrednosti

Učitelj iluminacije u nekim svojim delima, sledeći peripatetičare, merilom etičkih vrednosti predstavlja upravo umerenost i udaljenost od preterivanja i uskraćivanja. Međutim, njegovo lično mišljenje o meri-

lu etičkih vrednosti je da se radi o „Božijoj blizini“. Naime, bit savršenstva je potpuna pažnja usmerena ka Svetlu svih svetlosti i odvajanje od svega što nije On. Sve moralne osobine postaju vredne onda kada čoveku pomažu na putu približavanja Bogu, a svaka osobina i svako delo koji predstavljaju prepreku na ovom putu približavanja ili mu šteti, bezvredni su.⁵

Vrste etičkih vrednosti

Etičke vrednosti koje Učitelj iluminacije u svojim delima spominje su različite. Neke su u vezi sa čovekovim odnosom sa Bogom, neke su u vezi s njegovim odnosom sa samim sobom, dok se jedan deo tiče njegovog odnosa sa drugim ljudima. Na osnovu navedenog, etičke vrednosti možemo podeliti na tri vrste.

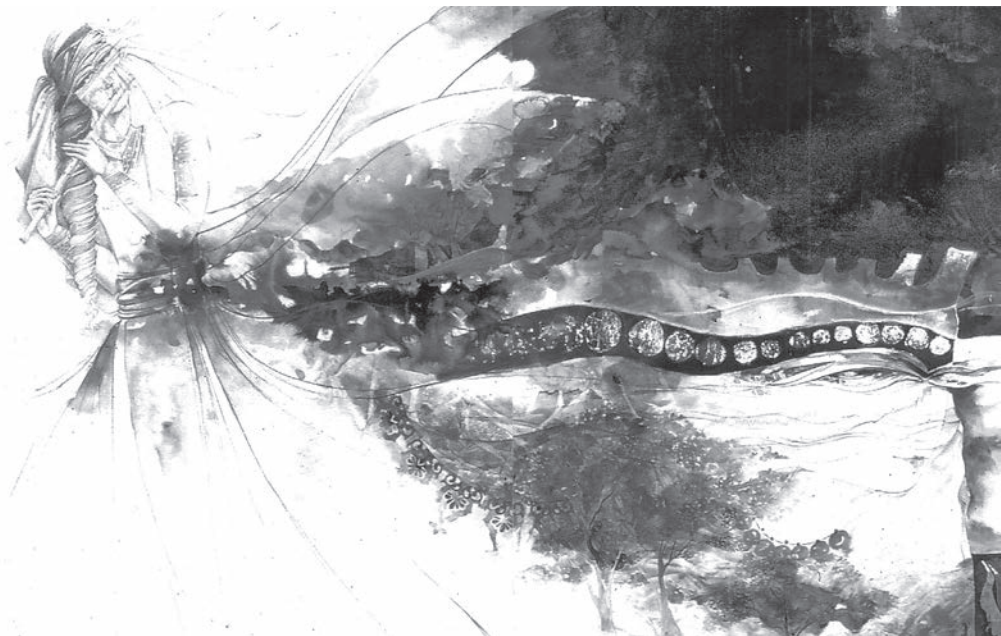
Božanske vrednosti

Po Učitelju iluminacije, ono što poseduje etičku vrednost u odnosima čoveka i Boga i što on preporučuje jeste sledeće:

1. Bogobojaznost: jasnoća naređenja i uzdržavanje od Božanskih zabrana i velikih i malih grehova – uopšteno, poštovanje verozakona, obaveza i verskog predanja – spasava čoveka od neuspeha i gubitništva (*husran*).⁶
2. Odvojenost od svega što nije Bog (*inkita' ilallah*): odvojenost od svega što nije Bog i povezivanje s Njim glavna je osnova duhovnog putovanja. Nakon odvajanja od svega što nije On, duhovni putnik dostiže položaj na kome u svom srcu osim ljubavi (*aşk*), prema Istini nema ljubavi ni prema kome drugom (*mahabat*).⁷
3. Stalno spominjanje i sećanje: Učitelj iluminacije veruje da stalno spominjanje i sećanje na Boga igra važnu ulogu na putu približavanja čoveka Bogu.

Minijatura, Masud Honarkar (2002)

Početak stvaranja, F. Gol Mohamadi

On je uz pojašnjenje vrsta spominjanja objasnio i čudesno dejstvo nekih oblika spominjanja Boga.”⁸

4. Bogoslužjenje: redovno obavljanje dela koja predstavljaju bogoslužjenje, a posebno učenje Kur’ana, noćna molitva i post, igraju veoma značajnu ulogu u približavanju čoveka Uzvišenom Bogu.⁹
5. Molitva i skrušenost: moljenje, skrušenost i traženje savršenstva, blaženstva i bliskosti od Boga preduslovi su za sticanja stepena savršenstva, na isti način kao što se iz premisa argumenta prirodno rađa zaključak.¹⁰

Individualne vrednosti

Sledeće etičke vrednosti u vezi sa samim sobom čovek treba da uzme u obzir:

1. Oslobođenost od sebe: prvi korak na duhovnom putovanju je oslobađanje od želja duše, neznačajnih misli i ljubavi prema ovom svetu.¹¹
2. Vođenje računa o svojim delima: čovek svakog jutra i svake večeri mora izvršiti procenu svojih dela i nastojati da ga njegova dela svakim danom sve više približavaju savršenstvu i blaženstvu.¹²
3. Duhovna vežba (*rijadat*): duhovno vežbanje je jedna od osnova savršenstva, a zasniva se na malo jela, malo pričanja, malo spavanja i udaljavanju od strasti i srdžbe.¹³
4. Istrajnost (*istikamat*): strpljivost i izdržljivost su osnove etike. Bez muške izdržljivosti nemoguće je zarobiti aždaju duše koja naređuje činjenje zla (*nefsi ammare*), i stići do eliksira života. Pod uticajem istrajnosti brzo nestajuća moralna svojstva – stanja (*hal*) – postepeno se pretvaraju u ustaljena svojstva duše (anđele), i u postojeće i učvršćene osobine.
5. Čišćenje (*tahlije*), ukrašavanje (*tahlije*) i glačanje (*tedžlije*): prvi stepen duhovnog putovanja je čišćenje duše od poroka, odnosno čišćenje, drugi stepen je ukra-

šavanje duše vrlinama, odnosno ukrašavanje, a treći stepen je oživljavanje srca i prosvetljenje duše, odnosno glačanje.¹⁴

Društvene vrednosti

Vrednosti o kojima čovek treba da vodi računa prilikom uspostavljanja kontakata sa drugima su sledeće:

1. Suzdržanost od nasilja: činjenje nasilja nad drugima i uznemiravanje drugih su zastori od tame. Učitelj iluminacije zabranjuje činjenje nasilja, čak i kada bi se činilo nad mravom. On kaže: „Bog svih je Jedan i Njegova ruka dobrote je nad svim stvorenjima. Zašto onda da neki čine nasilje nad drugima?“¹⁵
2. Govoriti istinu: Učitelj iluminacije smatra da je istinit govor jedan od osnova

savršenstva i preporučuje da čovek nikako ne bude uprljan lažima. Laganje će čoveka navići na neistinu i nepravdu. Čak i snovi čoveka koji je lažljivac biće lažni.¹⁶

3. Milostivost prema ljudima: gledati ljude sa milošću, gajiti prema njima milost i posmatrati ih kao svoje sinove i braću, neke su od stvari kod kojih duhovni putnik nema drugog izbora, sem da ih prihvati i usvoji. Gajenje milosti prema drugima, posebno prema slabima i siročadima, duhovno putovanje čini ravnim i olakšava postizanje savršenstva.¹⁷
4. Dobročinstvo prema roditeljima: Učitelj iluminacije dobročinstvo prema roditeljima smatra jednom od uticajnih stvari u uspehu duhovnog putnika.¹⁸

NAPOMENE:

- ¹ Madžmu'a musanefat, Hikmetu-l-išrak, sv. 3, str. 3.
- ² Madžmu'a musanefat: Partu nama, sv. 3, str. 68–69; Madžmu'a musanefat: El-mešari' va-l-mutarehat, sv. 1, str. 501.
- ³ Madžmu'a musanefat: Elvah 'imadi, sv. 3, str. 175.
- ⁴ Madžmu'a musanefat: Partu nama, sv. 3, str. 70.
- ⁵ Madžmu'a musanefat: Hikmetu-l-išrak, sv. 2, str. 256–257; Madžmu'a musanefat: El-mesari' ve-l-mutarehat, sv. 1, str. 505.
- ⁶ Madžmu'a musanefat: Hikmetu-l-išrak, sv. 2, str. 256–257; Madžmu'a musanefat: Bustanu-l-kulub, sv. 3, str. 292–293.
- ⁷ Madžmu'a musanefat: El-mesari' ve-l-mutarehat, sv. 1, str. 505.

- ⁸ Madžmu'a musanefat: Bustanu-l-kulub, sv. 3, str. 397–399.
- ⁹ Madžmu'a musanefat: Et-telviha, sv. 1, str. 113.
- ¹⁰ Ibid., sv. 1, str. 119.
- ¹¹ Madžmu'a musanefat: Et-telviha, sv. 1, str. 119.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Madžmu'a musanefat: Bustanu-l-kulub, sv. 3, str. 396–397.
- ¹⁴ Madžmu'a musanefat: El-mukavemat, sv. 1, str. 105–121.
- ¹⁵ Madžmu'a musanefat: Et-telviha, sv. 1, str. 119.
- ¹⁶ Madžmu'a musanefat: Bustani-l-kulub, sv. 3, str. 400.
- ¹⁷ Madžmu'a musanefat: Et-telviha, sv. 1, str. 120.
- ¹⁸ Ibid., sv. 1, str. 120.

Egzistencijalna veličina Božijih poslanika i prijatelja u *Mesnevi*

dr Mahmud Šaluji

[Iz knjige „Vahdate adjan va Moulana“ (*Jedinstvo vera i Mevlana*),
dr Mahmood Shalooei, Pažuhešgah-e farhang, honar va ertebatat, Tehran, 2012]

Putnike duhovnog puta i one koji su se približili istini, Mevlana smatra živim, a njihova srca Božijom kućom. Srca poricatelja i nepokornih su poput groba, mračna i bez trunke životne radosti:

*Duhovni sto je kao Isusova ćelija
O, potišteni, pazi, pazi! Ne ostavljaj ova vrata!*

*Sa svih strana narod se ujutro sakupio,
slepi, hromi, oduzeti i odrpani*

*Na vrata Isusove ćelije,
da ih on svojim dahom jada oslobodi.*

(*Mesnevi*, Sveska 3, 298–300)

U nastavku priče o koristima od priklanjanja Božijim ljudima, Mevlana kao najuzvišeniji primer spominje Hrista, o čijoj zbilji se na takav način govori u hrišćanskim i islamskim izvorima, kao i u komentarima Kur'ana.

*O, mladiću, šejh je onaj koji je bez tereta,
on je kao luk u ruci koji prima zapovesti Boga.*

(*Mesnevi*, Sveska 3, 1789)

Mevlana kaže: Taj čestiti i odabrani od strane Boga jeste potpuni učitelj ili čovek istine koji je poput luka iz koga Bog Svojim savršenstvom odapinje strelu.

Rumi (meditacija), M. Mehregan

*On se smeši u času kada vidi (Božije)
zadovoljstvo,
njemu je sudbina kao zašećerani slatkiš.*

(*Mesnevi*, Sveska 3, 1914)

Čovek istine se obrađuje svaki put kada vidi Božije zadovoljstvo, i za njega je

svaka Božija odredba slatka, čak i kada je kazna i muka.

*Začudno je bilo ovo;
stotine hiljada ljudi prolazilo je kroz pustinje
i ravnice pored njih,*

*Rizikujući svoje živote u želji za hladovinom,
praveći suncobran od vunene odeće.*

(Mesnevlja, Sveska 3, 2009–2010)

Značenje ovih stihova je da većina ljudi ne poznaje Božije odabrane prijatelje, odnosno većina ljudi nije u stanju da prepozna manifestacije istine i zato se ne sklanjaju pod senku Božijih ljudi, već se priklanjaju nečovečnim gospodarima ovog sveta.

*Osim selama (mira) Božijeg. Dođi, traži
selam od kuće do kuće
od mesta do mesta, i od ulice do ulice!*

*Od usta čoveka koji ima dobro čulo
(za duhovne stvari)
čuo sam i poruku i selam Božiji;*

*I u nadi onoga (selama) slušao sam svojim
srcem selame
(svih) ostalih, (koji su bili) slađi nego život.*

*Njegov (evlijin) selam postaje selam Božiji,
jer on je u kući sopstva zapalio vatru.*

*On je umro u sebi i kroz Gospodara postao živ,
pošto su tajne Boga na njegovim ustima.*

*Smrt tela u samokažnjavanju jeste život;
trpljenje njegovog tela jeste (uzrok):
večnost duše.*

(Mesnevlja, Sveska 3, 3360–3365)

Ovde se Božiji mir (selam) odnosi na Božiju pažnju i milost; taj selam moguće

je čuti iz usta onoga čije je čulo mirisa obveseljeno mirisom istine, odnosno onoga ko je nadahnut istinom. Govor Božijih ljudi je Božija milost za druge. Mevlana kaže: Ja sa uživanjem slušam selam ljudi, sa nadom da će među njima biti i selam Božijeg čoveka, jer njegov selam je selam Božiji, zato što je on poništio svoje sopstvo, i utopio se u istini, jer kada rob poništi svoje sopstvo i unutrašnjost i iščezne u Bogu, onda se stapa sa Svetom biti, a pošto je Sveta bit večna, onda i on postaje večan.

*O dušama njihovim govorim gramatički, u
množini,
jer ta duša je kao stotinu u odnosu prema telu.*

*Baš kao što je jedno svetlo nebeskog sunca,
kao stotinu u odnosu prema kućnim avlijama.*

*Ali kad ukloniš pregradu zidnu,
sva svetla, koja u njih padaju, jedno su.*

*Dok kod kuća telesnih ne ostaju ni temelji,
kod vernika će duša jedino ostati.*

*Iz govora ovoga nastaju razlike i teškoće,
jer ovo nije sličnost kompletna, to je samo
poređenje.*

*Beskrajne su razlike između telesnog lika lava
i lika odvažnog sina čovekova;*

*Ali u času poređenja, o, ti s dobrim vidom
unutrašnjim,
shvati jednost njihovu, obzirom na njihove
životne opasnosti;*

*Jer, nakon svega odvažan čovek zaista lavu
nalikuje,
mada na slič lavu po svim tačkama definicije.*

*Ovaj svet ne sadrži nijedan oblik koji je
jedinствен s drugim,
pa da bih ti kompletnu sličnost mogao izložiti.*

Rumi na minijaturi iz mongolskog perioda

*Ipak, s poređenjem nesavršenim ću ti pomoći,
kako bih tvoj razum od pometnje mogao spasiti.*

(Mesnevija, Sveska 4, 415–424)

Mevlana želi više da osvetli temu egzistencionalne jednosti Božijih prijatelja, odnosno duša Božijih prijatelja; on kaže da je duša Božijih prijatelja jedna duša koja je "kao stotinu u odnosu na telo", isto kao što se svetlo nebeskog sunca rasparča kada obasja dvorišta kuća, i materijalni život, poput zidova, deli jedinstvenu dušu na delove.

*A onaj koji viđenje tog nura ima,
zar stanje njegovo objasniti može Ibn Sina?*

*A i kad bi viđenje strostruko bilo, zar postoji
jezik,*

*koji bi rukom svojom zastor jasnovidnosti
mogao ukloniti?*

*Teško jeziku koji zastor takne!
Mač Božanski će ruku da mu odseče.*

*Ma kakvu ruku! Mač će jeziku glavu odseći,
glavu koja će iz neznanja mnoge glave iz sebe
podići.*

*Ovo ti kažem, govoreći hipotetički;
inače, uistinu, otkud jeziku ruka da ovo uradi?*

(Mesnevija, Sveska 4, 506–510)

U ovim stihovima govori se o onima koji imaju sposobnost viđenja istinske zbilje stvari, savršenim ljudima privrženim istini. Njihovo duhovno stanje i postignuće ne mogu da objasne čak ni najupućeniji i najučćeniji među ljudima.

*Ali, strahopoštovanje me je sputalo;
neuki nema načina da pride odabranom.*

*A kad se nekom taj put otvori, neka glavu
ponudi,
jer od milosti i privlačenja njihovog to dolazi.*

(Mesneviya, Sveska 4, 711–712)

Strahopoštovanje ovde znači veličina i uticaj koju imaju ličnosti savršenih ljudi; pod odabranima se misli na one kojima je na poseban način blizak put istine. Mevlana kaže: Svojom milošću i snagom privlačenja, odabrani mogu da dovedu u svoju blizinu druge, zbog toga kaže „glavu svoju ponudi” na tom putu i ako treba žrtvuj i sam život.

*Ustani i u rog strašni duni,
da bi tebi iz zemlje iskočio prah ljudi mrtvih.*

*Pošto si ti uspravni Israfil vremena,
načini proživljenje pre proživljenja.*

*O, voljeni, ako neko kaže: ‘Gde je proživljenje?’
Pokaži se, govoreći: ‘Gledaj, ja sam proživljenje.*

*Gledaj, o pitalico, kojeg je patnja pogodila,
kako iz proživljenja ovoga sto svetova izrasta!’*

(Mesneviya, Sveska 4, 1478–1482)

Ovde je Poslanik, ili uopšteno, savršeni čovek, upoređen sa Israfilom koji će, prema predanju, oglasiti sudnji dan duvanjem u rog, kada će ustati svi mrtvi. Po Mevlani, uputa savršenog čoveka je poput Israfilovog roga za one koji su zatočeni na ovom svetu; ona ih izvlači iz groba materijalnog života i daje im duhovni život postojanja u Bogu. U sledećim stihovima, sam Poslanik (s) je upoređen

sa proživljenjem, odnosno, njegovim verovesništvim ustanovljeno je veliko proživljenje.

*Loša kovanico lažna, među ispitivače metala
varke ne ubacuj;
prema kamen-ispitivaču puste hvale ne upućuj.*

*Ispitivač duhovni prepoznati može lažni i
pravi novac,
jer Bog ga je učinio zapovednikom tela i srca.*

*Ako se šejtani, bez obzira na njihovu
nepristojnost,
zpooznati s našom dušom unutrašnjom,
mislima i verom,*

*i unutra prolaz neprimetni imaju,
pa nas njihova dela potajna obaraju,*

*I ako oni neprekidno nered i štetu nanose nama,
jer oni su gospodari tunela unutrašnjih i
pukotina,*

*Zašto, onda, na ovom svetu prosvetljeni duhovi,
našeg stanja skrivenog ne mogu biti svesni?*

*Zar su duše koje su na nebu šatore razapele,
od šejtana manje prodorne postale?*

*Šejtan, kao lopov, prema nebu se penje,
pa ga meteor plamteći tada probije:*

*On naglavačke padne s neba
kao bednik pogošen vrhom koplja.*

*Uzrok tome je ljubomora razdraganih duša:
zato ih anđeli naglavačke bacaju s neba.*

*Ako si paralizovan, slep, gluv i hrom,
o dušama velikim loše mišljenje nemoj imati.*

(Mesneviya, Sveska 4, 1782–1792)

Persijski jezik u svetu

Srednja Azija

Avganistanski persijski je persijski jezik koji se milenijumima koristi na prostoru današnjeg Avganistana. Iako je u zvaničnoj ustavnoj definiciji spomenut kao „farsi dari“, avganistanski narod ga poznaje kao „farsi“ odnosno persijski jezik. U Avganistanu postoje dva zvanična jezika: persijski i paštu. Iako pojedini lingvisti smatraju da postoji dovoljno distinktivnih elemenata koji bi mogli biti tretirani kao dokaz različitosti jezika „dari“ od persijskog jezika koji se govori na prostoru Irana, ipak većina stručnjaka smatra da razlike nisu toliko izražene da bi se moglo govoriti o dva različita jezika, nego samo i isključivo o dva različita dijalekta. U svakom slučaju, avganistanski persijski jezik ili dari može se smatrati jednim od najvažnijih ogranaka persijskog jezika. Male su razlike i po pitanju zvaničnih pisama u Avganistanu i Iranu. Pismo koje je avganistansko ministarstvo obrazovanja pre nekoliko godina potvrdilo kao zvanično pismo avganistanskog naroda, od persijskog pisma u Iranu se ne razlikuje skoro ni po čemu, osim po pravilima pravopisa.

U Avganistanu postoji čitava lepeza dijalekata i narečja persijskog jezika – hezaregi, herati, kaboli, a narečja persijskog jezika su prisutna i na područjima Badgisa i Feraha. Ovi dijalekti su umnogome slični severnoiranskim dijalektima persijskog jezika. Dijalekt badahši na koji nailazimo na istočnim područjima Avganistana umnogome je sličan tadžikistanskom persijskom jeziku.

U avganistanskom persijskom nailazimo na brojne paštunske, ruske i engleske

lekseme. Za nova značenja i nove pojave koriste se reči preuzete iz engleskog, arapskog, paštu i urdu jezika, dok je persijski jezik u tim procesima manje prisutan. Interesantno je da avganistanski političari koriste engleske reči, čak i kada za isto značenje imaju odgovarajuće persijske reči. Tako, na primer, za reč problem umesto persijske koriste englesku leksemu, baš kao i za leksemu politika. Zahvaljujući izraženom procesu paštunizacije administracije vlasti u Avganistanu, nemali broj persijskih reči je svoje mesto moralo prepustiti rečima iz paštu jezika.

U Tadžikistanu se govori persijski jezik „farsi tadžiki“. Međutim, višedecenijska komunistička vlast Sovjetskog Saveza na ovim prostorima ostavila je dubok trag i na sam persijski jezik tadžikistanskog naroda. Danas je „farsi tadžiki“ prošaran ruskim rečima koje polako isčezavaju, a tadžikistanski narod sve više teži izvornoj persijskoj leksikografiji. Zvanično pismo u Tadžikistanu je ćirilica prilagođena fonetici persijskog jezika, a nacionalna težnja Tadžikistanaca je iznedrila jedan vrlo interesantan proces prenosa velikih persijskih dela iz persijskog u ćirilčno pismo.

Većina stanovnika bivše sovjetske republike Uzbekistan, čiji je maternji jezik persijski, nastanjeno je na područjima dva poznata grada – Samarkanda i Buhare. Interesantan podatak je da su ovi gradovi u prošlosti važili za dva najvažnija grada velikog iranskog carstva, pa tako i Hafiz Širazi u svom *Divanu* peva:

*Ako ona širaska Turkinja osvoji srce moje,
Indijskom ću joj benu dati Samarkand i Buharu.*

Mapa rasprostranjenosti persijskog jezika

Na prostoru Samarkanda i Buhare nalaze se neki od najvažnijih spomenika iranske kulture, a otac klasične persijske poezije, Rudaki, rođen je u jednom seocetu nadomak Samarkanda. Nekada davno, upravo na tom području govorio se najčistiji persijski jezik; tamo su stasali velikani poput Avicene, a u Samarkandu je u to doba – prema njegovom svedočenju – postojala možda i najveća biblioteka u svetu. Danas je persijski jezik u Samarkandu i Buhari izložen brojnim nasrtajima drugih jezika. U doba komunističke sovjetske vlasti, stanovnici Samarkanda i Buhare koji bi se osmelili da u zvaničnim institucijama i ustanovama sovjetske vlasti govore svojim maternjim, persijskim jezikom bivali bi kažnjavani novčanom globom u iznosu od 50 rubalja, što su uplaćivali na račun državne blagajne. U to doba, sve etničke manjine mogle su bez ikakvih ograničenja koristiti svoje materne jezike, osim persijskog. U znak prkosa prema takvoj politici, Persijanci Tadžici,

nastanjeni u Samarkandu i Buhari, birali su da govore ruski umesto uzbečkog jezika. Tako je u njihov maternji jezik ušao veliki broj ruskih reči.

Persijski jezik je stolicima bio prisutan i na prostorima bivših sovjetskih republika Jermenije, Gruzije i posebno Azerbejdžana. U doba iranske vlasti, u delovima Jermenije i Gruzije persijski jezik je bio zvaničan jezik dvorske korespodencije, a u većini azerbejdžanskih područja bio je jezik koji je korišćen i u svakodnevnoj komunikaciji. Upravo zahvaljujući takvoj situaciji, na prostoru Azerbejdžana su stasali neki od najvećih persijskih pesnika, poput Hakanija Širvanija i Nezamija Gendževija.

Indija

Kontakti između Irana i Indije se po mnogo čemu razlikuju od odnosa Irana sa drugim zemljama.

Između ove dve zemlje postoje političke, ekonomske, društvene, književne, ali

Stihovi na persijskom na ulazu u dvorac u Agri, Indija

i plemenske veze. Istoriciari smatraju da su kulturne i jezičke veze između ove dve zemlje uspostavljene kada su prva arijev-ska plemena u razdoblju između 1500. i 1100. godine p. n. e., kroz tesnac Hejbar, stigla u Iran. Sličnosti među jezicima ave-sta i sanskrit jedan su od pokazatelja ple-menske bliskosti Iranaca i Indijaca, ali i njihovih jezika, koji pripadaju nezavisnoj grupi indo-iranskih jezika.

Veze između ove dve zemlje su poja-čane u doba Aškanida, (249–226. g. p. n. e.), a početkom prevođenja dela poput „Keli-la i Dimna“, odnosno „Pančatantra“, sa indijskog na persijski u doba vladavine Sasanida (226. g. p. n. e.–652), kreću se ka vrhuncu do kojeg stižu osvajачkim poho-dima gaznevidskog sultana Mahmuda. Tek ovi osvajачki pohodi će otvoriti put

islamu i persijskom jeziku na Indijskom potkontinentu. U procesu širenja islama u tom delu sveta najveću ulogu su imali su-fijski velikani, poput Hodžvirija, Muinu-dina Čestija, šejha Behaudina Zekerija Multanija, Sejida Ašrafa Džehangira Sem-nanija i Sejida Alija Hamadanija, koji su svoja učenja širili kroz tesavufska dela pi-sana na persijskom jeziku.

Veliki doprinos širenju persijskog je-zika i iransko-islamske kulture i civiliza-cije na Indijskom potkontinentu dao je Šah Han, poznatiji kao sultan Zejn ul Abedin. On je persijski jezik rasprostranio među stanovnicima Kašmira.

U Indiji je persijski jezik do 16. veka bio ograničen na više staleže iz kojih su poticali učeniji članovi društva koji su ipak bili znatno ograničeni u korišćenju ovog

jezika. Do drastične promene u formi prisustva persijskog jezika u Indiji dolazi zajedno s krunisanjem kralja Dželaludina Muhameda Akbara, poznatijeg kao Akbar-šah. On je persijski jezik proglasio za službeni dvorski jezik i mnogi Indijci su morali da ga nauče. Tada počinje i prevođenje sa sanskrita na persijski, a mnogi pesnici, poput Mirze Manuhera Tusenija, počinju da pišu na persijskom.

Nakon Akbar-šaha na presto stupa Džahangir-šah. Obrazovan u školi Manuhera Tusenija, sa dobrim poznavanjem persijskog jezika, on je odlučan da dodatno poveća uticaj tog jezika u indijskom društvu, pa u doba njegove vladavine dolazi do unapređenja persijske proze i istoriografije na persijskom jeziku.

Ovde ne bi smeli zaboraviti ni brojne muslimanske vladare, posebno vladare iranskog porekla, koji su vladali u raznim indijskim pokrajinama, a koji su, svojom mudrom politikom usmerenom ka pružanju pomoći i podrške književnicima, naučnicima, umetnicima i misliocima, dali ogroman doprinos širenju persijskog jezika na Indijskom potkontinentu.

Persijski jezik je bio drugi zvanični jezik u Indiji pre britanske kolonizacije. Međutim, po dolasku britanske krune na Indijski potkontinent 1832. godine, svoju ulogu je morao prepustiti engleskom jeziku. Istoričari smatraju da je persijski jezik na ovom području dostigao vrhunac u doba vladavine Mongola, kada je smatran dvorskim jezikom na kojem je obavljana politička i vojna korespodencija. Uporedo sa zvaničnim prisustvom na dvoru, persijski jezik je beležio i književnu ekspanziju. Neki od najvećih indijskih pesnika, poput Bidela Dehlavija i Amira Hosra Dehlavija, poreklom su Iranci i svoje pesme su pisali na persijskom jeziku, a iz snage njihovog poetskog izraza na kraju se izrodio sasvim novi, indijski stil u persijskoj poeziji. Književnost Indijskog potkonti-

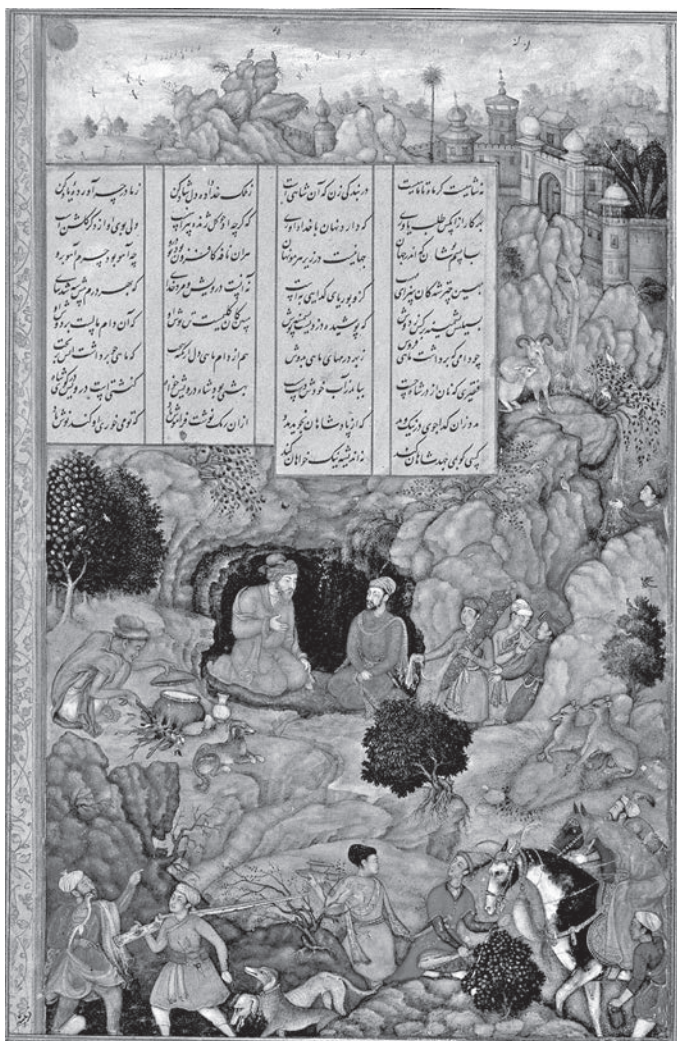

Ilustrovana stranica pesme Amira Hosroa

nenta na persijskom jeziku prepoznatljiva je i po savremenom pakistanskom filozofu i pjesniku Ikbalu Lahoriju.

Persijski jezik je na Indijski potkontinent stigao pre osam vekova i u narednih skoro sedam vekova je bitno uticao na misli, odnose, politiku, ekonomiju i kulturu indijskog naroda. Taj uticaj je bio toliko izražen da je većina najvažnijih kulturnih, religijskih, političkih i književnih dela, lična i dvorska korespodencija, kao i sudska legislativa pisana na persijskom jeziku, koji je ostvario i temeljan uticaj na indijske jezike, posebno na urdu.

Tačnije, persijski jezik je u Indiju stigao u doba vladavine iranske dinastije Gaznevida i od tog trenutka je postao zvanični jezik dvorske i vojne korespodencije, književnosti, kulture i nauke. Dolaskom na

Aleksandar Makedonski u poseti Platonu (ilustrovana stranica „Hamse” Amira Hosroa)

vlast indijskih Mongola, persijski jezik je doživio svoj vrhunac, kada je postao zvanični jezik čitave Indije. Na tim prostorima su stasali, razvili se i postali popularni persijski pesnici, poput Bidela i Amira Hosra Dehlavija, koji se smatraju utemeljivačima indijskog poetskog stila u persijskoj književnosti. Ovaj poetski stil, karakterističan po teško dokučivim metaforičkim slikama i dubokoumnim porukama, proslavila su još dva velika pesnika, Kani i Saib Tabrizi. Govornici i pesnici koji su

pevali na persijskom jeziku na području Indije, persijski jezik su zadužili i brojnim, visoko kvalitetnim rečnicima, među kojima posebno mesto zauzimaju „Anendaradž” Muhamed-paše i „Ibrahimi” Ibrahima Kavamudina Forugija.

Ozvaničenje persijskog jezika u Indiji kada je postao jezik religije, politike, književnosti i umetnosti na tom ogromnom i etnički raznolikom prostoru, u konačnom je rezultiralo nastankom brojnih kvalitetnih dela na persijskom jeziku koja su pisa-

li genijalni izdanci ondašnjeg domicilnog stanovništva ili daroviti pesnici iranskog porekla koji su u Indiji služili pod vlašću iranskih vladara. U spomenicama pesnicima, umetnicima, naučnicima i misliocima koji su živeli i delovali na prostorima Indijskog potkontinenta, odnosno na prostorima današnjih država Indije, Pakistana i Bangladeša, spominju se brojni autori dela na persijskom jeziku.

Trenutno se persijski jezik u Indiji izučava na više od pedeset visoko obrazovnih ustanova i u više od stotinu srednjih škola.

Kina

Prisustvo persijskog jezika i njegov uticaj na razvoj islamske misli kao temeljnoj platformi veličanstvenih spomenika islamske kulture u Kini, ne predstavlja novinu; pogotovo ako se zna da su Iran i Kina, kao važne tačke na Putu svile, ostvarivali vrlo obimne i kvalitetne odnose tokom protekla dva milenija.

Kina je u davna vremena važila za je-dnu od najvažnijih scena uticaja persijskog jezika i iranske kulture. Upravo ovaj uticaj je umnogome olakšao i širenje islama na ovom području.

Širenje islama je, prema postojećim pisanim dokumentima, saradnju između ove dve zemlje uzdiglo na viši nivo, čemu je doprinelo aktivno prisustvo muslimanskih trgovaca koji su, u skladu sa tadašnjim osećajima i težnjama članova islamske zajednice, uz trgovinsku aktivnost obavljali i brojne aktivnosti usmerene ka približavanju islama kineskom društvu. Među muslimanskim trgovcima aktivnim na kineskom tlu najbrojnija je bila iranska trgovinska zajednica koja je, pored islamske misli, širili i persijski jezik.

Prva gramatika persijskog jezika objavljena na kineskom tlu nosi naslov „Mah-tadž al Talab“, a potpisao ju je Čang Dži

Mej, ili Muhammed bin Hakim Esfahani.

Rušilački mongolski vojni pohodi nisu uspeali da zaustave saradnju između Irana i Kine. Iranci su u to doba izuzetno dobro poznavali medicinu, botaniku, astrologiju, matematiku, arhitekturu i korisna svojstva začina, a Kinezi su bili vešti majstori slikarstva, grnčarstva i proizvodnje ogledala. Rezultate svojih naučnih pre-gnuća razmenjivali su Putem svile. Taj istorijski period je istovremeno obeležen i rastom popularnosti persijske književnosti u Kini, tako da su kineski muslimani po islamskim centrima i džamijama organizovali kružoke na kojim su citirana, prevedena, a potom i tumačena remek-dela persijske književnosti, poput Hafizovog *Divana*, Mevlanine *Mesnevi*je i Sa'dijevih moralno-didaktičkih dela, *Bustana* i *Dulistana*.

Iransko slikarstvo je put do Kine pro-našlo još u doba Ujgura, a grnčarstvo u doba ahamenidske dinastije, a s mongolskim napadom na Iran se vraća u ovu zemlju u, za to doba, modernizovanoj formi. U prilog ovoj informaciji ide i podatak da su na području grada Šijana pronađeni ostaci iranskog zoroastrijskog hrama zvanog „Hram Irana“, što dovoljno govori o masovnosti iranskog prisustva u Kini i pre pojave islama. Poznato je da je samo u gradu Čang Anu, današnjem Šijanu, živelo oko pet hiljada iranskih trgovaca, zanatlija i umetnika, koji su se svakog popodneva okupljali i družili na trgu poznatom kao Trg iranske kulture. Poznati muslimanski putopisci poput Ibn Hordadbeha (830–912), Abul Fede (1273–1331) i Ibn Batute, koji je Kinom putovao 1345. i 1346. godine, svedoče da su Iranci činili većinu muslimanske trgovinske zajednice u lučkom gradu Ču An Džu. Ibn Batuta pominje svoje susrete sa gradskim sudijom Tadžudinom Ardebilijem, šejhul islamom Kemaludinom Abdulahom Esfahanijem i uglednim verskim učenjacima,

Šarafudinom Tabrizijem i Burhanudinom Kazrunijem. Potomci Iranaca su na području Ču An Džua prisutni i danas, a u prezimenu imaju odrednicu Ding. Dela brojnih velikih iranskih naučnika, pisana na persijskom i arapskom jeziku, prevedena su na kineski jezik, a samo neka od najpoznatijih spadaju u krug medicinske literature poput naslova „Tib-e Mansur“ Zekerija Razija, „Džame’ dar teb“ Alija bin Abasa Madžusija (u. 994) i „Kanun“ Avicene. U islamskim verskim školama (medresama) u Kini pretežno je korišćena literatura pisana na persijskom jeziku, poput naslova „Tefsir al Beyan“, „Tafsir-e Husejni“, „Marateb“, „Maksud-e eslam“, „Masnavi Ma’navi“, „Divan-e Hafez“. Devojke naroda Huj su, takođe, pohađale nastavu u islamskim medresama, a i njihovi udžbenici su pisani na persijskom jeziku. Stručna istraživanja su pokazala da su verske škole kineskih muslimana krajem vladavine dinastije Ming i početkom vladavine dinastije Čing persijski jezik zamenile kineskim jezikom.

Malo je poznato da muslimani u Kini odluku o otpočinjanju molitve izgovaraju na persijskom jeziku i da dnevne molitve nazivaju persijskim imenima: namaz-e bamdad (jutarnja), namaz-e pišin (podnevna) i namaz-e hoftan (večernja). Takođe, kineski muslimani koriste i sledeće persijske reči: bang (ezan), Hoda (Bog), abdast (abdest), a u kineski jezik je, prema savremenim lingvističkim istraživanjima ušlo 220 persijskih reči.

Muslimani u provincijama Šan Dung, Xe Bei i Xe Nan u centralnoj Kini i danas molitve koje se izgovaraju u vreme svadbi i sahrana, ili one kojima se potvrđuje jedinstvo Boga, izgovaraju na persijskom jeziku.

Analiza prisustva persijskog jezika na području sa danas većinskim muslimanskim stanovništvom tadžikistansko-ujgurskog porekla, Sin Kjang, pokazuje da je persijski jezik na tom području bio i

Vang Jidan, direktorka Centra za iranistiku na Univerzitetu Peking

ostao prisutan nekoliko stoleća. Međutim, žalosno je da, zbog opravdanih razloga i brojnih ograničenja na terenu, čak ni do danas nije dovoljno istražen istorijat persijskog jezika u kineskoj provinciji Sin Kjang. No, iako još uvek nisu urađene detaljne studije, ipak se, na osnovu sačuvanih pisanih tragova i dokumenata, može zaključiti da je persijski jezik među stanovnicima Sin Kjanga stolećima smatran veoma važnim jezikom duhovnosti, koji je ostavio dubok trag u procesu formiranja islamskog identiteta ondašnjeg stanovništva. Sačuvani dokumenti i rukopisi pokazuju da su provinciju Sin Kjang nastanjivali stanovnici pretežno tadžikistanskog porekla, da su bili farsofoni, odnosno da su govorili persijski jezik i da su bili specifični po dijalektu istočnog srednjepersijskog jezika kakav se danas govori u delovima Tadžikistana, u kome je persijski jezik zvanični jezik, a koji se graniči s kineskom provincijom Sin Kjang.

Krajem 8. veka, nomadska plemena turskog porekla, usled plemenskih ratova i pod uticajem drugih faktora, bila su prisiljena da emigriraju na područje današnje kineske provincije Sin Kjang. U isto vreme, domaće stanovništvo Sin Kjanga, koje je bilo iranskog porekla, bilo je prisiljeno da se usled prirodnih nepogoda preseli na granična područja provincije. Turska nomadska plemena, naviknuta na surovu pustinjsku klimu, iskoristila su priliku i nastanila se u centralnim pustinjskim područjima Sin Kjanga, a zahvaljujući takvom raspletu događaja, došli su u priliku da iz središnjeg dela provincije zavladaju celim njenim prostorom. Iranci su, u trenucima razjedinjenosti uzrokovane selidbom na granična područja provincije, izgubili vlast

koju su potom preuzeli vođe turskih nomadskih plemena. No, iako se to sa današnje distance čini skoro nemogućim, ipak su iranska i turska plemena na prostoru Sin Kjanga izbegla ratne sukobe i prihvatila miran suživot koji je potom doveo do međusobnog prožimanja i etničkog mešanja. U takvim uslovima počinje utemeljivanje jedinstvene nacije sačinjene od nekoliko naroda i narodnosti, sa jednim jezikom koji predstavlja spoj turskog i persijskog. Čisti persijski jezik uspeli su da sačuvaju samo stanovnici planinskih obronaka Pamira, koji se danas smatraju Tadžikistancima, jer potiču iz iranskog plemena Tadžika.

Priredio Aleksandar Dragović

Dramska književnost u Iranu

dr Ahmed Tamimdari

U persijskoj tradicionalnoj književnosti nije se ustanovila dramska književnost u njenoj terminološkoj odredbi prema kojoj dramska književnost jeste priča koja, uz pomoć akcija i kretanja, biva predstavljena na pozorišnoj sceni, te na temelju koje odredbe ova vrsta pesme, odnosno dramska književnost dolazi u vidu pozorišnog komada (pers. *nemāješ-nāme*), i obuhvata tri vrste: komediju, tragediju i dramu (u užem smislu drame, znači pozorišnu igru)¹. Ova književna vrsta nije zastupljena u persijskoj književnosti, sa čim se ne cilja reći da u Iranu nije postojao nikakav oblik dramskih nastupa. Ritualni obredi, pozorišna predstava na vodi (*ru-houzi*), ceremonija žalosti povodom

pogibije ši'ijjskih hijerostarešina (*ta'zije*), ritualno recitovanje ši'ijjskih žalopojki (*rouze-hāni*), šatorsko večernje pozorište lutaka (*hejme-šab-bāzi*), predstave novogodišnjeg zabavljača, *hadži Firuza*, festivali, prazničke slave, igre klovnova (*dalkak-bāzi*), pričanje pripovetki (*nakkāli*), nastupi mađioničara (*mag-kešān*) i... svi pojedinačno moraju biti uzimani za neku vrstu prostih i amaterskih dramskih manifestacija. Zaključimo da ako u Iranu nije bilo drame u evropskom smislu, postojali su obrasci koji su, ipak, sličili drami, pozorišnim komadima i elementima koji ih sačinjavaju².

Možda jedan od razloga tome što pozorišni komadi nisu imali vitalnost u Iranu leži u činjenici da Iranci nisu poznavali

Ulično pozorište, Festival u Lahidžanu

grčku dramu; naime, odmah po nastupanju prevodilačkog pokreta, u okviru kojeg će u arapski biti prevedeni sa sirijskog spisi starih istaknutih autoriteta, Abu Bišr Mata (*Mattā*), je preveo na arapski Aristotelovu poslanicu *Peri poiētikes* (prevedenu na latinski pod naslovom *De arte poetica*). Međutim kao i svi ostali rani prevodioci, uglavnom nije iznalazio adekvatne pojmove vizavi termina vezanih za dramu i to iz razloga što ovom granom nije bio ovladao. Primera radi, Aristotel za osnovu umetnosti koristi reči imitacija, (u arapskom *taqlid*), ispravno poimanje koje će neizbežno nametnuti dramu/pozorišnu predstavu, ali ovaj termin Abu Bišr Mata i Ibn Rušd razumevaju u opsegu arapskih reči *tašbih* (sličenje), i *muhākāt*, (manifestovanje/javljenje), Farabi ga prihvata kao *tamsil* (analogija), i Avicena kao *muhakat*, od kojih nijedna reč ne predočava fundamentalnu poruku imitacije³.

Pozorišna igra ši'ijske ožalošćenosti (*šabih-hāni*) najuzorniji je slučaj jedinog umetničkog obrasca u Iranu u kome se podcrtava usklađenost estetičkih paradigmi unutar posebnog umetničkog okvira sa jednim sociološkim i filozofskim nazorom, usklađenost koja je umnogome učinila da ovakve umetničke ceremonije budu najtoplije pozdravljane i posećivane od strane velikog broja ljudi koji, bez dvojbe, pripadaju puku. Temeljno se u ovim igrama želi dočarati tragični pokolj nad uzvitalim u transcendentne stepene ontološkog *osvedočavanja* drugovima primordijalnog starešine, *imama* Huseina (neka je mir Božiji nad njm), koji je izbio 61/680. godine. Ceremonija *šabih-hani* je, najverovatnije, zaživela, u četvrtom/desetom veku, za vreme Mu'izu-davlea Dejlamiya koji bijaše dao zvanični status održavanju programa na kojima su oplakivani pali vitezi u Karbeli.

Najraniji izvori na osnovu kojih su izvođene *šabih-hani* bili su verski i istorijski

Ulično pozorište, Festival u Lahidžanu

epski spisi, kojima su se, od vremena Tejmurida kada su priče o Poslanikovo neporočnoj čeljadi svuda bile pretakane u stihove, ove sada stihovane priče pridružile kao izuzetno značajan izvor na tom polju. Glumci u *šabih-hanijama* odvažno su se udubljivali, od onda, u takva epska ozbiljenja, kao što su *Hāvarān-nama* (Spis o Orijentu), koju je Ibn Hisam spevao 830/1426. godine, u temelju se usredsređujući na putovanja i ratove imama Alija (neka je blagoslov Božiji nad njim), pa *Hamle-je Hajderi* (Napad Alijev), od Muhameda Rafia Han-Bazila. Osim toga, još su i markantni pesnici i pisci u svojim pesmama i spisima donosili žalopojke o zbivanjima u Karbeli. U tu grupu spadaju Mohtašam Kašani, Katibi Toršizi i Vesal Širazi.

Autori *maktala* (knjiga o mučeničkim pogibijama) takođe su bili uključeni u onu tradiciju; oni su, zapravo, bili autoriteti koji su odlično i odveć vično bili upućeni u istorijske činjenice o tragediji u Karbeli i

poznavali načine izvođenja ceremonijskog recitovanja žalopojki, te sastavljanja teksta *ta'zijeta*. Čini se da su autori *maktala* i glumili u onim pozorišnim predstavama i da je ta tradicija održavana čak do vremena Kadžarida.

A tema *ta'zijeta* karbelanskim mučenicima jeste borba između Božijih miljenika i pokvarenih bednika. Tragedija je završena u znaku prividne pobeđe onih hulja, međutim, u to je ubeđena osoba koja gleda *ta'ziju*, istinski pobednici, na jednom čisto ezoterijskom planu, jesu ovi Bogu mili. Dakle, dočaravanje mučeništva duhovnih starešina i svog onog divljeg nasilja kojeg su pretrpeli ispunjava samu srž *ta'zijeta*. Između poznatih *ta'zijeta* možemo istaknuti kolekciju Hučku sa 33, kolekciju Poli sa 37, kolekciju Lajtan sa 15 i kolekciju Đarvali sa čak 1055 *ta'zijeta*⁴.

Kasnije, nailazimo na ekspanziju *šabih-hanija* kao obrasca koji će prodrati u dubine dramske književnosti – od vremena

Safavida i usled podrške safavidske ši'ij-ske vlasti; u tom periodu, procesu širenja ove vrste drame doprineli su autoriteti kakav je bio mula Husein Va'iz Kašefi koji je, u svojoj knjizi *Rouze aš-šuhada* (Paradis mučenika) prikupio mnoštvo podataka o zbivanjima u Karb-beli, kada je u njoj vladao *karb* (patnja) i *belaj*. Međutim, pozorišni komadi, sa njihovom terminološkom odredbom, moraće još da čekaju da bi u Iran došli tek za vreme Naserudina šaha Kadžaridskog. Možda su širenje pozorišnih komada u Iranu od sredine vladavine Kadžarida mogli da potaknu hijerarhijska struktura društvenih klasa, ustaljenost posebne tradicije u narodnim masama, te prisustvo despotskih vlada. Za vreme Kadžarida, opadala je moć tiranije i administrativna služba zemlje doživljavala je dekadenciju, što je pripremila povoljnu podlogu za uskršavanje kritika i sarkazama; usled toga su se sve više razvijali kritičko – društveni pozorišni komadi.

Kao što je Žan Žak Ruso učinio u delu *Emile*, Abdurahim Abu Talib Nadžār Tabrizi, poznat kao Talbof, doneo je u svojoj knjizi *Safine-je Talibi* (Talibov brod) dijaloge između članova jedne porodice, čime je, nesvesno, pomogao prosperitetu teatarskih aktivnosti. Njegova knjiga je bila dovršena 1307/1889. i odštampana 1311/1893. godine. Talbofov lucidan jezik i stil koji odbacuje formalizam, predstavljali su drugima paradigmu. U drugom tomu svoje knjige on se usredsređuje na politička pitanja, a u trećem tomu promatra osnove i zakone konstitucionalizma⁵.

Mirza Aga han Kermani je, takođe, učinio mnogo za instituciju pozorišne igre, ispisivanjem tri odlomka koji su, ustvari, sačinjavali jednu dramsku priču. Premda taj spis ne može biti prepoznat kao čisti pozorišni komad, u sebi je, ipak, smirio mnoge dijaloge. Sve to odjednom, znači izdavanje ovih najranijih dramskih spisa,

te dolazak naroda u kontakt sa pozornicama i pozorišnim predstavama, jedinstveno su pomogli napretku u razvoju dramske književnosti.

S druge strane, po nastupanju četrnaestog/dvadesetog veka u ondašnjim novinama je došao do izražaja novi stil po imenu konverzaciono pisanje na temelju koga su, uglavnom, teme bile razvijane u vidu pitanja i odgovora, a što nije moglo da bude bez sličnosti sa dijalozima iz pozorišnih komada. Ovu metodu je najpre uspostavio Mirza Malkom han u novinama „*Kanon*“, te zbog toga Muhamed Taki Bahar, u trećem tomu svoje *Sabk-šenasi* (Stilistika), ovu vrstu pisanja naziva „Malkomovom školom“⁶. U okviru ovog metoda se nije ograničavalo čak ni na obrazac pitanja i odgovora, nego bi se, katkada, smeralo da se obradi scena, te da se izgrade karakteri, sa čim su se onde, zapravo, nazirali preliminarni faktori za izvijanje drame, faktori kakvi su ekspozicija, isticanje karaktera i konflikt koji čini rad-

nju⁷. Jedino što je odskakalo u konverzacijama bilo je to što likovi nisu bili aktivni, dakle, njihova statičnost. Mirza Malkom han bi, čak, u određenim situacijama, izdavao potrebne instrukcije kako da se postupa na sceni, npr. gde da prestanu da pričaju, kako da hodaju i slično tome.

Ne bi nas, zbog toga, smelo iznenaditi ako bude utvrđeno da je najveći broj prvih dramatičara prišao ispisivanju pozorišnih komada upravo preko ovakvih prostih konverzacija. Ipak, tada još uvek nisu oponašane evropske drame. To će, po prvi put, u iranskim pozorišnim komadima učiniti Mirza Fathali Ahundzade. U svojih šest pozorišnih komada naslovljenih *Tamsilat* on se uglavnom usredsređivao na ruske drame. U njegovim pozorišnim komadima je i začeta komedija, a radio je i na književnoj kritici dramskih spisa i tako odigrao izuzetno važnu ulogu u predstavljanju ove umetničke discipline.

Između dramatičara koji su ušli u svet dramske književnosti zahvaljujući Ahundzadeovim pregnućima, moramo da izdvojimo Mirzu agu Tabrizija, koji je sastavio pozorišne komade poput *Sargozašt-e Ašraf han hakem-e Arabestan* (Događaji iz života Ašraf hana, suverena iz Arabije), *Sargo-*

zašt-e Šahkoli mirza dar Kermanšah (Događaji za vreme boravka Šahkolija mirze u Kermanšahu), *Tarike-je hokumat-e Zaman han* (Način vladanja Zaman hana), te *Kese-je ,ašk-bazi-je Aga Hašim-e Halhali* (Priča o ćosanju Age Hašima Halhalija)⁸. Treba napomenuti da su ova četiri pozorišna komada sve do 1955. godine pripisivana Mirzi Malkom hanu i čak je Edvard Braun (*Edward Brown*) u vezi toga načinio grešku⁹.

Od 1931. godine pojavljuju se prevodi na persijskom poznatih evropskih pozorišnih komada, među kojima treba spomenuti *Bāg-e ālbālu* (Višnjik), od Čehova, *Parande-je ābi* (Plava ptica), Materlinga, *Sarbaz-e šokolati* (Čokoladni vojnik), Bernarda Šoa, *Dast-ha-ji ālūde* (Zaprljane ruke), Sartra, *Kargadan* (Nosorog), Joneskoa, *Došmanān* (Neprijatelji) Gorkog...

Neki dramaturzi su, pak, smerali da klasične spise iz poezije izliju u obrazac pozorišnih komada; sa tim naumom je npr. Ali Asgar Garmsiri sastavio svoju *Ilahe-je Misr* (Egipćanska boginja), na osnovu teksta *Jusuf i Zulejha*, te Huseinali Malah, zauzimajući se za Mevlaninu *Mesneviju*, dramu *Pir-e čangi* (Pogrbljeni starac).

Preveo mr Seid Halilović

NAPOMENE:

¹ Faršidvard, *Dar bare-je adabijat va nakd-e adabi*, tom 1., str. 52.

² Ibid., str. 57.

³ Malekpur, *Adabijat-e nemaješi dar Iran*, tom 1., str. 23.

⁴ Ibid., str. 230.

⁵ Ibid., str. 37.

⁶ Bahar, *Sabk-šenasi*, tom 3., str. 374.

⁷ Malekpur, *Adabijat-e nemaješi dar Iran*, tom 1., str. 114.

⁸ Ibid., str. 186.

⁹ Braun, *Tarih-e adab-e Iran*, tom 4., str. 330.

O persijskim poslovicama

Tokom viševjekovne istorije iranske književnosti, poslovice su imale veoma značajnu ulogu. Većina motiva sadržanih u njima oslikavaju tadašnji život Iranaca, na poetičan način su zabeležene i ostavljene budućim generacijama.

Za razliku od proznih i poetskih književnih dela koja uglavnom imaju svoje poznate autore, poslovice su nastale u narodu i do nas su stigle prenošenjem s kolena na koleno. Budući da su plod narodnog promišljanja i reakcija na opšte životne događaje, poslovice nemaju jasno definisanog pripovedača i zato predstavljaju ogledalo društva i istorije jednog naroda. Poslovice su, ustvari, validan dokument o kulturi, verovanjima i životu naših predaka. Među mnoštvom poslovia možemo pronaći mnoge teme, interesovanja i pojmove iz opšte kulture, politike, društva, ekonomije i obrazovanja.

Zbog svoje jednostavnosti i funkcionalnosti poslovice značajno utiču na slušaoca, i zato se ne kaže slučajno da nekada samo jedna poslovia uskrati desetine sati govora. Jedan od razloga široke upotrebe poslovia je i njihov uticaj na um, jezik, život i ponašanje slušaoca koji ih koristi kao moralna i životna načela. Poredeći jezik aforizama i mudrosnih izreka lingvisti su došli do zaključka da ako je tema aforizama i mudrosnih izreka ista, a ideje različite, onda je njihov uticaj sličan onom koje imaju poslovice. Na primer, za strpljenje imamo izreku: „Posledice strpljenja su dobre“, ali je ova tema dublje izražena u poslovi „Strpljen, spašen.“

Jezik poslovia je nepretenciozan, jednostavan i intiman. To je prirodan govor ljudi sa svom njegovom elegancijom, je-

dnostavnošću i slatkoćom. Reči upotrebene u poslovicama su ritmične, melodične i milozvučne, i to je ono što utiče na njihovo bolje shvatanje.

Jedna poslovia može imati različite oblike u različitim delovima Irana. To je osobina narodne književnosti koja je prisutna i u drugim književnim vrstama, poput uspavanki, zagonetki, pesama i priča. Jedan od razloga za to je postojanje više pripovedača. Ako su pripovedači obični ljudi, svaki od njih na osnovu vlastitog ukusa, kulture, potreba i drugih faktora stvara svoju verziju originalne poslovia. Drugi razlog treba potražiti u njihovom nezapisivanju. Pošto su poslovice prenošene s kolena na koleno, sasvim je prirodno da su neke reči menjane, izostavljane ili dodavane.

Poslovia je kratka, poznata i ponekad se rimuje. Ukomponovana je u narodnu tradiciju, kao i pesme i priče koje čine istoriju jednog naroda. Poslovice obiluju savetima, mudrošću i narodnim iskustvom, a zbog svoje kratke forme su omiljene u narodu koji ih koristi sa ili bez izmena.

Neke su poslovice vremenom postale kratke. Ova kratkoća je primetnija u poeziji, tako da je stih neke pesme obično postojao poslovia i kao takav zaživeo u narodu, tako da ga niko više ni ne smatra poezijom. Na primer, „Crven jezik sve lepo odnese“ jeste deo gazela Amira Hosra Dehlavija koji kaže: „Čuo sam da čelične

makaze poput crvenog jezika sve lepo odnesu". Međutim, samo drugi deo stiha je ostao u poslovi. Jedan od razloga da neka rečenica postane poslovice jeste da pronađe upotrebu u narodu. Postavlja se pitanje koje rečenice narod bira i šta je merilo izbora? Izučavanjem najfrekventnijih poslovice lingvisti su došli do zaključka da takva rečenica treba da poseduje određene uslove. Na primer, mora da bude smisljena tako da je u stanju da prenese poruku, treba da prenosi iskustva prošlih generacija i, što je najvažnije, treba da bude kratka što čini da bude lako zapamćena. U kratkim rečenicama nema suvišnih reči i prijemčive su za zapamćenje.

Druga odlika poslovice jeste refleksija misli, tradicije i života. Iz njih možemo saznati dosta toga o kreativnosti, običajima,

duhu, mišljenju i patriotizmu jednog naroda. Sociolozi smatraju da poslovice ukazuju na vrednosti i antivrednosti jednog društva i da je u njima narodnim jezikom zabeležen razvoj društva koji je ljude podučavao životu. Poslovice nas uče našim obavezama u društvu, kako da podnosimo teškoće, kako da se postavimo prema lošim pojavama, zbog čega treba činiti dobra dela i slično tome. Stoga se kaže da su poslovice ogledalo materijalnog i društvenog života jednog naroda. Zato, kada se kaže „Sve što nas ne ubije, ojača nas“, misli se da ništa nije beznačajno u našem životu i kada nam se desi nešto loše, ako se pravilno postavimo prema tome, loše ćemo preokrenuti u korisno po nas.

Nekada je potrebno da prođu mnoge godine da bi jedna poslovice zaživela u

narodu. To što su mnoge poslovice preživele stoleća govori o tome da je pitanje pravde, koje je zaokupljalo ranija pokolenja, i za nas značajno.

Poučna priča koja sledi nosi sa sobom poslovicu „Ne budi poput upravnika Merve, pa da javor ispred kuće ne vidiš“.

Priča se da su nekada davno u gradu Mervu živela dva bliska prijatelja. Merv je u to vreme bio iranski grad, a danas se nalazi u Turkmenistanu. Jedan od njih bio je prisiljen da zbog školovanja otputuje veoma daleko. Drugi je ostao u Mervi i čekao prijatelja da se vrati. Za to vreme se bavio trgovinom. Stekao je veliko bogatstvo i postao veoma uvažan među ljudima. Desilo se da je nakon njihovog rastanka umro upravnik grada. Vladar je odlučio da na njegovo mesto postavi trgovca koji je bio cenjen među svetom.

Prošlo je nekoliko godina. Trgovac je kupio veliku kuću u koju je preselio svoj ured i stekao još veće bogatstvo. Oko sebe je okupio mnoštvo ljudi. Svima je naređivao i svi su ga se plašili. Prijatelj koji je otišao na školovanje postao je veliki učenjak i nakon završetka obrazovanja se vratio u Mervu. Čim je stigao u grad ode da obiđe starog prijatelja. Komšije mu rekoše da je on davno, kada je postao upravnik grada, prodao svoju i preselio se u veliku kuću. Kada je čuo da mu je prijatelj postavio upravnik grada obradova se i ode do njega.

Kada je hteo da uđe zadržaše ga na ulazu. Čuvar mu reče: „Nisi ni oborio glavu, a nemaš ni dozvolu, a hoćeš da uđeš u upravnikovu kuću. Ko si ti i šta želiš?“ Učenjak reče: „Ja nisam stranac, već upravnikov prijatelj. Nismo se videli godinama, pa sam navratio da vidim kako je.“ Stražar reče: „Ne može tako, sedi ispod onog drveta i čekaj da upravnik izađe! Ako bude hteo, primiće te.“

Ispred upravnikove kuće bio je veliki javor. Učenjak ode i sede ispod drveta. Čekao je satima da upravnik izađe. Bilo je već kasno posle

podne kada obznaniše da upravnik izlazi iz kuće. Učenjak je ustao i nastavio čekati u senci drveta. Upravnik izađe iz kuće. Oko njega je bilo petnaestak osoba. I dok je razgovarao sa ljudima koji su ga pratili, krenu prema kočijama, sede u njih i krenu. Nije čak ni pogledao starog prijatelja koji je i dalje stajao ispod javorovog stabla. Učenjak je bio veoma tužan zbog toga. Međutim, nakon nekog vremena, dođe malo sebi i reče: „Ljudi oko njega nisu mu dozvolili da pogleda unaokolo; a možda nije video jer beše vreme sumraka i već je padao mrak. Siguran sam da će me primiti sutra.“

Sutradan ponovo ode i sede ispod javorovog drveta. To se ponavljalo nekoliko dana, ali nije uspeo da se sretne sa starim prijateljem. Vremenom shvati da se prijatelj promenio i da se neće moći susresti sa njim. Ustade i ode u školu gde se u međuvremenu zaposlio. Prošlo je određeno vreme, kad se gradom proširi glas da je upravnik grada smenjen. Nakon nekoliko dana, bio je izabran novi upravnik. Nakon ovog događaja, učenjak ode do svog prijatelja. Prijatelji su nakon godina bili sretni što vide jednog drugog. Bivši upravnik grada reče: „Nisam mislio da ćeš me zaboraviti i da će ovako dugo proći do našeg ponovnog susreta.“ Učenjak reče: „Dolazio sam danima i danima, ali tvoji stražari mi nisu dozvolili da se susretнем s tobom. Stajao sam danima u senci javorovog drveta nadajući se da ćeš me ugledati, ali ti nisi obraćao pažnju.“

Bivši upravnik grada reče: „Da, istinu govoriš, bio sam nadmen, tako da nisam video nikoga osim ulizica koje su me pratile. Bio sam toliko nadmen da nisam video ni onako veliko javorovo drvo, a kamoli tebe koji si bio u njegovoj senci.“

Učenjak reče: „Šta je bilo, bilo je, od sada pazi da te ponovo ne zaslepi oholost.“

Od tada se za osobu koja stekne bogatstvo i položaj i zbog toga zaboravi stare prijatelje kaže: „Ne budi poput upravnika Merve, pa da javor ispred kuće ne vidiš!“

Priredio Aleksandar Dragović

Priče iz Mesneville

Lenjivac i bik

Džafer Ibrahimović

Čujte, o, prijatelji, ovu pripovetku.
U njoj, zbilja, za sebe imamo pouku.

Nekada davno, u vreme proroka Davida, živeo jedan čovek koji svima i svakome poznat beše po lenjosti i neradu. Nikakvog se posla ovaj čovek nije doticao. Danju i noću on je

*...ovako molio neprestano: „O, Bože!
Učini da bez muke zaradim blago”*

Ljudi su mu se rugali i govorili: „Stidi se, čoveče! Dokle misliš da sediš kod kuće, čitaš molitve i od Boga tražiš zaradu bez truda? Počni da radiš! Zar nisi čuo da se kaže ‘Pomozi sebi i Bog će ti pomoći’?”

*Idi radi! Nemoj reći ‘čemu rad’,
kad je rad korist i večit’ imetak*

Ljudi su govorili: „Ej, mladiću! Ostavi se nerada i dokolice. Idi radi, da siromah ne postaneš.”

Lenjivac se na savete i upozorenja ljudi baš nimalo nije obazirao i jednako je, danju i noću, kukao i Boga molio, govoreći: „O, Bože! Šta da radim kad sam lenj? Ti se me lenjog stvorio! Treba, dakle, da mi daš izdržavanje!”

Ljudima koji su ga pitali zašto ne radi, govorio je: „Kako to da je Zemlji koja nema udova da bi se mogla pokrenuti Bog, na njen zahtev, poslao oblake da je natope, a meni nikakav prinos ne daje...?”

*Kao što detetu, dok ne prohoda, majka
prilazi i obavlja oko njega sve što treba,
ja hoću prihod bez truda odmah,
da, osim molbe, ne ulažem drugog napora.*

Tako je ovaj čovek dugo vremena izgovarao jednu istu molitvu i Boga molio da mu, bez muke i truda, pokloni vredan i obilan imetak, sve zbog toga što je on bio dobar i plemenit.

*Svi su se smejali njegovim rečima,
njegovoj borbi i alavoj nezrelosti.
Posao, muka i trud su put do zarade.
Molba i zanat su zadati svakome.*

Govorili su: „Prorok David, sa onim svojim divnim glasom i uz svu svoju urođenu čestitost i poštovanje koje u narodu uživa, ipak radi i ne traži od Boga prihod bez muke i truda. Onda si...

*...ti, ovakav, kržljiv ostao,
bedno se ukopao i sreću odbacio.
Zla je sudba koja traži da ovako, bez zanata,
odmah, u krilo dobitak sakupi.
Da sekira tek tako padne u med?
Bez lestvica na nebo da stignem?
„Velom se pokrij”, govorili su mu, sve sa
podsmehom.
„Stiže ti zarada i o njoj blagovest!”
I jednako smejući se: „Daj i nama
od onog što nađeš! ‘Starešina daje poklone!’”
Zbog ogovaranja ljudi i njihove kuknjave
on nije molio, niti brbljao manje.*

*Poznat je postao i čuven u gradu,
prazne torbe tražeći hranu.
Za nejaku nezrelost taj prosjak primer
postade.
Nikako da se rastavi od one molbe
sve dok, iznenada, u po' dana, zaradu
ne izmoli uz jecaje i uzdahe:
„Ja hoću prihod bez truda odmah,
da, osim molbe, ne ulažem drugog napora”,*

kad li, jedan bik, iznenada, ulete u njegovu kuću i poče da skače i da se propinje. Čovek odmah poskoči s mesta pa, procevivši priliku i dobit od nje, zakla bika, e da bi meso bika pojeo, a ostatak podelio ljudima – kao tobožnju nagradu za svoju molitvu koju je Bog prihvatio i poklonio mu zaradu bez muke i truda!

*Vlasnik bika, videvši to, reče: „Ma hajde!”
Moj bik, vidi ti to, zalog tvog nasilja
postade!
Kaži zašto si, iz čista mira, ubio
moga bika, ah? Lupežu jedan! Glupane!”*

Čovek, međutim, hladno reče: „Šta pričaš to, čoveče? Gde je tvoj bik bio? Tog je bika meni Bog na onome svetu namenio i poslao mi. Dugo sam vremena ja molio pred vratima Boga i On je moju molitvu uslišio.

*Rekao je: „Ja sam s pravom molio.
Usrdno moleći kiblu¹ sam doterao.
Moja zarada, to je molitva moja stara,
prihvaćena. Ubio sam, eto ti odgovora.”*

Tako je mladić kazao vlasniku bika: „Idi svojim poslom! Svi znaju da sam ja od Boga tražio izdržavanje bez muke i truda i sada je moja molba prihvaćena. Poslom svojim pođi i svoj prihod od Boga traži, ne od sluge Božjeg.”

Vlasnik bika se razljuti. Uhvati mladića za okovratnik, zadade mu i nekoliko udaraca pesnicom po glavi i licu, pa sve ga vu-

kući, odvede ga proroku Davidu da im sudi. Vukući ga, vlasnik bika je, usput, govorio:

*„Šta to pričaš? Kakva molitva? Nemoj
mi se u brk i u lice smejati, prenemagalo
jedno!”
On reče: „Ja sam molio usrdno,
krovario sam i preklinjao.
Siguran sam da me je On blagoslovio.
Ti se po čelu lupi, ej, grdiš me nepravedno!”*

Vlasnik bika je lenjog besposličara, sve ga vukući, pokazivao ljudima i govorio: „Gledajte ovog bestidnog lenjivca koji nikada ništa ne radi, a od Boga blago očekuje. Ubio je mog bika!”

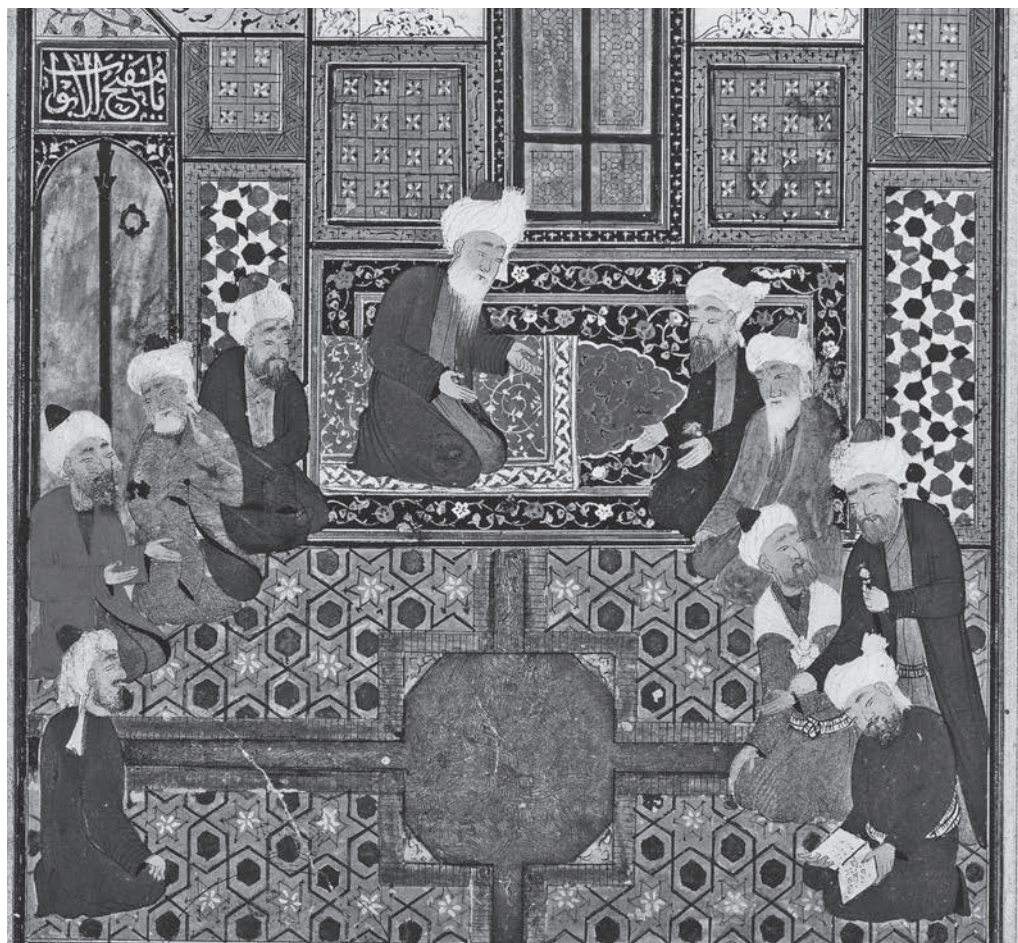
Ljudi, koji su poznavali neradnika, zbog njegovog prosjačkog stanja su zabrinuto odmahivali glavom, smatrajući da vlasnik bika govori istinu. Stigoše do jednog malog trga. Vlasnik bika uhvati prosjaka jače za okovratnik i obraćajući se ljudima povika

*ovim rečima: „Ako se u vernike ubrajate,
najvećeg brbljivca i klevetnika, pogledajte,
o, vernici! Zar on za to moli, da od
mog imetka zahvati? Je li to od Boga deo?”*

Vičući, vlasnik bika reče: „Ovaj čovek priča gluposti i razmeće se. Zar bi Bog jednom čoveku podario bogatstvo na štetu drugog?”

*„Kad bi tako bilo, slepi prosjaci bi
postali bogataši i carevi.
Obmane slepih bile bi molba i blagoslov,
ne bi oni, kao darove, nalazili okrajke
hleba samo.”
Svi složno rekoše: „U ovog su vernika
reči istine,
a za ovoga bogohulnika jesu batine.
U kojoj to knjizi stoji ovakav novi zakon:
‘Daj svoga bika, il’ ideš u zatvor!’”*

Prosjak, gledajući u nebo, reče: „O, Bože, Ti znaš da moga bika nisam ukrao, već

da je to odgovor na moje molitve koji si mi Ti poslao! Pomozi mi onda i izbavi me iz ove nevolje!”

*Ti si u moje srce onu molitvu stavio,
stotinu nada si u mom srcu zapalio.
Nisam preterao u tim molitvama.
Kao Jusuf² sam sanjao.
Jusuf je Mesec i Sunce video
kako se njemu klanjaju kao sluge.
U istinu sna on je poverovao.
U četiri zida, u zatvoru, drugo nije ni tražio.
Beše to kao kad bi ti san, ukazavši
na čestitog Jusufa, oslonac vratio.
Meni je san i milost Tvoju pokazao.*

*Nije bila igra ona moja molitva beskrajna.
Ne znaju ljudi moju tajnu.
Moje reči brbljivci znaju.
Neprijatelj mu je rekao: „U mene pogledaj
i kaži pravo,
brate, kao što si u nebo pogledao.
Da se ne pretvaraš? Ne zavaravaj se!
Zar se ljubavlju svojom i poštovanjem
razmećeš?”*

I prosjak je jednako od Boga pomoć tražio, govoreći:
*„O, Bože! Ovog slugu ne ponižavaj!
Ako sam ja i loš, tajnu ne otkrivaj.
Znaš Ti i znaju noći duge da sam se
neprestano*

*Tebi molio sa molbi stotinom.
Iako za narod ovo malo nema vrednosti,
za Tebe je to kao baklja svetlosti.*

Vlasnik bika najzad stiže kod proroka Davida i sve mu potanko prepriča. Neki ljudi koji su ih pratili posvedočili su da on govori istinu, a da je onaj čovek lenjivac i besposličar i da, osim što moli i klanja, ništa drugo ne radi!

Vlasnik bika reče: „Jeste, proroče Davide, moj bik je otišao kući ovog čoveka, ali ovaj nevaljalac i nepošten čovek...

*...mog bika je ubio. Zašto je
ubio, pitaj ga? Nek' objasni šta se dogodilo.”*

Saslušavši reči vlasnika bika i svedočenje ljudi, prorok David se okrene prosjaku i upita: „Ej, čoveče, zašto si to uradio? Zašto si zaklao bika koji ti nije pripadao? Zar nisi znao da bik ima vlasnika? Hoću da čujem od tebe odgovor tačan i razuman. Saber se, dakle, uzdrži se od preopširne priče i ne okoliši. Ponovo mi, ništa ne izostavljajući, ispričaj sve!”

Prosjak, ponizan čovek, koji, mada lenjivac i besposličar, do tog trenutka ni mrava ne beše zgazio, postićen, pognu glavu i...

*reče: „O, Davide! Ima sedam godina,
danju i noću, pitanjem bejah obuzet i
molitvom.
Evo šta sam tražio od Gospoda Boga: kad
bi mi, o Bože, dao
prihod bez muke i dopušten zakonom.”*

Zatim je dodao: „Svi ljudi znaju da ima punih sedam godina da izgovaram ovakvu molitvu!

*Koga god hoćeš o ovome upitaj.
Bez pretnje i pritiska, neka ti sami kažu.
Pitaj ljude, bilo otvoreno, bilo uvijeno,
šta je ovaj prosjak u dronjavoj odeći
govorio...*

*Posle svih ovih molitava i žalopojki,
odjednom, ugledah bika u svojoj kući.”*

Prosjak nastavi: „Kad sam bika ugledao, znao sam, bez ikakve sumnje, da ga je Gospod sa onoga sveta meni poslao, u zame-nu za moje molitve. Sada u to nimalo ne sumnjam. Ja nisam lopov. Moj deda je čovek bogat i milosrdan bio i uvek je siromašne i bespomoćne pomagao. Živeo je moj deda u istom ovom gradu. Ja sam bio u jednom drugom gradu sa svojim ocem i majkom. Oni su umrli. U ovaj grad došao sam da živim kod svog dede, ali adresu moga dede nisam našao. Nije bilo ni traga od nje-ga i njegovog bogatstva. Reklo bi se da je odjednom nestao i u zemlju propao. Evo me u ovom gradu godinama već, sam, tuđ, bez ikoga ostadoh i osim molitve nikakvoga posla nemam. Tog sam bika kao žrtvu ubio i

*... ubio sam ga iz zahvalnosti Onom
Svevišnjem, Koji je moje molitve čuo.*

Prorok David reče: „Ovo što govoriš, ne mogu da smatram za obrazloženje. Hoću neki uverljiviji razlog. Prema verskom zakonu, ti si počinio greh i treba da budeš kažnjen, a ovom čoveku da nadoknadiš štetu. Ne mogu ja da se oslonim na nekakve nesigurne običaje u gradu, sa obrazloženjem da si ti sa Bogom imao pogodbu i tajnu, pa zamišljaš da ti je ovog bika Gospod Bog poslao! Zar ti ne znaš da treba da radiš kako bi zakonom dopuštenu zaradu zaslužio?”

*Posao, brate, kao što je zemljoradnja,
da ne budeš besposlen. Ono što
radom stekneš, to je tvoje,
inače bi, po tvoje, ova nepravda bila časna.
Idi, verniku plati, nemoj govoriti nepošteno.
Idi, traži da platiš dug, nemoj moliti uzaludno.*

Prosjak reče: „O, proroče Davide, znači ti govoriš isto što i ovi surovi ljudi? Ni ti mojim rečima ne veruješ?”

Zatim, porazmislivši malo, prosjak reče: „Nema mi spasa, osim da se Bogu obratim i od Njega tražim spasa.”

*Ničice pade i reče: „O, kad bi plamena
Mudrost
prosvetlila unutrašnjost srca Davidovog.”
Ovo reče, ah, i rasplaka se,
Davidu u grudima srce da prepukne.
On reče: „Ajde ti, koji danas tražiš bika,
dozvoli
odlaganje i ovaj spor nemoj da istražuješ!”*

Prorok David je kazao vlasniku bika: „Ej, čoveče, u ovom suđenju je veoma teško doneti odluku. Nisam u svojim suđenjima bio suočen sa ovakvim slučajem. Odluka o ovom pitanju je van moje odgovornosti. Treba da pođem, da se povučem i sa Bogom izdvojim, da mi On pokaže put. Budi uveren da ćeš, ako je istina na tvojoj strani, stići do svoje pravde. Znaj da pravda uvek stiže do onoga ko je u pravu.” Onda se prorok David obrati ljudima: „Ej, narode! Vratite se svojim domovima, a meni dajte vremena...”

*da odem put smirenosti i predam se
molitvi,
da mi odgovor na ovo pitanje poda
Svevišnji.”*

* * *

Prorok David se vratio kući i zatvorio vrata. Zapitan i usredsređen, sjedinjen sa Gospodom, utonuo je u zanos. Toga dana, sve do večeri, posvetio se Bogu kako bi mu Gospod pokazao put i otkrio rešenje spora. Došao je sledećeg dana. Vlasnik bika bio je tu. Iz pritvora dovedoše i prosjaka. Da bi saznali rezultat suđenja, okupiše se tamo i ljudi u velikom broju. Prorok David zauze mesto sudije. On pozva vlasnika bika i reče mu na uvo sasvim tiho: „Ej, čoveče, oprosti se od svog bika! Hajde prepusti tog bika onom lenjivcu!”

Vlasnik bika se pobuni i glasno каза: „Njemu da poklonim svog bika? Kakvo je to suđenje i kakav je to način? Da li ti je to Gospod pokazao da donosiš takvu nasilničku presudu? Ovo suđenje nikako nije pravično! I vrlo je nasilno. Kakav je ovo sud koji uvažava lopove?!”

Prorok David ponovo, njemu na uvo, reče: „Ne viči. Nema od vikanja koristi. Tebi u prilog ide da bika pokloniš. Ja ti ovo iskreno govorim i u tvoju ću korist presuditi!”

*Pošto je Bog od tebe sakrio tajnu, ej,
mladiću,
pogni glavu! Doznaj skrivenu pravdu.”*

I dodade: „Dakle, Bog greške prikriva, o, čoveče! Tvoje mane Bog je sakrio i sačuvao je tvoju čast – tako i ti sačuvaj čast mladog prosjaka i njemu prepusti bika!”

Čovek se rasrdi i iznenada se još glasnije pobuni...

*rekavši: „Zemljo, otvori se, uh! Kakva je
to naredba? Kakav sud!
Tražiš od mene potpuno novu izjavu?
Miris pravde, koji zemlju i nebo
beše prožeo, na taj način bi nestao.
Ne bi ovo nasilje prošlo ni na besnim psima!
Zbog ove greške raspukli bi se kamen i
planina.”*

Vlasnik bika se okrenu ljudima i glasno povika: „Ej, svi vi, gledajte pravdu i pravednost proroka Davida! Lenjivac i neradnik je ukrao i zaklao mog bika, a on sada hoće da ja svog bika prepustim tom lopovu! Mora da je to zapovest koja je od Gospoda Boga poslaniku Davidu preneti. Prihvata li zdrava pamet ovakvu presudu? Kakav je to Bog koji lopovima daje za pravo i ukazuje poštovanje nasilniku, a osuđuje nedužnog?!”

Prorok David ga je pozvao i tiho mu na uvo kazao: „Nisi izvršio ono što sam od tebe tražio. Ovom mladom prosjaku

nisi bika poklonio i pokušao si da mu naškodiš! Sada sam prinuđen da za tebe izrekнем drugu presudu. Da si prihvatio prvu presudu, među nama, druga bi presuda bila poništena.”

Vlasnik bika se podrugljivo nasmeja i reče: „Gle čuda! Nova se pravda pojavila. Ej, narode, čujte i počujte, šta prorok David govori!”

Poslanik David je hteo da drugu presudu, isto kao i prvu, vlasniku bika tiho saopšti na uvo, da drugi ne čuju i da mu čast ne ukalja, međutim, on je sam od Davida tražio da presudu izgovori glasno, da čuju i drugi.

Prorok David kaza: „Sada, pošto ovom čoveku nisi poklonio bika, naređujem ti da njemu pokloniš sav svoj imetak. Što god imaš od stoke – ovce i goveda, gotov novac, kuću sa pokućstvom i obradivu zemlju, ukratko, sve što imaš ovom čoveku treba da pokloniš. Eto tako!”

Vlasnik bika se podrugljivo nasmeja i reče: „Gle čuda! Nova se pravda pojavila! Ej, narode, čujete li šta poslanik David govori?”

Prorok David reče: „Presudu sam upravo izrekao.”

Vlasnik bika, pretpostavljajući da se David šali, glasno se smejao. Ljudima se

obratio podrugljivim glasom: „Čujte i počujte, o, narode! Znete li šta je David presudio?“

Razleže se žamor pobunjenih ljudi. Svakom je nešto govorio i negodovao:

„Kakvu to presudu izriče David?“

„Kakav je to sud koji nagrađuje nasilnika, a nedužnog kažnjava? To je stvarno čudno.“

„Ima tu, sigurno, neka zagonetka, nije David neko ko bi surovo i nasilnički presudio.“

Svako je nešto govorio i bunio se, sve dok im prorok David ne podviknu da se umire. Onda se obrati vlasniku bika i reče: „Ako ni ovu presudu ne prihvataš, slučaj je za žaljenje i okončaće se na tvoju štetu. U tvoju korist je da ovu presudu odmah prihvatiš...“

...inače će loše po tebe biti. Rekao sam ti da se ne obznanjuju tvoje nepravde i zločini.“

Vlasnik bika se razgnevi: „Šta je? Šta bi? Sad još i nasilnik postadoh? Nasilje trpim ja! Onomad reče da ćeš, ukoliko ne prihvatim presudu, skinuti veo sa jednog zločina koji sam smatrao zakonitim? Kog zločina? Ovaj čovek je zlo učinio meni. Ubio je mog bika. Koja je ovo pravednost i koja pravda kad je ti izričeš svakog časa? Koj je to pravda i pravednost koja se vrši na štetu nedužnog, a u korist zločinca?“

*Za glavu se hvatao i odeću cepao,
da bi svakoga časa zločin uvećao.
A u drugom jednom času je taj sled pokrenuo.*

*David je njegovu sudbinu kazao ponovo.
Rekao mu je: „Pošto za tebe sreće ne beše,
eh, udesa zlehudog,
malo, pomalo, tvoj zločin stiže lagano.“*

Vlasnik bika se zabrinuto zagleda u Davida i zapita: „Šta to smerаш?“ Prorok Da-

vid reče glasno, da svi čuju: „Idi, ej čoveče, ti, koji kvariš sreću svog bližnjeg. Od sada, ti i tvoja supruga smatraćete se slugama ovog čoveka. Treba da mu služite!“

Od silnog gneva, vlasnik bika htede da poludi. Trčao je ovamo-onamo i od ljudi tražio pomoć – da ga podrže i da ospore odluku koju je David presudio.

*Obema rukama sve se u grudi busao,
trčao je u neznanju i skakao.*

*Krivio je narod okupljeni
zato što nije na njegovoj strani.*

Ljudi, kojima srce i um toga čoveka ne behu poznati, počеше da se bune protiv Davidove presude, govoreći mu: „Ej, pro-roče, Davide! Nasilje iz tvojih reči izbija. Mi malo-pomalo padamo u sumnju i nevericu da si ti Božji poslanik! Najzad, kakva je ovo presuda koju izričeš? Lopov je, u oskudici, ovom čoveku ukrao bika. Najpre hoćeš da vlasnik bika daruje svoga bika. Pošto ne prihvata i ne pristaje na nasilje, tražiš od njega da sve svoje bogatstvo pokloni ovom nasilniku i neradniku koji za Boga ne zna. I pošto ponovo ne prihvata i svoje pravo brani, naređuješ da on i njegova supruga prihvate da budu poslugom ovom prosjaku i da mu služe. Da li su, posle svega, ove reči pravedne? Nije li ovo očigledno nasilje koje nad ljudima dopuštaš?“

Vlasnik bika, pun srdžbe, vratio se kući. Ljudi su, međutim, još uvek tamo stajali i prigovarali proroku Davidu. Posle odlaska onog čoveka, David se glasno obrati narodu...

...rekavši: „Ej, prijatelji! Došlo je vreme da vam se obelodani ona njegova skrivena tajna. Svi ustanite, pa krenimo da se o toj tajni skrovitoj obavestimo. U pustinji našoj ima jedno drvo zimzeleno veoma razgranato.

*Njegov zaklon i stub njegov, jak je i uspravan.
Miris krvi do mene dopire iz njegovog korena.
Stablo tog naprednog drveta je postalo krovavo.
Gospodina je ubila zla sreća.*

Čuvši ove reči iz usta proroka Davida ljudi, od zaprepasćenja, u mestu ostadoše kao ukopani. Poslanik David ih pozva: „Pridite bliže da vam pojasnim prilike onog čoveka.”

Narod se okupi oko poslanika Davida. Reče David: „Ovu tajnu mi je Gospod Bog razotkrio. Onaj čovek, vlasnik bika, dakle, nekada je bio u službi kod dede onog jasnog prosjaka, kao sluga, a njegova žena je, takođe, bila sluškinja. U ono vreme ta sluškinjica nije bila supruga onog čoveka. Gazda tog čoveka bio je starac ljubazan i velikodušan, a svog slugu i sluškinju voleo je kao svoje potomke i uopšte na njih nije gledao kao na slugu i sluškinju. On je taj koji hoće da se ovaj čovek venča sa sluškinjom i čak im poklanja jedan deo svog imetka. Međutim, ovaj surov i nezahvalan čovek spletkari i ubija svoga gazdu, a njegovu imanje prisvaja, razglasivši ljudima da je starac odjednom nestao. On sada uživa bogatstvo tog jasnog starca. Elem, prema verskom zakonu, što god ima, od onog njegovog unuka je, znači od ovog jasnog prosjaka koji je stalno izgovarao molitvu i od Boga tražio zakonom dopušteno bogatstvo, ali bez muke i truda. Bolje da pođemo u pustinju i pronađemo to drvo. Kad drvo bude nađeno, videćete da sam istinu kazao!”

* * *

Ljudi krenuše na put zajedno sa prorokom Davidom. On naredi da obaveste i vlasnika bika da sa njima pođe u pustinju. Usput, poslanik David je rekao: „Greh

ovog čoveka Gospod, sve do sada, skriven beše čuvao. Starac je uboge i siromašne uvek pomagao. Ovaj čovek, međutim, kad se domogao bogatstva tog starca, čak ni zalogaj jedan nije dao nekom siromašnom. On je svo bogatstvo tog jasnog starca držao...

*...sve do sada. Zbog jednog bika, ovaj prokletnik
baca na zemlju njegovog unuka.
Svestan je on bio svoga greha,
inače svoju krivicu ne bi krio.
Nevernik i razornik je na ovoj davnoj ozledi
sam strgao zastor sopstveni.
Zločin se u tajnama duše krije.
Pred našim ljudima zločinac je.*

Da je ovaj čovek ostavio svog bika, Gospod Bog bi prikrrio njegov greh, da bi račun položio na onom svetlu, ali je on sam, svojevolejno, tajnu obelodanio. U stvarnosti, taj bik je pripadao ovom mladom bedniku koji je izgovarajući molitve od Boga tražio imetak. Gospod mu je poslao deo njegovog blaga. Međutim, onaj gramzivi čovek nije mogao čak ni jednog bika da ostavi, premda ni jedno od njegovih dobara nije njemu pripadalo, niti pripada. Bog grešnicima tajnu čuva, ali sami grešnici svoju tajnu pred narodom razotkriju i čine da Gospod njihove tajne obznani.

*Naročito se u gnevu i tokom razgovora,
pojavljuju tvoje tajne jedna za drugom.*

Zločinci uvek pokažu svoj zločin, da bi ljudima rekli ‘mi smo zločinci i ne bojimo se da činimo zlo.’

*Tako je pravda nasilniku nepoznata.
Zbog jednog bika, gužva tolika*

*Jednom je neko sto bikova i sto kamila odneo,
to je nešto, ej, čoveče, ‘daleko bilo’.*

Ovaj nasilnik, zbog nasilja koje je učinio, ni jedanput nije u Boga pogledao, niti je od Gospoda oprostaj tražio...

*...niti je oplakivao od Boga zaradu,
niti mu je, Gospodaru moj, zarada došla s mukom.
O, Bože, kad bi mom dušmanu udovoljio!
Ako sam ja, svojom čudi, štetu naneo, Ti
daj preimućstvo.
Ako li sam greh otklonio, razborita je kazna.
Razboritost moje duše si Ti Koji si oprezan."*

Ukratko, krenuše ljudi sa prorokom Davidom u pustinju. Išli su tako, išli i išli, dok nisu stigli do pomenutog drveta. Prorok David naredi da dovedu i onog surovog čoveka. Dovedoše ga.

*Kad padoše u pravcu onog drveta,
reče im: „Vežite mu čvrsto ruke,
da krivicu i zločin pronađem,
pa da u pustinji zastavu pravde podignem."*

Zatim se njemu obrati rekavši: „Ej, nevaljalče zli! Ti si ubio dedu ovog čoveka i prisvojio njegov imetak. Sada je Bog razotkrio tvoju tajnu. Ti i tvoja supruga, koji ste jeli hleb sa trpeze onog starca, nad njim ste počinili zločin i ubili ste ga. Ti si ga nožem ubio, a krvavi nož si sakrio u podnožju ovog drveta, kao i beživotno telo tog starca."

Poslanik David naredi nekolicini svojih saputnika da kopaju zemlju. Nekoliko ljudi prionuše na posao i počеше da kopaju.

*Tako su, kopajući, prodirali
u zemlju i našli onaj nož i lobanju.*

*Tog trenutka nastala pometnja među
narodom:
za izlaz iz pakla svako se borio.*

Ljudi se okrenuše poslaniku Davidu moleći ga da im oprostí što su, u neznanju, bili nepoverljivi prema njemu i bunili se protiv njegovog suda i pravičnosti.

*Ljudi, svi zajedno, gologlavi, priđoše,
pokloniše se do zemlje, ničice padoše.
„Svi smo mi, ustvari, bili ‘slepi kod očiju’!
Sa tobom videsmo čuda stotinu."*

Da pravda bude zadovoljena, grešnik je, ponižen i osramoćen, po nalogu proroka Davida ubijen.

*Kada zlikovca ubiju, tada oživi Božje
stvorenje
i svako se iznova za Boga veže.*

* * *

*U tvojoj prirodi je da tražiš bika i gle,
to tvoju ličnost uvećava i čini gospodinom.
Ubica bika je tvoja pamet. Ne poriči da je
razlog
ubistva pamet koja, zanesena, stalno
zahteva ovakvu
pravdu: bogatstvo bez muke i zaradu.
Priroda veli da, pošto mog bika ubijaš,
priroda bika, otud, može da bude uloga
nekom'.*

*Znaš li šta je prihod bez muke i truda?
To su duše umiruće i potpora Prorokova.
Vlasnik onoga bika je našao mir
kada je upoznao proroka Davida.*

Prevela Zorana Janković

NAPOMENE:

¹ Kibla: arapska reč za smer ka posebnoj tački prema kojoj se okreću muslimani tokom molitve.

² Priča o životu i iskušenjima Jusufa (jednog od Božjih poslanika) u 12. suri (poglavlju) Kur'ana.

Sakralna umetnost u persijskoj kulturi

S. H. Nasr

Tokom dugih vekova islamske istorije, jedno od glavnih žarišta islamske civilizacije, a naročito umetnosti, bila je Persija, gde su principi sakralne umetnosti islama u vezi sa duhovnošću mogli izobilno da se manifestuju u mnogim oblastima i domenima umetnosti. Persijska umetnost, odjednom duboko i persijska i islamska, predstavlja kulminaciju islamske umetnosti i jedan od njegovih nespornih vrhova. Visoka umetnička priroda i ljubav prema lepoti i prefinjenosti omogućila je Persijancima ne samo da stvore jednu od najvećih škola umetnosti antičkog sveta povezanu sa Ahemenidima, Parćanima i Sasanidima, već i da apsorbuju i primene principe islamskog otkrovenja u stvaranju brojnih istaknutih dela islamske umetnosti. Kako zbog svog bogatstva, raznolikosti i dubine izražavanja, persijsko islamska umetnost predstavlja idealnu oblast za proučavanje sakralne umetnosti islama u odnosu na islamsku duhovnost, sa jedne, i etos i genijalnosti određenog naroda i kulture, sa druge strane.

Neki principi sakralne umetnosti moraju da budu ponovo potvrđeni zbog konfuzije koja vlada u savremenom svetu kada je u pitanju priroda svete i tradicionalne, za razliku od profane umetnosti. Da bismo razumeli svetu umetnost moramo razumeti značenje svetog i takođe značenje umetnosti, koja je danas postala razvedena od ljudskog života i prognana uglavnom u zgrade koje nazivamo muzejima. Da bi razumeli sveto moramo zauzvrat shvatiti tradicionalni pogled na stvarnost,

kako kosmičku, tako i metakosmičku, u čijoj su granicama ljudi živeli i dalje nastavljaju da žive u mnogim orijentalnim zemljama.

Dakle, u tradicionalnom shvatanju univerzuma uopšte, a posebno islamskom, stvarnost je višestrukturisana, odnosno, poseduje nekoliko nivoa postojanja. Ona proističe iz Izvora ili Jednog, od Boga, i sastoji se od mnogih nivoa koji se mogu sumirati kao anđeoski, psihički i fizički svetovi. Čovek živi u materijalnom svetu, ali je u isto vreme okružen svim višim nivoima postojanja iznad njega. Tradicionalni čovek živi svestan ove realnosti čak i ako je njegovo metafizičko i kosmološko znanje izvan saznanja „običnog vernika” i rezervisano za intelektualnu elitu.

Sveto označava erupciju viših svetova unutar psihičkih i materijalnih ravni postojanja, večnosti u vremenskom poretку, centra u periferiji. Sve što dolazi direktno iz duhovnog sveta stoji iznad psihičkog sveta i nikada se ne sme mešati sa njim, jedan je duh (*ruh*), a drugi duša (*nafs*), u islamskom izražavanju su posvećeni, jer sve to služi kao sredstvo za povratak čoveka duhovnom svetu. Ali ova mogućnost, povratak u svetove izvan ovoga, neodvojiva je od realnosti silaska odozgo, jer u suštini samo ono što dolazi iz duhovnog sveta može da deluje kao sredstvo povratka tom svetu. Sveto, dakle, označava „čudesno” prisustvo duhovnog u materijalnom, raja na zemlji. To je nebeski eho kao podsetnik zemaljskom čoveku o njegovom nebeskom poreklu.

Pločice sa cvetnom dekoracijom Plava džamija, Tabriz

Iako smo već ukazali na razliku između „tradicionalnog“ i „svetog“, neophodno je da se ovde podsetimo kako bi se jasnije razumela ulogu sakralne umetnosti u persijskoj kulturi za razliku od tradicionalne persijske umetnosti. Pre svega mora se imati na umu da su „tradicionalno“ i „sveto“ nerazdvojni, ali ne i identični pojmovi. Kvalitet naziva „tradicionalan“ odnosi se na sve manifestacije tradicionalne civilizacije koja direktno i indirektno odražava duhovne principe te civilizacije. „Sveto“, međutim, pogotovo što se koristi u slučaju umetnosti, mora biti rezervisano za one tradicionalne manifestacije koje su direktno povezane sa duhovnim principima o kojima je reč, dakle sa verskim obredima koji poseduju sakralnu temu i simbolizam duhovnog karaktera. Nasuprot sakralnom stoji profano, a nasuprot tradicionalnom, antitradicionalno.

Budući da tradicija obuhvata čitav život i aktivnosti čoveka, u tradicionalnom društvu moguće je imati umetnost koja ima kvalitet očigledne „svetovnosti“ ili „zemaljskog“, a koja je i dalje tradicionalna. Ali, nije moguće imati primer svetovne sakralne umetnosti. Konačno postoji mogućnost religiozne umetnosti koja nije sakralna jer njene forme i značenja nisu tradicionalni i koja je za svoj predmet samo odabrala religiozne teme. Ovoj kategoriji još od renesanse pripada versko slikarstvo i arhitektura Zapada, kao i neke forme narodnog religioznog slikarstva na Istoku u protekla dva veka, nastale pod uticajem evropske umetnosti. Takva religiozna umetnost mora se jasno razlikovati od prave sakralne umetnosti.

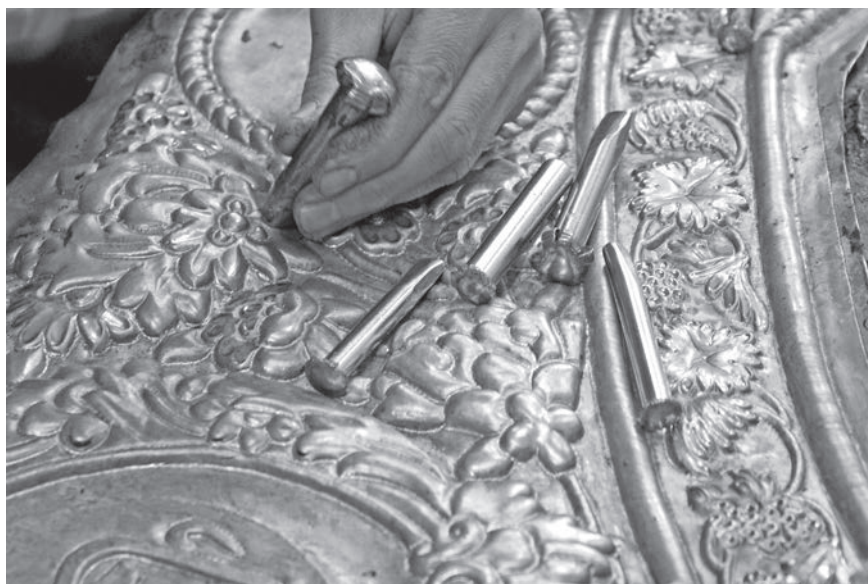
Relativno je lako napraviti razliku između religijske i sakralne umetnosti u slučaju zapadne umetnosti, ali je kudikamo teže shvatiti dublju razliku između sakralne i tradicionalne umetnosti koja je od značaja za islamsku uopšte, a posebno persijsku umetnost. Uzmimo ekstreman pri-

mer: autentični srednjovekovni mač, bez obzira da li je islamski ili hrišćanski, delo je tradicionalne umetnosti po tome što odražava principe i oblike islamske ili hrišćanske umetnosti i njegovi „ukrasi“ su simboli islamskog ili hrišćanskog porekla. Ali on nije direktno povezan sa obredima i verskom praksom. S druge strane, šinto mač u hramu Ise u Japanu spada u kategoriju sakralne umetnosti, jer je ritualni predmet velikog značaja za šinto religiju, povezan sa samim otkrivenjem te religije. Isto tako, u Persiji, kur'anska kaligrafija predstavlja sakralnu umetnost, dok je minijatura tradicionalna umetnost koja odražava principe islama na više indirektan način.

Što se tiče liturgijske umetnosti, ona se mora smatrati ogrankom sakralne umetnosti sa obično manje direktnim i suštinskim karakterom, koja predstavlja produžetak sakralne umetnosti u domenu zvučnog. U nekim religijama, kao što je hrišćanstvo, ona može imati više centralnu ulogu, ali čak i tu, ikona se mora smatrati najsredišnjijom formom sakralne umetnosti. U drugim religijama, kao i u islamu, liturgijska umetnost jeste upravo sakralna umetnost recitovanja Božije knjige, u ovom slučaju Kur'ana. U islamu, samo neke etničke grupe, uključujući Persijance, imaju oblike melodičnog recitovanja religijskih sadržaja drugačijeg od kur'anskog koji se, u izvesnom smislu, skoro mogu nazvati liturgijskim, ali u ovom slučaju one ne igraju istu ključnu ulogu kao što to čini učenje Kur'ana. Upotreba termina „liturgijska umetnost“, i „liturgijski jezik“, posebno je pogodna u slučaju hrišćanstva, i postala je rasprostranjena među pojedinim krugovima čak i u Iranu u poslednjih nekoliko decenija samo zbog svoje važnosti na Zapadu. Zato bi bilo bolje više se baviti osnovnim kategorijama sakralne i tradicionalne umetnosti u razmatranju islamske umetnosti uopšte i persijske umetnosti posebno.

Ukrasna činiya, istočna Persija, 5. v.

Gravura metala

U persijskoj kulturi same reči koje se koriste za umetnost otkrivaju svoju univerzalnost i njihovu organsku vezu sa svim aspektima života. Reči kojim se označava umetnost na persijskom su *fan*, *honar*, a ponekad i *san'at*. I *fan* i *honar*, čak i kada se koriste u svom savremenom značenju, podrazumevaju sposobnost da se nešto napravi ili uradi na zadovoljavajući način. Često se kaže da svaka stvar ima svoj *fan*, odnosno, ispravan način kako se ona pravi ili obavlja; ili da bi se obavilo konkretno delo potreban je *honar*, odnosno posebna veština ili umetnost. U stvari, upotreba reči *honar*, kako bi se njome preveo savremeni evropski koncept „umetnost“, predstavlja skorašnji fenomen. Više klasičnih autora persijskog jezika, među kojima je i Ferdosi, koristili su izraz *honar* u najširem smislu, i za kulturu i umetnost, kao i zanatstvo. Što se tiče reči *san'at*, kojom se sada označava tehnologija, ona je povezana i odnosi se na zanate koji su identični sa umetnošću, tačnije plastičnim umetnostima u persijskom i islamskom kontekstu. Ne postoje umetnosti i zanati; jer su ovo dvoje jedno i ista stvar. Da bi se napravio lep tanjir ili lonac potrebno je onoliko veštine kao i da se naslika minijatura. Reč *san'at*, dakle, kroz širinu svog značenja još jednom potvrđuje jedinstvo umetnosti i života koje je naznačila persijska kultura, kao i svaka druga autentična tradicionalna kultura. To jedinstvo je posebno izraženo među Persijancima jer oni spadaju u red najkreativnijih i umetnički najviše nadarenih naroda. Prefinjenost njihovog umetničkog ukusa teče kroz sve aspekte tradicionalnog persijskog života, od arhitekture i baštovanstva do kuvanja, pa čak i pušenja nargile.

Ovo univerzalno značenje umetnosti u njenom tradicionalnim smislu ne sme, naravno, uništiti posebnost na koju smo ranije ukazali između sakralne i onih aspekata tradicionalne umetnosti koji su ma-

nje direktan odraz duhovnih principa. Život tradicionalnog čoveka u svim njegovim aspektima, od privređivanja do ishrane i spavanja, ima duhovni značaj, ali obredi i specifične verske radnje i pored toga postoje na poseban način u ritmu svakodnevnog života i odražavaju na direktniji način principe koji vladaju čitavim životom. Na isti način, iako je sakralna umetnost deo tradicionalne umetnosti koja je povezana sa čitavim tradicionalnim životom, ona se posebno bavi onim delima izrade i stvaranja koji su direktno povezani sa duhovnim i verskim obredima i simbolima. Zbog ove činjenice, sakralna umetnost je ta čiji opstanak je najdirektnije povezan sa opstankom religije, čak i nakon što je struktura tradicionalnog društva oslabljena ili uništena kao što je slučaj sa mnogim društvima u moderno doba.

Pre nego što počnemo razmatranje o posebnim formama sakralne umetnosti u persijskoj kulturi kroz njenu istoriju, potrebno je da dalje razjasnimo odnos između sakralne umetnosti i određene verske forme, kao i vezu između umetnosti i inicijacijskih organizacija kao što su sufij-ski redovi. Budući da je sakralna umetnost most između materijalnih i duhovnih svetova, ona je neodvojiva od religije s kojom je povezana. Sakralna ili liturgijska umetnost nije moguća u praznini isto kao što nije moguće ni „napisati“ svete spise bez nebeskog otkovenja. Postoji hinduistička, budistička i islamska sakralna umetnost, ali ne i indijska ukoliko pod Indijom podrazumevamo zemlju i narod. Tačno je da genije etničke grupe u pitanju igra ulogu u stilu i načinu izvođenja sakralne umetnosti, kao što vidimo u razlici između budističke umetnosti Japana i Šri Lanke, ali sve te razlike su unutar granica principa utvrđenih kako duhom tako i formom religije o kojoj je reč. Sakralna umetnost proizlazi iz duha određene religije i deli njen genij. Ona, takođe, koristi simboliku

Motiv ptica i cvet, česta je tema iluminacije u persijskoj umetnosti

Scena iz Nezamijeve „Hamse”

koja se odnosi na formu religije u pitanju. I to su oni elementi koji dominiraju. Koli-ko se ralikuju hinduistički hram Dasavata-
tara i Delhi džamija koji se oba nalaze u
Indiji; ili naturalistički rimski hramovi i
druge romanske crkve u Italiji.

Tačno je da religija može da usvoji od-
ređene forme i čak umetničke simbole
prethodne religije, ali u tom slučaju forme
i simboli su potpuno izmenjeni od strane
duha nove objave, koja im daje novi život
u okviru soptvenog univerzuma značenja.
Tehnike i forme rimske arhitekture usvo-
jeni su od strane hrišćanske arhitekture da
bi stvorili dela potpunog drugačijeg du-
hovnog kvaliteta. Kao što smo već videli,
islam, a pre njega vizantijsko hrišćanstvo,
usvojili su sasanidsku tehniku gradnje
kupole i stvorili kupole koje odražavaju
različite vrste umetnosti. U samoj Persiji,
islamska umetnost je usvojila veliki broj
umetničkih motiva preislamske Persije sa
njenom neizmerno bogatom umetničkom
baštinom, kao i one iz centralne Azije, koji
su bili transformisani u duhu islama i slu-
žili kao gradivni blokovi u zdanjima čiji
dizajn je potpuno islamski. Isto se može
reći i za zoroastrijansku umetnost iz peri-
oda Ahemenida koja je usvojila određene
vavilonske i *urartu* tehnike i forme transfor-
mišući ih u nešto izrazito zoroastrijansko.

Da bi se razumela sakralna umetnost i
njeno delovanje u bilo kom kontekstu nije
dovoljno prosto istražiti istorijsko pozaj-
mljivanje formi. Važno je otkriti šta forme
i simboli znače u okviru tradicionalnog
univerzuma koji se razmatra. A na ovo
pitanje je nemoguće dati odgovor dok se
ne potraži pomoć u religiji koja je iznedrila
tradicionalnu civilizaciju i sakralnu umet-
nost. Niko ne može da razume a kamoli
da stvori dela sakralne umetnosti bez du-
bokog poniranja u religiju koja je stvorila
ta dela. Pokušaj nekih savremenih umet-
nika na Istoku i Zapadu da to urade može
se uporediti sa nečijim nastojanjem da

rascepi atom tako što kopira oblike ma-
tematičkih znakova koje je pronašao u
udžbenicima fizike. Ali što se rezultata ti-
če, on je suprotan, jer bilo kakav pokušaj
da se stvori takva takozvana „sakralna
umetnost“ mora imati ozbiljne posledice
u ljudskom smislu.

Kroz čitavu istoriju Persije postojao je
blizak odnos između umetnosti i duhov-
nog učenja koje proističe iz tadašnje do-
minantne religije u Persiji. Mi ne posedujemo
mnogo informacija o društvenoj organi-
zaciji preislamske Persije, pa je teško oz-
načiti tačnu institucionalnu vezu između
zanatlija i majstora i svešteničke klase. Me-
đutim, rezultati koje posedujemo jasno
ukazuju na postojanje takve veze. Skoro
svi značajni ostaci umetnosti iz tog peri-
oda su ili verskog ili kraljevskog karak-
tera. Budući da je kraljevska vlast bila ja-
sno verskog karaktera, tako je i kraljevska
umetnost bila blisko povezana sa zoroas-
trijanskim shvatanjem sveta. Izgleda da je
čak i Persepolis, kako sugerise A. A. Poup,
izgrađen kao palata namenjena za održa-
vanje verskih svetkovina, a ne za obične
političke aktivnosti upravljanja carstvom.
Štaviše, arhitektonske forme i bašte imaju
određenu tradicionalni i simboličan karak-
ter, oblikom koji se zatvara na unutrašnjem
centru, vrt ima funkciju da podseti i evo-
cira na raj. Takođe, ne sme se zaboraviti
da i sama reč raj u evropskim jezicima, kao
i firdaus u arapskom, potiče iz avestanske
reči *pairi – daeza*, što znači vrt, koji je i sam
bio zemaljska slika nebeske rajske bašte.

U vezi sa drugim drevnim iranskim re-
ligijama kao što su mitraizam i manihej-
stvo, postoji čak i manje dokaza koji bi
nam omogućili da jasno razumemo kako
je sakralna umetnost kroz konkretne in-
stitucije bila povezana sa religijom u pi-
tanju. Dovoljno je reći, međutim, da je u
slučaju Manija, slikarstvo smatrano kao po-
seban „čudesni“ dar samog osnivača ver-
skog pokreta.

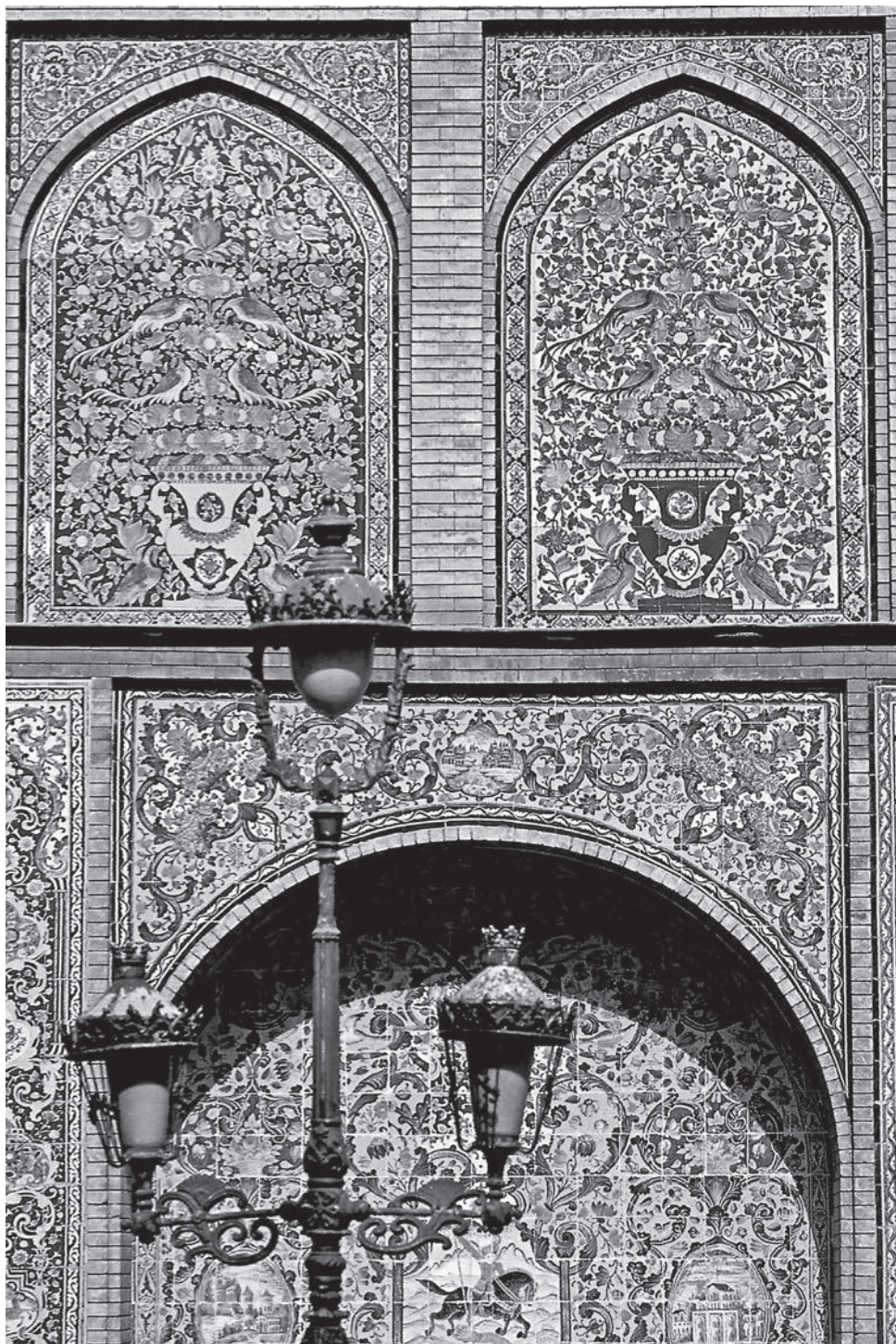
Veza između umetnosti i duhovnih metoda više i jasnije se učvrstila u islamskom periodu. U islamskim gradovima u kojima je vekovima produkovana većina predmeta islamske umetnosti, zanatlije su rano bili organizovani u esnafa (*asnaf* i *futuwat*) koji su zahvaljujući svojoj tesnoj povezanosti sa sufizmom i ličnošću Alija, dobijali neposrednu duhovnu inspiraciju iz samog srca islamske poruke. Poznata izreka koja glasi: „Nema viteza kao što je Ali, nema sablje kao što je *Zu'l-fikar* (Alijeva sablja)”, svedoči o suštinskoj vezi između esnafa i sufijskih redova, gde inicijacijski lanac (*silsila*) većine njih seže do Alija. Kroz ove duhovne i institucionalne veze koje i dalje opstaju u mnogim persijskim gradovima poput Jazda i Kašana, starešine esnafa postaju inicirani u tajne islamske ezoterije i poučavaju se metafizičkim i kosmološkim doktrinama koje se nalaze u osnovi simbolizma islamske umetnosti. Ostatak članova esnafa oponašaju sadržane metode, tehnike i simbole bez nužnog razumevanja svih dubljih nivoa njihovog značenja. Oni mogu upotrebiti svu svoju kreativnu energiju u izradi umetničkih predmeta i daleko su od pukih imitatora nečega što ne razumeju. Osećaj radosti koje dolazi od autentičnih tradicionalnih umetničkih dela najbolji je dokaz originalne kreativne radosti umetnika. Štaviše, zbog ove dubine izražavanja koja je urođena simbolima i slikama prenetim od strane majstora zanatlijama koji sa njima istražuju i rade, često je delo „neobrazovanog” zanatlije dublje i visprenije nego što mnogi „obrazovani” posmatrač imaju sposobnost da razumeju.

Isti prislan odnos postoji između islama uopšte i sufizma posebno i drugih formi umetnosti. Nije slučajnost da je većina velikih muzičara Persije na ovaj ili onaj način povezana sa sufizmom ili to što je sufijska poezija najuniverzalnija poezija persijskog jezika. Isto važi i za kaligrafiju.

Kao što smo već spomenuli, zaista je velik broj onih koji su sami po sebi majstori umetnosti, na neki način bili povezani sa ezoteričnom dimenzijom islama.

Kada je reč o likovnoj umetnosti, u Persiji, kao i u nekim drugim civilizacijama poput hrišćanskog Zapada, hermetičke nauke i posebno alhemija odigrale su ulogu posrednika između čisto metafizičkih i kosmoloških doktrina religije i pravljenja stvari. Funkcija umetnosti, prema islamskom shvatanju, jeste da oplemeni materiju. Alhemija, isto tako, je simbolička nauka o materijalnim stvarima, mineralima i metalima u njihovoj vezi sa psihičkim i duhovnim svetovima. Ona nije, kao što su mnogi mislili, nikakva protohemija. To je u osnovi nauka o transformaciji duše na osnovu simbolizma mineralnog carstva. Upravo zbog toga ona je, takođe, način oplemenjivanja materije, pretvaranja prostih metala u zlato. Odnos između alhemije i umetnosti u Persiji, kao u islamskoj umetnosti, uopšte je dubok. Kao što je već rečeno, boje koje se koriste u mnogim umetničkim delima, koji su daleko od slučajnog, odnose se na njihov alhemijski simbolizam kao i simboliku izvedenu iz kur'anske objave hadisa. Kroz alhemiju i slična kosmološka učenja islam je bio u stanju da stvori ambijent koji je bio islamski i po formi i po sadržaju, u kome su verski i duhovni principi utisnuti u materiju koja okružuje čoveka u njegovom svakodnevnom životu i ima dubok uticaj na stav njegovog uma i duše.

Kada je reč o stvarnim izrazima sakralne umetnosti tokom persijske istorije, iz definicije date iznad postaje jasno da u kontekstu persijske kulture možemo govoriti samo o zoroastrijskoj, mitraističkoj, manihejskoj i islamskoj sakralnoj umetnosti. Čak i ako je određen rad sakralnog karaktera iz zoroastrijskog perioda svojim tehnikama uticao na određeno delo iz islamskog perioda, samo

Mosaicičke pločice

Deo keramičke oplате iz 15. veka, Samarkand

originalni rad se može smatrati sakralnom umetnošću, i to isključivo u svetlu zoroastrijske religije. Uprkos mogućem postojanju kontinuiteta tehnika ili oblika između preislamskog i islamskog perioda, umetničko delo koje nosi oznaku takvog kontinuiteta ili „uticaj“ ne može biti klasifikovano kao strogo islamska sakralna umetnost. Na primer, pojedine građevinske tehnike zoroastrijskih hramova vatre usvojene su u gradnji privatnih kuća i tokom islamskog perioda. Takav arhitektonski oblik

bio bi pre aspekt zoroastrijske, a ne islamske sakralne umetnosti, uprkos mnogim sličnostima u tehnici. S druge strane, tehnika izgradnje kupola na *trompama*¹ koju su razvili sasanidski arhitekti i koja je korišćena kod mnogih vrsta objekata, nisu svi strogo verskog karaktera. Ali kada su ove tehnike integrisane u džamije i crkvenu arhitekturu od strane muslimana i Vizantijaca, one su postale deo islamske i hrišćanske sakralne umetnosti. Odlučujući faktor u svim slučajevima nije speci-

fična forma ili tehnika, već duhovni principi izvedeni iz određene tradicije o kojoj je reč, principi koji integrišu i oblikuju formu u celinu koja odražava direktno pogled na svet uključene tradicije.

U preislamskoj Persiji, kada se radi o zoroastrijanizmu, umetnički oblici koji se moraju uvrstiti u sakralnu umetnost uključuju arhitekturu hramova vatre, muziku i poeziju koja prati zoroastrijanske obrede. Moguće da su i originalni vrtovi u obliku kvadrata, koji iz unutra gledaju ka centru, bili sakralnog karaktera. Oni verovatno i spadaju među najvažnije forme preislamske tradicionalne umetnosti Persije, koje poseduju direktno inicijacijsku simboliku i služe kao model za kasnije persijske, a preko nje, španske i mogulske bašte. U istu kategoriju sa baštama moraju se uvrstiti i tepisi, jer su i oni predstavljali zemaljsku sliku raja. Takođe, nesumnjivo tradicionalne prirode i povezani sa kraljevskom inicijacijom i „manjim misterijama“, jesu heraldički simboli pronađeni u različitim formama i oblicima i koji po karakteru i značaju podsećaju na heraldičku umetnosti drugih orijentalnih civilizacija i srednjovekovnog Zapada.

Treba napomenuti da zoroastrijanizam, kao i islam koji je u Persiji za njim usledio, nije imao verske idole kao one koji se mogu naći u indoevropskim religijama, poput hinduizma i onih iz antičke Grčke. Zbog toga se u zoroastrijanskoj Persiji ne može naći sakralna umetnost u vidu skulptura. Da bi se pronašle svete slike, pravilno govoreći, u obliku statua, moralo bi se baviti religijama koje su u Iranu pretile zoroastrijanizmu. Čak ni mitraizam, koji je nastao na zoroastrijanskoj zaleđini i ostavio mnoge statue van Persije, a posebno u Evropi, u samom Persiji nije ostavio nikakve statue. Slika Ahura Mazde, na kojoj je predstavljen sa dva krila, jeste umetnička forma najbliža sakralnom vajarstvu zoroastrijanizma. Ali, čak i tak-

ve slike su bile urezane na veće komade kamena, ili na planinskim liticama, i od njih nisu pravljenе odvojene statue. Zoroastrijanski anđeli koji odgovaraju „božanstvima“ ili „bogovima“ kod drugih indoevropskih religija, bili su oduhovljeni entiteti čije predstavljanje u konkretnim oblicima i slikama mnogo više odgovara ikonama Hrista i Bogorodice u hrišćanstvu nego statuama božanstava u drugim religijama. U ovom domenu zoroastrijanizam se manifestovao kao ikonoklazam, koji podseća na duhovnu perspektivu islama.

Što se tiče sakralne umetnosti islama, već je rečeno da je ona i formom i duhom povezana sa Božijom reči kao što je objavljeno u Kur'anu. Nakon što je reč objavljena kao knjiga, a ne kao ljudsko biće kao što je to slučaj sa hrišćanstvom, sakralna umetnost se bavi manifestacijom reči i zvucima svete knjige, a ne ikonografijom čoveka koji je sam Logos. Zbog toga, sakralna umetnost islama u domenu likovnih umetnosti je više nego bilo šta drugo, kaligrafija i arhitektura. Isto važi za persijsku islamsku umetnost kao i za islamsku umetnost uopšte. Tome bi se moglo dodati još i to da se u Persiji, gde su arhitektura i kaligrafija dostigle vrhunac svog savršenstva, razvila visoko ukrašena džamijska arhitektura karakteristična po popločanim džamijama iz perioda Ilhanida i Safavida, u kojoj su se dve osnovne forme sakralne umetnosti, arhitektura i kaligrafija, udružile kako bi stvorile višestruki kristal na kome se, usred mraka materijalnog postojanja, odražava tračak nebeske svetlosti.

*Preveo
Aleksandar Dragović*

NAPOMENA:

¹ Ugaona sferna niša kojom se s kvadratne osnove prelazi na kružni oblik.

XIV festival iranskog filma

Jugoslovenska kinoteka 4–10. februara 2015.

Nedavno završeni XIV festival iranskog filma, održan u saradnji sa Jugoslovenskom kinotekom, još jednom je potvrdio postojanje velikog interesa beogradske publike za iransku kinematografiju i njenu privrženost onome što već decenijama unazad, uprkos planetarnoj pomami za agresivnim holivudskim bezličnim ostvarenjima, iransku školu filma kvalifikuje u sam vrh svetskog filma, a sadržano je u tri „e” odrednice – odnosno etici, estetici i emociji.

Upravo su ove tri odrednice potpomognute visokim umetničkim dometom i tehničkom besprekornošću na skoro školski način demonstrirane u filmu kojim je otvorena XIV revija iranskog filma, odnosno poslednjem radu nama poznatog iranskog reditelja Reze Mir Karimija, „Kocka šećera”. Filmska priča sastavljena od lucidno-šarmantnih narativa i dijaloga, bez trunke pretencioznosti i okoštalog manirizma, prati jedan dan u životu porodice zauzete pripremama najmlađe ćerke za udaju. Mir Karimi uspešno dočarava život i odnose unutar, za evropske prilike, velike, tradicionalne iranske porodice. U užurbanom toku filma, koji vrvi događajima, dominira etos tradicionalne iranske porodice u koji je utkan iransko-islamski svetonazor. A upravo ovaj način sagledavanja sveta je ono što filmu daje poseban smisao i dubinu. Iako će jedna obična kocka šećera preokrenuti slavlje u žalost, pokazaće se, ipak, sva vitalna snaga i fleksibilnost članova porodice, koja će uspeti da ostane jedinstvena u vreme smrti i sahrane, kao i u vreme slavlja i radosti.

KOCKA ŠEĆERA (*Jek habe gand*, 2011)
Režija: Sejed Reza Mir-Karimi

BAZEN ZA CRTANJE (*Houzeje nakāši*, 2013)
Režija: Mazijar Miri

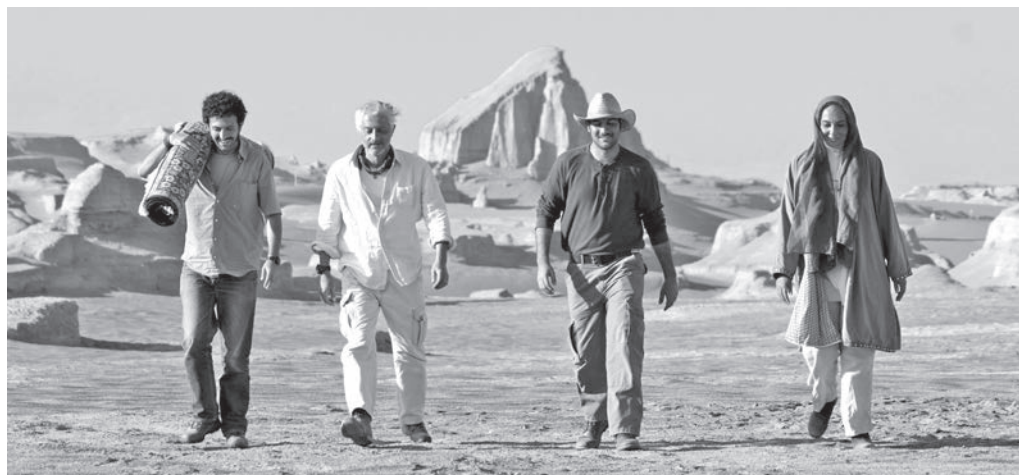

SASVIM SAM (*Tanhāje tanhāje tanhā*, 2013) – Režija: Ehsan Abdipur

Tokom sedam festivalskih dana prikazano je isto toliko filmova, a osim „Kocke šećera“, publika je imala je priliku da pogleda i sledeće filmove:

„Bazen za crtanje“ u režiji Mazijar Mirija, (2013), emotivna i potresna socijalno-psihološka drama koja govori o mentalno zaostalom bračnom paru i njihovom desetogodišnjem sinu; „Ljubeći mesecoliko lice“ (režija Homajun Asadijan, 2012), storija o nezalečenim posledicama rata i njegovom uticaju na živote dve starije žene čiji sinovi su nestali u iransko-iračkom ra-

tu; „Sasvim sam“ (režija Ehsan Abdipur, 2013), šarmantna priča o međuljudskim odnosima, konkretno, iranskom i ruskom dečaku, kroz prizmu velike svetske politike; u fokusu radnje filma „Kolevka za majku“ (režija Panahbarkoda Rezai, 2013) jeste psihološki nabijena priča o devojci koja sde nalazi pred izborom da ostane sa svojom bolesnom majkom ili se posveti preokupaciji kojoj je posvećena; fim „Živi bili!“ (režija Afšin Hašemi, Mohsen Garaei, 2012) govori o ponovo pronađenoj želji za životom tokom običnog putovanja;

ŽIVI BILI! (*Haste nabašid!*, 2012) – Režija: Afšin Hašemi, Mohsen Garaei

Bez ikakve sumnje uspeh iranske kinematografije ponajviše treba potražiti u bogatom sadržaju i snazi iranskog filma, sadržaju koji obuhvata unutrašnje i duhovne lavirinte čovekovog bića. U iranskoj kulturi, pa tako i u kinematografiji, čovek predstavlja krunu svekolikog stvaranja u svetu postojanja, i upravo zbog toga u njegovoj dubini je utisnuta težnja da traga za istinom i savršenstvom. To je ono što ispred njega postavlja zadatak da se kreće putem svetla i traženja istinskih vrednosti i iskonskog dobra.

Mahmud Šaluji

direktor Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana u Beogradu

„Ovde, bez mene” (režija Bahram Tavakoli, 2011) o tegobnom trudu majke da sačuva porodicu.

I ovaj festival, kao i raniji, pokazao je zbog čega iranski film uživa veliki ugled u svetu u poslednjih desetak godina. Pokazao je raznovrsnost i vitalnost kinematografije koja, uglavnom, za osnovnu temu ima ljudske priče, storije o običnim ljudima ispričane neobično slikovitim i potresnim stilom koji lako nalazi put do gledalaca širom planete. Svojom jednostavnošću, humanim nabojem koji iz njih isijava u prikazivanju sudbina običnih ljudi, filmovi iranskih autora su još odavno stekli punu afirmaciju koja se neprestano potvrđuje.

Aleksandar Dragović

Nakon poslednje decenije XX veka u kojoj je iranska kinematografija uz velike uspehe na svim najznačajnijim filmskim festivalima širom sveta zauzela jedno od vodećih mesta u svetu filma ušla je u novi milenijum i treću deceniju nakon islamske revolucije sa značajnim iskustvom. Pojavio se i veliki broj mladih reditelja koji su uz već poznata imena nastavili da stvaraju značajna filmska dela. Zahvaljujući izuzetnoj organizaciji celokupne filmske delatnosti, počevši od sve većeg broja filmskih i pozorišnih škola, preko fondova za produkciju, mreže distribucije i bioskopa, i svakako, festivala iranska kinematografija je pored istaknutih autora dobila i značajan korpus profesionalnih filmskih radnika u svim oblastima filmske delatnosti što je dovelo do optimalizacije korišćenja resursa, konstantnog podizanja nivoa produkcije i bogatstva filmskih dela.

Marjan Vujović

Upravnik Muzeja Jugoslovenske kinoteke

Izložba

„Umetnost Irana“

KomBank Art hol

Poznati iranski umetnik, Sejed Hasan Soltani, predstavio je apstraktnim delima, rađenim akrilnom tehnikom, novi pogled na tradicionalne iranske minijature na svojoj izložbi „Umetnost Irana“ održanoj u KomBank Art holu, u okviru obeležavanja 36. godina od trijumfa islamske revolucije u Iranu.

Motivi njegovih slika jesu obrisi jese-njeg lišća, bujno zelenilo, plavi horizonti, snegom pokrivene padine, koje su podloga na kojoj su ptice i cveće pronašle stanište, koje, po rečima umetnika, predstavljaju elemente ljubavi na ovom svetu. Soltani svojim raznolikim živopisnim šarama i bojama smanjuje vremenske i prostorne razdaljine, uspevši da napravi jedinstvenu vezu među podnebljima.

Slikarstvo u Iranu našlo je svoj izraz u minijaturi, prefinjenoj i delikatnoj formi kojom su iranski umetnici vešto stvarali neponovljiva dela. Ono se nije zadržalo i ograničilo samo na minijaturu, već se snažno izrazilo i u onim oblastima koje su iranski umetnici iskusili u ranijim periodima. Neki su stvorili autentična dela, smelo spojivši stari tradicionalni izraz sa novim formama, povezujući tako minijaturu sa modernim slikarstvom. Jedan od njih je i dr Sejed Hasan Soltani, koji u svojim radovima nastoji da uspostavi sponu između tradicionalnog i modernog slikarstva.

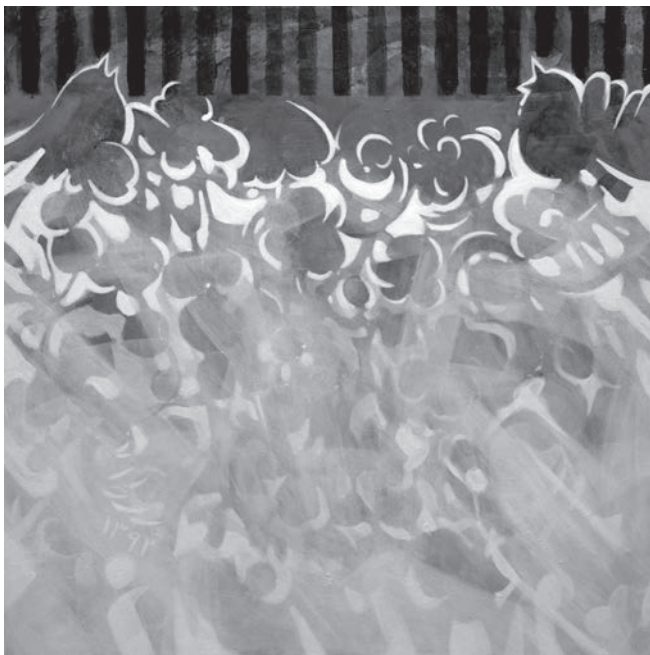
Autor izložbe, Sejed Hasan Soltani, rekao je na otvaranju da mu je drago što je kroz jezik slike uspeo da uspostavi kontakt

Sejed Hasan Soltani

sa srpskom publikom. „Kulturne vrednosti Irana koje imaju svoj koren u istoriji težimo da danas prenesemo novim generacijama, na novi način. Često se dešava da grešimo kada ponavljamo umetničke radove. Stara umetnička dela treba da posluže samo kao inspiracija i ne treba ih kopirati. Ranije, umetnici u Iranu nisu realno prikazivali život kakav ih okružuje, taj njihov pogled na svet je bio apstraktan. Kroz svoja dela sam se trudio da akcenat stavim na osećanja u odnosu na vizuelno i na takav način gledam na prirodu i svet. Na primer, ptice na mojim slikama su prikazane kao simbol ljubavi, ljubaznosti i srdačnosti. Kroz svoje radove, pokušavam

vam da komuniciram sa publikom, a inspiracija za moje slike su tradicionalne iranske minijature”, otkrio je Sejed Hasan Soltani.

Sejed Hasan Soltani je do sada izlagao na četrdeset domaćih i međunarodnih izložbi, a „Umetnost Irana” je njegova deveta samostalna izložba. Rođen je u Jazdu, Iran. Doktorat iz vizuelnih umetnosti (kompjuterska grafika) odbranio je 2003. godine na Univerzitetu „Gerasimov” u Moskvi. Zvanje magistra lepih umetnosti, kao najbolji u klasi slikarstva, stekao je na Univerzitetu „Tarbijat-e Modares” u Teheranu 1992. godine.

Aleksandar Dragović

Prava životinja u islamu

Bazirano na tekstu: *FIKH O PRAVIMA ŽIVOTINJA*

Poslednjih nekoliko decenija, posebno od kada je potpisana međunarodna deklaracija o ljudskim pravima, termin „ljudska prava“ počeo je široko da se koristi na Zapadu, gde se često govori o sukobu između islama i ljudskih prava. U našem vremenu to još više dolazi do izražaja, pa retko prođe dan ili nedelja, a da neko udruženje ili grupa ne optuže islam i muslimane da previđaju i narušavaju ljudska prava. Isto tako, u poslednjih nekoliko godina susrećemo se sa naporima pojedinaca koji žele da predstavljaju islamsko pravno znanje (*fikh*), kao suvoparan i moralno i duhovno prazan sistem, čiji se diskurs „dužnosti i obaveza“, ne osvrće na ljudska „prava“.

Uporedo sa svim tim dešavanjima, ozbiljan istraživač će sagledavanjem islam-

skih pravnih doktrina i tekstova, sasvim dobro konstatovati da, ne samo da je pitanje ljudskih prava i čovekove plemenitosti na najprefinjeniji način smešteno u centar islamske misli, nego i prava životinja, pa čak i drveća i biljaka u ovoj veri uživaju veliku važnost.

U ovom članku nastojaćemo da na osnovu pravnih knjiga i tekstova vrednujemo, odnosno preispitamo prava životinja u islamu, i da navođenjem primera vezanih za tu temu prikažemo kako je *fikh*, iako se služi jezikom „dužnosti i obaveza“, ukrašen moralnim lepotama i vrlinama.

Pravo životinje je u islamskom pravu do te mere značajno da su ga neki pravници u određenim slučajevima svrstavali u grupu „Božijih prava“. Autor knjige „Dževahirul Kalam“¹ u raspravi o zalogu piše:

„Ukoliko vlasnik (životinje) naloži (osobi koja ju je iznajmila) da je ne hrani i ne napaja, nije dozvoljeno da se njegova naredba izvrši.... i ona se mora napojiti i nahraniti, da bi se ispoštovalo Božije pravo, iako se od čoveka (tj. vlasnika) uskraćuje njegovo. Štaviše, ako se vlasnik usprotivi da obavi svoju dužnost, pa se taj slučaj prosledi sudiji i on naredi iznajmljivaču da iz svog imetka obezbedi troškove vezane za tu životinju, tada iznajmljivač može tražiti od vlasnika da mu izmiri troškove.”

Pravo životinje, kao Božije pravo, ustanovljeno je na osnovu mnogih izričitih izjava i izreka, kao i kur'anskog ajeta koji glasi: „I stoku On za vas stvara; njome se od hladnoće štitite, a i drugih koristi imate, njome se najviše i hranite.” (Kur'an, Pčele, 5)

Istina je da su životinje stvorene da bi služile i koristile uzvišenijem stvorenju – čoveku, no, to nipošto ne znači da one nisu Bogu drage i da se njihova prava mogu prevideti.

Hafs ibn Gijas prenosi od imama Sadika a.s.:

„Jednog dana je Sulejman/Solomon, sin Davudov/David, a.s. izašao iz grada da bi se molio za kišu. Na putu je ugledao jednog mrava kako je podigao ruke ka nebu i prizivao: 'Bože! Ja sam jedno od Tvojih stvorenja i zavisim od Tvoje opskrbe; nemoj nas uništiti zbog greški sinova Ademovih (ljudi)!' Solomon reče svojim prijateljima: 'Vratite se, Bog će vas počastiti kišom (i napojice vas) zbog tuđe molitve.'”

Spomenuto predanje govori o životinji koja, na prvi pogled, ne koristi čoveku. A kada se radi o onim životinjama koje su na direktan način u čovekovoј službi, onda se u predanju još više insistira da se poštuju i cene. Iz te grupe izreka, izdvajamo sledeće:

„Abdulah, sin Sinanov, prenosi od imama Sadika: 'Kada god članovi jedne kuće uzmu ovcu, Bog im da njenu opskrbu, uveća im njihovu i udalji ih za jedan stepen od siromaštva i nemaštine. Kada uzmu dve ovce, tada im Bog da opskrbu za njih dve, poveća im njihovu i za dva stepena odstrani od njih siromaštvo; i kada ih uzmu tri, Bog im da njihove opskrbe i tada se od njih siromaštvo potpuno udalji.'”

Prenosi se od imama Sadika: „Božiji Poslanik s.a.v.a. je rekao: 'Kada životinja klekne dok je jahač na njoj (što se jako osuđuje u islamu), pa joj kaže 'jadna bila', ona mu uzvraća: 'Jadniji od nas dvoje je onaj neposlušniji svome Gospodaru.'”

Posle ovih uvodnih reči pogledaćemo neke verozakonske propise i pravne odredbe da bi pojasnili najvažnija prava životinja.

Pravo na život

Veliki deo izlaganja pravnika u vezi sa životinjama odnosi se na njihovo pravo na život, gde se insistira da ljudi moraju poštovati to pravo. Spomenućemo ne-

koliko takvih izlaganja:

Šehid Sani² u raspravi o hrani i piću u knjizi „Mesalik” piše: „Isto kao što se moraju izmiriti troškovi da bi se čovek održao u životu, tako se moraju izmiriti i oni koji održavaju životinju u životu, bilo da je ona i u tuđem vlasništvu... I ako su nečiji pas i ovca gladni, dužnost mu je da nahrani ovcu.”

Iz drugog dela ovog Šehidovog govora se može nazreti da aludira na slučaj kada je hrane malo i nedovoljno da bi se sačuvali životi i psa i ovce, i kada je preče očuvati život ovce.

Na to prigovara autor „Dževahira” i piše:

Istina je da su životinje stvorene da bi služile i koristile uzvišenijem stvorenju – čoveku, no, to nipošto ne znači da one nisu Bogu drage i da se njihova prava mogu prevideti.

„U tome postoji problem, jer se može reći da u tom slučaju pas ima prednost, zato što se ovca može zaklati, a što nije slučaj sa psom.“ Nezavisno od toga kome dali pravo u ovom pitanju, obojica ukazuju da se mora čuvati život životinje, bila ona i pas.

Po pravnicima, u slučaju da neko raspolaze malom količinom vode i boji se da, ako je potroši za abdest³, neće moći da utoli žeđ, onda mu je nužnost da uzme tejemum⁴ i da ne potroši vodu za abdest. Pošto je naveo ovaj propis, autor „Dževahira“ nastavlja: „Isti propis važi i za životinju ako postoji mogućnost da će umreti od žeđi, bila ta životinja i pas.“

Autor „Dževahira“ je u vezi ovog propisa napisao da je on univerzalan, odnosno, da nije ograničen na slučaj kada bi umiranje te životinje nanelo štetu čoveku. U vezi sa ovim, autor „Mesalika“ je jasno izrekao: „U pogledu na ovo pravno rešenje nema razlike između svoje i tuđe životinje, mada se, u drugom slučaju, troškovi za vodu mogu uzeti od vlasnika životinje.“

Shodno onome što se nalazi u knjigama „Tezkire“, „Džami'ul-mekasid“, „Mesalik“ i „Revdat“, u slučaju da je u brod ugrađena jedna ukradena daska, pa ako se pri izbijanju te daske, neće nauditi nekom živom biću, onda se ona mora izbiti, npr. kada se nalazi u gornjem delu broda, ili onda kada je brod na kopnu. Međutim, ako se desi da neki čovek, koji niti je ukradu dasku, niti je obavešten o tome, ostavi svoju životinju na brodu odnosno na mestu gde bi joj pretila životna opasnost ako bi se ukradena daska izbila, onda to više neće biti obavezno. U ovom pitanju, onako kako je precizirao Muhakik od Ardebila, nema razilaženja, jer se život živo-

tinje mora sačuvati, bila ona u vlasništvu otimača ili drugog.

Šehid Sani u raspravi o krađi u „Mesaliku“ piše: „Ako se ukradenim koncem zašije rana na životinji, njeno meso može biti dozvoljeno (*halal*), ili zabranjeno (*haram*). U drugom slučaju, postupaće se kao i u vezi sa čovekom (znači, ako vađenje konca bude uzrok da on umre ili se razboli, onda se treba uzdržati od toga). Što se tiče životinje čije je meso *halal*, ako je u vlasništvu osobe koja nije ukrala konac, tada konac ne treba izvaditi. Međutim, ako je životinja u vlasništvu kradljivca, postoje dve mogućnosti; prva, da se životinja zakolje i da se konac vrati vlasniku; druga, što je bliže pravednosti, da se ona mo-

ra ostavi u životu, jer je život životinje poštovan. Dozvoljeno ju je ubiti samo radi ishrane, te je u drugim slučajevima, na osnovu Poslanikovih hadisa, zabranjeno ubiti životinju.“

Autor „Šeraj'a“ u raspravi o nadoknadi za krv (*dijat*), piše: „Ako neka osoba ozleđi životinju koja ga je napala, ukoliko je to bilo radi samoodbrane, neće biti du-

žan, a ako ju je ozledio zbog nečeg drugog, onda je dužan (vlasniku).“ Autor „Dževahira“ ovako komentariše ovo mišljenje: „Da, pri samoodbrani se treba ograničiti na onoliku meru u kojoj će samoodbrana biti ostvarena.“

U ranija vremena ratnici bi nekada sakatili ili ubijali konje da ne bi pali u neprijateljske ruke. To bi se učinilo kada ratnik ne bi više bio u stanju da se koristi životinjom. Pravnici to smatraju omrznutim delom, (mekruh). Muhakik⁵ piše: „Iako će životinja ostati nepokretna (i tako neće pasti u neprijateljske ruke), opet je to omrznuto.“ Govoreći i o toj mogućnosti, autor „Dževahira“ je rekao da je tako nešto

**Pravo životinje
je u islamskom
pravu do te mere
značajno da su ga
neki pravnici
u određenim
slučajevima
svrstavali u grupu
„Božijih prava“.**

zabranjeno i na tome razvio opsežnu raspravu.

U svakom slučaju, ono što uz ovu poslednju pravnu presudu možemo priložiti kao dokaz, jeste grupa predanja od kojih izdajamo sledeću: Kulejni po svom lancu prenosilaca prenosi od Sakunija, a on od imama Sadika: „Božiji Poslanik s.a.v.a. je rekao: 'Kada nekome od vas životinja postane nepokretna u neprijateljskom kraju, zakoljite je, ali je ne sakatite.'“ Isto predanje kroz dobar lanac prenosilaca prenosi i šejh Tusi.

U vezi sa pravom životinja na život susrećemo se sa još dosta drugih predanja. U mnogim od njih ukazuje se na određene bezopasne životinje. Hasan ibn Fadl Tabersi prenosi u knjizi „Makarim al-ahlak“, od Mehasina, od imama Sadika: „Sledeća tri greha su najprljavija: ubiti (bezopasnu) životinju, zadržati ženin bračni dar (*mehr*) i ne isplatiti radnika.“ Šejh Tusi u „Meb-sutu“ piše: „Prenosi se od Božijeg poslanika s.a.v.a. da je rekao: 'Tokom noćnog uspeća (*miradž*), osmotrio sam vatru pak-

la i tamo video jednu ženu kako se pati. Upitao sam o njoj, pa su mi rekli da je kažnjena zato što je bila svezala mačku i nije joj davala ni vode ni hrane sve dok mačka nije krepala. Zato Bog nju muči. Osmotrio sam i raj i tamo ugledao ženu bludnicu. Upitao sam o njoj, pa su mi rekli da je ona nagrađena za jedno dobro delo; jednog dana naišla je na psa koji je zbog prevelike žeđi isplazio jezik, te je svoju haljinu umočila u bunarsku vodu i cedila je pred njim sve dok ga nije napojila. Zato joj je Bog oprostio.'“

Ali ibn Džafer kaže da je pitao svoga brata Musu ibn Džafera o tome može li se pupavac proganjati i ubijati, pa mu je odgovorio: „Ne treba ga proganjati, niti ubijati; dobra je to ptica.“

Džemil ibn Deradž prenosi: „Upitao sam Abu Abdulaha o ubijanju lasta i njihovom teranju iz svetilišta, a on je rekao: 'Nemoj ni slučajno da ih ubijaš. Bio sam jednom sa Ali ibn Huseinom i on me je video da ih diram, pa mi reče: Sine moj, nemoj ih ubijati niti proganjati jer one ne

muče nikoga.“ Može se zaključiti da imamov rezon na kraju predanja podrazumeva osudu ubijanja bilo koje bezopasne životinje.

Sulejman ibn Džafer preni: „Čuo sam Abul Hasana Rezu da govori: 'Ne ubijajte ševu i ne jedite njeno meso, jer ona mnogo veliča Boga i na kraju svakog veličanja veli: Nek' Bog udalji od Svoje milosti neprijatelje čeljadi Muhamedove s.a.v.a.“

Pravo na opskrbu

U prava životinja koja čovek mora ispoštovati, ubraja se i pravo da im se nabavi voda i hrana. Naravno, jasno je da se pojam životinja odnosi na svako živo biće koje služi čoveku i koje udovoljava nekoj od njegovih potreba. U tome je i razlika između ovog prava i prava na život, koje na osnovu citiranih izreka pravnika i navedenih predanja, obuhvata kako domaće životinje tako i sve životinje koje ne mogu naneti štetu čoveku ili njegovom imanju.

Ovde će biti korisno da se podsetimo određenih iskaza od strane pravnika i da se osvrnemo na neka predanja koja mogu poslužiti kao argumenti. Šejh Tusi u „Meb-sutu“ piše: „Na vlasniku životinje je da je opskrbi, u čemu se ne razlikuje životinja čije je meso dozvoljeno od one čije je meso zabranjeno. To je zato što je životinja cenjeno biće.“

Na drugom mestu isti učenjak piše: „Svaka životinja je ili nečije vlasništvo ili je slobodna. U prvom slučaju, vlasnik životinje je dužan da izmiri troškove vezane za nju, što znači da je mora snadbeti hranom ako joj nije dozvoljeno da slobodno pase. Ako se meso te životinje može jesti, vlasnik bira jednu od tri opcije: da je hrani, da je zakolje ili da je proda. Ukoliko se životinja ne može jesti, onda će je hraniti ili će je prodati. Ukoliko ne prihvati nijedno, vladar će ga primorati da je održava u

životu ili da je proda. U drugom slučaju, kada životinja slobodno pase, ako ima dovoljno trave, vlasnik treba da je pusti da pase; međutim, ako se zadesi suša, odnosno, ako ne bude dovoljno trave za životinju, vlasnik nema pravo da je muze (zato što bi u tom slučaju životinja, ili njeno mladunče, oslabili).“ Vezano za poslednju tačku Šejhovog govora, Alame piše: „Ako će joj muža štetiti, vlasniku nije dozvoljeno da je muze.“

Sledeći navod iz Alameove knjige „Kava'id“, takođe, govori o važnosti ovog prava životinje u islamu: „Ako vlasnik ne pronađe nešto čime bi opskrbio roba ili životinju, pa opskrbu pronađe kod nekog drugog, tada mu je dužnost da je kupi. Nadalje, ako se onaj usprotivi da mu je proda, a ne uspe da je nađe kod nekog trećeg, onda mu je može uzeti i na silu.“ Naravno, potrebno je da se ova i slične pravne presude opsežnije prouče.

Autor „Dževahira“ u raspravi o zalogu (*wadi'a*) piše: „Iznajmljivač mora da napoji i nahrani životinju. U ovoj presudi nema razilaženja u mišljenju. Tako, on mora snabdevati životinju vodom i hranom, onako kako je to uobičajeno, tj. na način na koji će održati životinju živom i zdravom, bilo da mu je to vlasnik naredio, ili ne...“ Muhakik Hili u vezi sa tim piše: „Ako vlasnik kaže da se životinji ne daje hrana i voda, iznajmljivaču nije dozvoljeno da izvrši njegovu naredbu, nego mora da napoji životinju i da je nahrani.“ Autor „Dževahira“ piše: „Razlog za to je što životinja ima toplu krv, i pravo na život, te je tako vlasniku dužnost da je opskrbi.“ Deo „iz razloga što životinja ima toplu krv“ može biti pokazatelj da ova presuda, budući da zalazi u dimenziju emocionalnog, obuhvata sve životinje, kako jestive tako i nejestive.

Autor „Dževahira“ je dosta pisao i o troškovima životinja, od čega izdvajamo sledeće: „Vlasnik mora da snabde životinju svim što je potrebno, kao što je voda,

hrana, prebivalište, sedlo... u zavisnosti od vremena i mesta. Što se tiče hrane, dovoljno je samo to da je pusti da slobodno pase. U tom slučaju, ako se nahrani pašom, vlasnik nema nikakve dodatne dužnosti, no ako ostane gladna, vlasnik mora da joj nabavi hranu. Nadalje, ako se vlasnik ne prihvati jednog od ta dva posla, onda će ga sudija prinuditi ili da je proda, ili da je zakolje ili da je nahrani. Ako vlasnik ne bude mogao da učini jednu od te tri stvari, tada će sudija odlučiti da se u njegovo ime uradi ono što je potrebno. Na primer, prodaće deo njegove zemlje i tim novcem će da nabavi hranu životinji, ili će životinju iznajmiti i zaradom udovoljiti njene potrebe."

Od predanja koje bi mogli da navedemo kao dokaz za ovo pravo su i ova: Sakuni prenosi od Džafera ibn Muhameda, a on od svojih očeva, da je Božiji Poslanik s.a.v.a. rekao: „Vlasnik u vezi životinje mora ispoštovati ova prava: da je nahrani kada se zaustavi i da je napoji kada prođe pored vode..." Od Abu Zare je preneto: „Čuo sam Božijeg Poslanika s.a.v.a. da kaže: 'Životinja se moli: Bože, daj mi dobrostivog vlasnika, koji će me hraniti, napajati i koji me neće primoravati na ono što ne mogu.'" Šejh Saduk prenosi od imama Alija: „Ko god od vas putuje sa životinjom, treba da je nahrani i napoji, čim zastane."

Pravo životinje se proteže i na njeno mladunče koje majka još uvek hrani mlekom. Nije dozvoljeno koristiti mleko životinje ako će mladunče ostati gladno. Alame u „Kava'idu" piše: „Ako životinja ima mladunče, mora se ostaviti onoliko mleka koliko je za njega dovoljno. Ono se može uzeti ako se mladunče, osim mlekom, počne hraniti travom."

Rekli smo u delu o pravu na život da se pod životinjom misli na sva živa bića koja ne štete čoveku i od kojih mu ne pretila opasnost. Alame kaže: „Pravo na život

svake životinje spada u kategoriju prava na život četvoronožaca. Zato, čovek mora da snabdeva hranom čak i pčelu i svilenu bubu." Ipak, u njegovim primerima kao i u iskazima ostalih pravnika, uglavnom se govori o životinjama koje su u službi čoveka, koje mu koriste u nabavci opskrbe, prenošenju tereta, ili u bilo kojem drugom slučaju. Muhakik Hili u knjizi „Šeraji'a" piše: „Mora se opskrbiti stoka koja je u čovekovom vlasništvu." I autor „Mesalika" piše: „Svilena buba živi od lista duda. Zato vlasnik mora da joj nabavi list u dovoljnoj meri da ne bi uginula; ako dudovog lista bude malo i vlasnik odbije da ga nabavi, sudija će prodati nešto od njegovog imetka i tim novcem će kupiti lišće koje je potrebno bubi." Autor „Dževahira" piše: „Moraju se opskrbiti životinje koje su u čovekovom vlasništvu, kao što su svilena buba, pčela i druge. U ovoj se presudi pravnici ne razilaze, bila životinja jestiva ili ne, ili koristila čoveku ili ne."

Količina troška

Alame o količini opskrbe piše: „(Mora joj se dati) onoliko koliko joj je potrebno, stoga, ako se nahrani samo pašom, vlasnik nema dodatne dužnosti, ali, ako joj to ne bude dovoljno, vlasnik je mora dohraniti." Autor „Dževahira" na istu temu piše: „Nema određene granice za količinu njihove opskrbe. Mora im se nabaviti onoliko koliko im je potrebno vezano za ishranu, prebivalište, sedlo i ostale stvari koje zavise od vremena i mesta. Dovoljno je (za njenu ishranu) da se pusti da slobodno pase, i ako se tako može hraniti vlasnik nema dužnosti da je dodatno hrani, osim ako joj je paša nedovoljna."

Pravo na čistoću

Održavanje higijene je nužna potreba svih životinja i jedan od načina uspostavljanja

ljanja njihovog prava na život. S druge strane, kao što ćemo kasnije videti, po šerijatu je omrznuo mučiti životinju, a očigledno je da se životinja muči u nečistoj sredini, kao i sa zagađenom vodom i hranom. S obzirom na ovo, možemo reći da su higijena i čistoća životinje u centru pažnje šerijata.

Sledeća predanja, iako su povezane sa određenom grupom životinja, ukazuju na spomenutu tvrdnju: Abdulah ibn Sinan je preneo od imama Sadika: „Božji Poslanik s.a.v.a. je rekao: 'Čistite ovcima njihovo prebivalište i očistite im njušku.'“ Prenosi se od Sulejmana ibn Džafera Džaferija da je Božji Poslanik s.a.v.a. rekao: „Očistite ovci njušku, i klanjajte u njenom prebivalištu, jer je ona jedna od rajskih životinja.“ Prenosi se da je Temim Dari, dok je bio namesnik u Bejtul Mekdisu, lično nosio ječam svom konju. Rekli su mu: „Mogao je to i neko drugi da uradi.“ Temim reče: „Čuo sam Božjeg Poslanika s.a.v.a. da je rekao: 'Ko god sakupi ječam za svog konja, pa ode i nahrani ga, Bog će mu za svako zrno ječma, zapisati jednu nagradu.'“

Jedna od stvari koje vlasnik životinje treba da preduzme u vezi njene higijene je i njeno lečenje ukoliko se razboli. Zato Šehid Sani u knjizi „Mesalik“, u delu o zalogu piše: „Sve što je životinji potrebno da se izleči od bolesti, spada u životinjsku opskrbu.“

Pravo na prebivalište

U primarne životinjske potrebe je i njihovo mesto za odmaranje i spavanje. Uskraćivanje prebivališta životinji, pored toga što je razumski neprihvatljivo, ubraja se u primere mučenja životinje, što šerijat osuđuje. Zato autor knjige „Dževahir“ životinjsko pravo na prebivalište stavlja u istu kategoriju sa pravima na opskrbu. On piše: „Moraju se podmiriti životinjske potrebe, kao što su hrana, piće i prebivalište.“ Muhakik Hili u knjizi „Šeraji“, u delu o zalogu piše: „Osoba koja je pozajmila životinju, ne može je izbaciti iz kuće... osim u nuždi, na primer, kada je ne može napojiti ili nahraniti i tome slično.“

Ovaj segment iz „Šerajia“ ima generalno značenje i teško ga je primeniti kada ne znamo da li je za životinju van kuće bezbedno ili nije. Zbog toga autor „Dževahira“ prigovara Muhakiku i dopunjavajući njegov stav piše: „Iako je čuvanje životinje u njenom prebivalištu zbog nestašice vode i hrane štetno za nju, nekada je štetnije za životinju ako je iz njega puste (zbog opasnosti koje joj prete napolju). Zato se mora proceniti koja je od ove dve opcije manje štetna po životinju, i onda postupiti na odgovarajući način.“ Stav autora „Dževahira“ je zasnovan na tome da se u svakom slučaju mora uraditi ono što je po životinju dobro, kao i ono čime će se od životinje otkloniti opasnost ili svesti na minimum.

Pravo na pravdu

Prema životinjama se ne možemo nepravedno ponašati i uvek moramo imati na umu da je pravo na pravdu jedno od životinjskih prava. Sa šerijatske tačke gledišta mučenje životinja je ružno i omrznuo, dok je pravednost preporučena i pohvaljena. Autor „Dževahira“ piše: „Životinja se ne može iskorišćavati više nego što može da podnese, kao što je nošenje preteškog tereta i neprekidno teranje na putovanju. Iz tog razloga je zabranjeno da jednu životinju jašu tri osobe, ili se od nje očekuje da radi ili da bude tovarena suprotno uobičajenoj praksi i proceni zdravog razuma.“

U tom svetlu, korisno je da spomenemo dva primera. Prenosi se da je Hamad Lehama rekao: „Prolazio je karavan kamila imama Sadika. Imam je primetio kamilu koja se iskrivila (od težine tereta) i rekao: ‘O robe, uravnoteži (poravnaj) ovoj kamili teret, zaista Bog voli uravnoteženost.’“ Šejh Saduk prenosi da je Božji Po-

slanik s.a.v.a. rekao: „Prtljag stavite na zadnji deo leđa životinje, zato što su joj prednje noge slabije, a zadnje jače.“

Pravo na razmnožavanje

Iz nekih primera se može zaključiti da je vlasnicima životinja zabranjeno da ih onesposobe za razmnožavanje. Jasan zaključak iz ovih primera je da islam insistira na očuvanju životinjskog prava na razmnožavanje. U knjizi „Mehasin“ od Barkija nalazimo: „Imam Sadik je govorio o svom ocu da je mrzeo onesposobljavanje životinja za razmnožavanje (*akimluk*), kao i to kada neko zavadi jednu životinju sa drugom (da se bore).“ U knjizi „Nevadir“ od Ravandija piše da je imam Ali re-

kao: „Neki stanovnik Nedžrana je bio sa Božjim Poslanikom s.a.v.a. u jednom ratu i imao je sa sobom konja na čiji se hrzaj Božji Poslanik s.a.v.a. bejaše navikao. Jedno vreme taj konj nije bio viđen, pa je Božji Poslanik s.a.v.a. poslao osobu po njegovog vlasnika i kada je čovek došao, Božji

Poslanik s.a.v.a. ga je upitao: ‘Šta ti je bilo sa konjem?’ Čovek reče: ‘Primetio sam da ima velike strasti, pa sam ga kastrirao’. Božji Poslanik s.a.v.a. je rekao: ‘Osakatio si ga, zar si ga osakatio! Na čelu konja je zapisano dobro do Sudnjeg dana, i njegov vlasnik zbog njega biva pomognut. Griva je konju dostojanstvo, čelo mu je lepota, a rep je znak njegove moći.’“

Pravo da ne budu mučene

Kao što je u prethodnim delovima ukazano, većina životinjskih prava mogu biti zasnovana na osudi ili zabrani njihovog mučenja i zloupotrebe. U ovom delu teksta prvo ćemo spomenuti predanja prav-

***Prema životinjama
se ne možemo
nepravedno ponašati i
uvek moramo imati na
umu da je pravo na
pravdu jedno od
životinjskih prava.***

nika, a potom i preneti neke hadise koji mogu biti osnova autentičnosti ovoga prava. Šejh Tusi⁶ u knjizi „Nihaje“ piše: „Nije dozvoljeno da se zakolje životinja dok je druga gleda, i ne sme da se odere životinji koža sve dok joj se telo ne ohladi. Zbog toga, ako oderu kožu sa nekog dela tela životinje pre nego se ohladi, taj deo tela ne može da se jede i zabranjen je.“ I u knjizi „Šeraji“ piše: „Omrznuto je da se zakolje životinja dok je druga gleda.“ Osnovno značenje Šejhovog mišljenja iznetog u „Nihajetu“ ukazuje na to da je zabranjeno zaklati životinju u prisustvu druge koja je gleda. Izgleda da je na početku teško prihvatiti ovu presudu, ali s malo pažnje, videće se da je prihvatljiva, zato što je ta radnja jedna od primene i primera mučenja životinje (koja gleda pomenutu scenu).

Šehid u knjizi „Mesalik“ piše: „Nije u redu da se životinja muze do zadnje kapi i da osoba koja muze ima velike nokte, kako ne bi tako mučila životinju.“ Prenosi se od Gijasa ibn Ibrahim, a on od Abu Abdulaha (imama Sadika), da je imam Ali rekao: „Ne kolje se ovca pred drugom ovcom i kamila pred drugom kamilom, dok ih one gledaju.“ Imam Ali dalje kaže: „Ako, pre nego ovca prestane davati znakove života, oderu svu njenu kožu ili deo nje, zabranjeno je da se jede njeno meso.“ Imam Džafer Sadik prenosi od svojih predaka da je Božji Poslanik s.a.v.a. rekao: „Životinja ima kod svog vlasnika nekoliko prava od kojih je i pravo da je ne tereti više od njene izdržljivosti i da je ne prisili na prekomerno hodanje.“

Imam Sadik je rekao: „Nijedna životinja ne bude kupljena a da ne zamoli: ‘O Bože, učini ovog (kupca) milostivim prema meni.’“ Imam Ali prenosi da je Božji Poslanik s.a.v.a. govorio: „Neka tri osobe

ne sedaju na jednu životinju, jer će jedan od njih biti proklet (udaljen od Božje milosti).“ Ibrahim ibn Ali prenosi od svog oca: „Išao sam na hadž sa Ali ibn Huseinom. U putu, njegova kamila je sporo koračala, pa je on uzeo štap, ali reče: ‘Eh, da nema kazne... (udario bih je)’ i spusti štap.“ Primarno značenje ovog predanja pokazuje da i udaranje životinja može izazvati Božiju kaznu.

Pravo na poštovanje

Prema mnogobrojnim tekstovima, kao i po islamskom pravu, čovek može, šta više i poželjno je, da koristi mleko, meso, i ostale životinjske proizvode, kao i da se bavi prodajom tih proizvoda. Međutim,

nipošto nije dozvoljeno ponižavanje ovih Božijih stvorenja i zanemarivanje njihovih prava. Vezano za ovu temu biće korisno da pogledamo i nekoliko hadisa. Imam Džafer Sadik prenosi od svojih predaka da je Božji Poslanik s.a.v.a. rekao: „Životinja kod svog vlasnika ima nekoliko prava od

kojih su:... i da je ne udara po licu, jer ona slavi svoga Gospodara.“ Sakuni od Abu Abdulaha prenosi da je rekao: „Životinja kod vlasnika ima šest prava:... i da na nju ne viče.“ Junus ibn Jakub prenosi od imama Sadika: „Ali ibn Husein je na samrti rekao svom sinu Muhamedu: ‘Sa ovom kamilom sam dvadeset puta otišao na hadž i za to vreme je nisam ni jednom udario bičem. Zato, kada umre, ukopaj je da joj telo ne bude pojedeno (od strane divljih životinja), jer je Božji Poslanik s.a.v.a. rekao: ‘S kojom god kamilom da se ode sedam puta na hadž i na Arafat, i tamo se s njom ostane određeno vreme, Bog će uvrstiti tu kamilu među rajske životinje i pokloniće beričet njenom potomstvu.’ Imam

***Bog je i životinjima
dao prava i
plemenitost koje
čovek nema pravo da
ugrozi, i pored toga
što je on najuzvišenije
Božije stvorenje.***

Muhamed Bakir je posle uginuća te kamile iskopao jednu jamu u koju ju je ukopao.”

Gijas ibn Ibrahim prenosi od imama Sadika: „Imam Ali je smatrao ružnim da se životinjama daju opojne tečnosti.” Abu Basir kaže da je pitao Abu Abdulaha u vezi životinja, na primer, krava i sličnih, da li je dozvoljeno da im se daju opojne tečnosti ili takva hrana? Odgovorio je: „Da, ali to je ružna praksa.”

Ravandi prenosi od imama Sadika: „Došao je neki čovek kod Božjeg Poslanika s.a.v.a. i poselamio ga. Poslanik je odgovorio (u množini): ‘ve alejkumu selam’. Čovek je rekao: ‘Poslaniče, ja sam sâm’. Poslanik je odgovorio: ‘Poselamio sam tebe i tvoga konja.’”

Imam Ali kaže da je čuo Božjeg Poslanika s.a.v.a. da govori: „Čuvajte se da ne sakatite živa bića, pa čak ni psa koji ujeđa.”

Autor knjige „Dževahir” posle izjave Muhakika Hilija koja glasi: „Od ružnih dela je i mokrenje u gnezda ptica i legla insekata”, dodaje: „Nisam pronašao drugo mišljenje na ovu temu sem onoga što se prenosi iz Sadukove knjige ‘Hidaje’, gde on piše: ‘Ova radnja je greh (dakle, gore nego ružno delo)’”. On, u nastavku, slažući se sa ostalim pravnicima, navodi razlog ove presude, a to je postojanje mogućnosti da te životinje kasnije štete samom čoveku. S obzirom na sve što smo do sada naveli, bez sumnje, razlog za odvratanje od ovog postupka je želja za poštovanjem prava životinja, kao i osuda gaženja njihovih prava.

Pravo „prijatelja”

Moguće je da neka predanja i izreke imama posluže kao dokaz da, ponekad, životinja zadobije „pravo” prijatelja, tako da čovek mora i na njega obratiti posebnu pažnju. Kao primer, pomenimo autora Dževahira koji u raspravi o klanju (*zibh*), piše: „Ne preporučuje se da čovek zakolje

životinju koju je odgojio”. On se poziva na dve izreke da bi opravdao ovu presudu: 1) Muhamed ibn Fuzejl prenosi svoj razgovor sa imamom Rezom: „Rekao sam mu (imamu): ‘Ja sam bio odgojio jedno jare za kurbanski bajram. Kada sam ga uhvatio i pripremio za klanje, pogledalo me je i ja sam se sažalio, ali ipak sam ga zaklao.’ Imam mi reče: ‘Nije lepo da tako radiš. Nemoj da odgajáš životinju da bi je (ti lično) na kraju zaklao.’”; 2) Abu Sahari prenosi svoj razgovor sa imamom Sadikom. „Rekao sam imamu da neki čovek hrani nekoliko ovaca da bi ih zaklao. Rekao mi je: ‘Ružno je to delo.’ Rekao sam: ‘Neka kupi kamilu ili ovcu i daje joj trave da se udeblja, i kada stigne dan kurbana, zakolje je.’ Imam reče: ‘Ne valja to (neka ne radi tako); može na muslimanskoj pijaci da kupi kurban i zakolje ga.’”

Pravo „gosta”

Saglasno predanju i običaju, ako neko uđe kod drugoga u kuću, taj mora da ispoštuje pravo gosta. Zanimljivo je da je ovo pravo važeće i za bezopasne životinje koje se sklone u čovekovoj kući. Kao primer za to, navodi se predanje koje se odnosi na jednu vrstu ptice, ali pravilo uključuje sve vrste ptica. Alame Hili⁷ prenosi u svojoj knjizi „Muhtelef” od Amara ibn Musina da mu je imam Sadik rekao: „Izmet laste nije *nadžis* (tj. šerijat ga ne smatra nečistim). Ova ptica je jestiva, mada nije preporučeno da je jedeš; zato što se ona sklonila i smirila u tvojoj kući; i koja god ptica se kod tebe skloni, podaj joj zaštitu.”

Pravo na održavanje

Čovek nema pravo da ostavi životinju bez pomoći i da zanemari njenu zaštitu i ostale potrebe. Uistinu, životinja je kao zemlja; ako je njen vlasnik napusti i preстане da se brine o njoj, drugi mogu da je

preuzmu da je obrađuju i tako je prisvoje svojim radom.

Sledeće predanje Šejh Tusi prenosi od imama Sadika. Ono ukazuje na spomenu-tu temu: „Imam Ali je rekao u vezi životinje koju su napustili vlasnici ili ostali bez sredstava za njenu opskrbu: 'Takva životinja pripada onome ko je opskrbi.'“ Imam je, takođe, u vezi čoveka koji pusti životinju na slobodu rekao: „Ako je životinju pustio na mesto gde ima vode, trave i koje je za nju sigurno, životinja je njegova i može je uzeti kada god hoće. Međutim, ako ju je ostavio na mesto bez vode i trave, ona pripada onome ko je održava u životu.“

Pravo na pravilno korišćenje

Sledeće životinjsko pravo koje njen vlasnik mora da ispoštuje jeste da životinju pravilno koristi. O ovome govore sledeće predaje: Sakuni prenosi od Abu Abdulaha (imama Džafera Sadika): „Životinja ima kod vlasnika šest prava: ... i da joj ne koristi leđa kao mesto pregovaranja (tj. da ne vodi razgovore dok sedi na životinji).“ Po ovom predanju, jedno od životinjskih prava je da vlasnik ne razgovora dugo dok je na leđima životinje. Ova imamova poruka je osuđivala one koji su, ne razmišljajući o svojim jahaćim životinjama, na njima dugo sedeli i pričali.

U drugom predanju koju Sakuni prenosi od imama Sadika, a on od Božjeg Poslanika s.a.v.a. stoji: „... i da ne sedi na njoj sem na Božjem putu.” Ova rečenica znači da se životinja ne sme upotrebljavati za poslove za koje nije stvorena i da se ne može prekomerno iskorišćavati.

Sve što smo do sada nabrojali u vezi životinja jasno ukazuje da je Bog i životinjima dao prava i plemenitost koje čovek nema pravo da ugrozi, i pored toga što je on najuzvišenije Božije stvorenje. Na kraju ćemo navesti još nekoliko proverenih predanja koja ukazuju na plemenitost nekih životinja i prava koja im pripadaju. Naravno, ova predanja ne znače da ostale životinje nemaju od Boga danih prava.

„Golub je poslanička ptica.”

„Poreklo haremskih golubova (koji žive oko Kabe), su golubovi koje je posedovao Ismail, Ibrahimov sin a.s., koji se bejaše sprijateljio sa njima.”

„Ne ubijajte ševu i ne jedite njeno me-

so, jer ona mnogo veliča Boga i na kraju svakog veličanja veli: ‘Nek’ Bog udalji od Svoje milosti neprijatelje čeljadi Muhamedove s.a.v.a.’”

„Mačka se ubraja u kućne životinje i može se uzeti *abdest* sa vodom koju je ona pila.”

„Na oba krila pupavca na sirjanskom je napisano: ‘Muhamedova čeljad su najbolji rod.’”

„Nabavi sebi (domaću) životinju, zato što njena korist pripada tebi, a njena opskrba dolazi od Boga.”

„Jedan od znakova vernikovog blagostanja je da ima životinju koju jaše radi zadovoljavanja svojih potreba i pomaganja svoje braće.”

„Na čelu konja je ispisano dobro do Sudnjeg dana (tj. konj će važiti za korisnu životinju do kraja sveta).”

Priredila
redakcija časopisa „NUR”

NAPOMENE:

¹ Šejh Muhamed Hasan, autor enciklopedijskog dela iz oblasti islamskog prava „Džavahirul Kalam”, rođen je 1202. godine nakon iseljenja. U pisanju ovog monumentalnog dela, koje sadrži 50 toмова, autor je proveo 30 godina. Umro je 1266. nakon iseljenja.

² Zejnuđin al-Džuba’i al’Amili (1506–1558), poznat kao Šehid Sani (Drugi mučenik) bio je veliki pravnik dvanaestaimamske pravne škole.

³ Abdest, ritualno pranje pre molitve

⁴ Tejemum je ritualno pranje čistom zemljom u slučaju kad voda nije dostupna.

⁵ Šejh Abul Kasim Džafer b. Hasan b. Jahja b. Said Hili, poznat kao Muhakik Hili. Napisao je nekoliko dela iz oblasti prava među kojima je napoznatije „Šeraj’a” koje se proučava kao udžbenik u verskim školama.

⁶ Šejh Abu Džafer Tusi (996–1067), veliki autoritet u islamskim naukama. Rođen je u Horasanu, odakle se u 23. godini preselio u Bagdad. U svetom gradu Nedžefu osnovao je čuvenu versku školu. Napisao je nekoliko knjiga i rasprava iz verskog prava, principa, hadisa tefsira i teologije.

⁷ Hasan b. Jusuf b. Ali b. Mutahar Hili (1250–1325), poznat kao alame Hili jedan je od najvećih verskih učenjaka svog vremena. Napisao je stotinak dela iz raznih oblasti islamskih nauka.

Beseda duhova

„Staza rečitosti“, beseda 90

Ali ibn Abi Talib

Beseda ova poznata je kao „Beseda duhova“¹ i zauzima vrlo visoko mesto među govorima Zapovednika vernika.

Mas'ada ibn Sadaka prenosi od imama Džafera ibn Muhameda Sadika a.s., da je rekao: „Zapovednik vernika održao je besedu ovu sa propovedaonice u Kufi nakon što ga je neko upitao: 'O Zapovedniče vernika! Opiši nam Boga na takav način da Ga možemo zamisliti kao da Ga očima vidimo, kako bi ljubav naša i znanje naše o Njemu porasli!' Zapovednik vernika naljutio se na to, pa je naredio muslimanima da se okupe u džamiji. Skupilo se takvo mnoštvo muslimana da je džamija bila prepuna. Onda se Zapovednik vernika pope na propovedaonicu dok je još bio u stanju gneva, a boja mu još bejaše promenjena. Nakon što je hvalio i veličao Boga i prizivao blagoslov Njegov na Verovesnika Njegovog, rekao je:

Opis Boga

Slavljen je Bog, Koga odbijanje i uskraćivanje u davanju ne čine imućnijim i Koga darežljivost i izdašnost ne osiromašuju, iako se imetak davaoca svakog osim Njega umanjuje, a uskratitelj svaki osim Njega je pokuđen. On je Darivatelj darova blagotvornih i poklona i nagrada obilnih, i sva stvorenja su zavisna od Njega.² On je zajamčio opskrbu njihovu i odredio im sredstva životna. On je pripremio put za

one koji Mu se okreću i one koji traže ono što je kod Njega. On je Darežljiv u onome što se od Njega traži, isto kao i u onome što se od Njega ne traži. On je Prvi za Koga nije bilo „pre“, tako da pre Njega ništa ne može biti, i Poslednji za Kojeg nema posle“, tako da posle Njega ništa ne može biti. On sprečava zenice očne od opažanja biti Njegove, vreme se ne menja nad Njim da bi nastala promena ikakva u pogledu stanja Njegovog. On nije ni na jednom mestu da bi se zamislilo kretanje Njegovo s jednog mesta na drugo.

Da On daruje sve ono što izbacuju vrela rudnici planinski, ili zlato, srebro, bisere i korale koje kriju dubine morske, to ne bi smanjilo darežljivost Njegovu, niti meru onoga što On ima, i još uvek bi imao riznice darova takve kao da nisu bile umanjene zahtevima stvorenja, jer je On Darežljivi Koga prosjačenje siromaha ne može osiromašiti, niti istrajnost molitelja na tvrdičluk primorati.

Božija svojstva kako su opisana u Kur'anu Časnom

O, tragaoče, koji se raspituješ za svojstva Božija! Pogledaj i ograniči se na ona svojstva Njegova koja su opisana u Kur'anu i potraži svetlo u blistavilu upute njegove. Prepusti Bogu Uzvišenom znanje ono na čije te je traženje šejtan podstakao, a čije traženje ti Kur'an nije naložio, niti o njemu ima ikakvog traga u postupcima i

rečima Poslanika Božijeg s.a.v.a. i predvodnika upute. To je granica krajnja prava Božijeg nad vama. Znaj da su u znanju postojani oni koji se uzdržavaju od uklanjanja zastora koji se prostiru nad neznanim, a njihova potvrda o nepoznavanju pojedinosti skrivenog sprečava ih od istraživanja daljnjeg. Bog ih hvali zbog njihovog priznanja nemoći da spoznaju ono što im nije dopušteno i nazvao ih je postojanim u znanju zbog uzdržavanja njihovog da se udubljuju u ono što im On nije naredio da istražuju o biti Njegovoj. Zadovolji se time i ne ograničavaj veličinu Božiju prema meri razuma svoga, jer ćeš biti među onima koji su propali.

On je Moćan, i ako mašta odapne strele svoje kako bi shvatila krajnje granice moći Njegove, i ako misao oslobođena opasnosti došaptavanja šejtanskih pokušaja da Ga pronađe u dubinama tajni carstva Njegovog, i ako srca žude da dostignu istinitosti svojstava Njegovih, a umovi kroče putevima uzanim da bi dostigli znanje o biti Njegovoj, prođu kroz tamne zamke nepoznatog i usredsrede se na Njega, On će ih sve odvratiti. Oni će se vratiti pobeđeni priznavši da se zbilja spoznanja Njegovog ne može shvatiti takvim naporima proizvoljnim, niti da u razumevanje mislilaca može ući trunčica uzvišenosti dostojanstva Njegovog.

O stvaranju Božijem

Bog je stvorio stvorenja ni iz čega, bez uzora ikakvog koji bi sledio i bez obrasca koji bi oponašao od ma kojeg stvoritelja znanog koji je bio pre Njega. On nam pokazuje carstvo moći i čuda koja kazuju o tragovima mudrosti Njegove. Priznanje stvorova o potrebi da ih On održava moći Svojom ukazuje na nužnost postojanja dokaza Njegovog o spoznaji Njega. Znaci stvaralačke moći Njegove i merilo mudrosti Njegove ukorenjeni su u čudesnostima

koje je On stvorio. Sve što je On stvorio dokaz je u korist Njegovu i vodič prema Njemu. Čak i stvor nemi jeste vodič ka Njemu, kao da i on govori, a vođenje njegovo ka Stvoritelju je očito.

Svedočim da onaj koji Te poredi sa stvorenjima Tvojim pripisujući Ti delove raščlanjene i zglobove spojene i obmotane kožom i mesom, što kazuje o uređenosti u Tvom stvaranju, nije shvatio zbilju Tvoju, a srce njegovo nije dostiglo sigurnost verovanja, jer ne postoji ništa slično Tebi. I takav kao da nije čuo kako se oni odriču onih koje su sledili rečima: „Tako nam Boga, bili smo, zaista, u zabludi očitij kad smo vas izjednačavali s Gospodarom svetova“ (Kur'an, 26:97-98).

Lažu oni koji Te porede sa idolima svojim, oblače Ti odeću stvorenja zamišljanjem svojim, pripisuju Ti delove telesne po vlastitom nahođenju svojem i upoređuju Te sa stvorenjima sposobnosti različitih. Svedočim da onaj ko Te izjednačuje s bilo čim među stvorenjima Tvojim priznaje Ti jednakog, a onaj ko priznaje Tebi jednakog, jeste nevernik, u skladu sa onim što je navedeno u jasnim znacima Tvojim i o čemu svedoče jasni dokazi Tvoji. Svedočim da si Ti Bog Koga umovi ne obuhvataju tako da bi Ti svojstva zamišljali ili Te granicama obuhvatali ili promenu s jednog mesta na drugo Ti pripisivali.

O najuzvišenijoj savršenosti u stvaranju Božijem

Za svaku stvar koju je stvorio odredio je meru, dobro je učvrstio i pažnjom Svojom uredio, usmerio ka savršenstvu njihovom tako da ne prelaze granice položaja svoga niti su uskraćene u dostizanju cilja svoga. A one se ne oglašuju o naredbe Njegove jer kako bi bilo moguće da se oglašavaju kada sve proističu iz volje Njegove. On je Stvoritelj raznolikosti, bez primene misli, bez podsticaja nagona ne-

kog skrivenog u Njemu, bez ogleda ikakvog uzetog iz nepostojanosti vremena i bez saradnika ikakvog koji bi Mu pomogao u stvaranju začudnosti.

Tako je stvaranje stvorenja Njegovih upotpunjeno naredbom Njegovom, pa su se povinovale u poslušnosti prema Njemu i odazvala se pozivu Njegovom. Lenjost lenjivca bilo koga ili tromost onoga koji nalazi izgovore ne sprečava ih da to učine. Zato, On izravnavlja zakrivljenost stvari i utvrđuje granice njihove, moći Svojom stvara sklad u suprotnim delovima njihovim i povezuje činioce sličnosti, onda ih razdvaja na vrste različite po granicama, količinama, naravima i oblicima. Sve je to stvaranje novo. On ih čini postojanim, oblikuje ih i stvara kako On hoće.

Deo besede iste koja sadrži opis neba

On je uredio udubljenja i uzvišenja i prostrana rastojanja nebeska bez podupirača i oslonca ikakvog, povezao rastojanja i otvore njihove, i nebesa međusobno spojio sponama njima svojstvenim i olakšao

pristup visinama nebeskim anđelima koji se spuštaju sa naredbom Njegovom i penju s delima stvorenja Njegovih. On ga (nebo) pozva dok je još bilo maglina, pa su se najednom sastavili vezovi spojeva njegovih (i silama privlačenja privukao nebesa jedna drugima), zatim je nebesa odvojio jedna od drugih (i silama odbijanja u središtu), otvorio prolaze njihove i na svakom od puteva njihovih postavio čuvare, i snagom ruke Svoje ih održava da se ne stropošaju u neizmer prostorni.

On je naredio nebu da se potčini naredbi Njegovoj, Sunce njegovo učinio je znamenom vidljivim dana njegovog, a Mesec znamenom bledim noći njegove. Zatim ih je On pokrenuo na putanjama njihovim i odredio brzinu kretanja njihovog u etapama puteva njihovih, da bi pomoću njih razlikovao noć i dan, i da bi se po kretanjima njihovim moglo znati brojanje godina i računanje vremena. Zatim je On unutar prostranosti njegove obesio svod nebeski i ukrasio ga sitnim blistavim biserjem i zvezdama poput svetiljki. One koji kradom prisluškuju pogađa strelicama svetlećim. Zvezde stajačice, zvezde

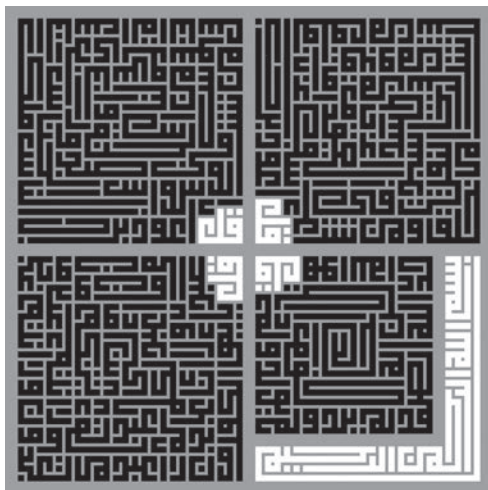
koje se kreću, koje se spuštaju, koje se uspinju, koje su zlokbne i koje su srećne, sve je podvrgao volji i naredbi Svojoj.

Deo besede iste koja sadrži opis meleka

Onda je Bog Uzvišeni, za prebivalište na nebesima Svojim i naseljavanje najvišeg neba u carstvu Svome, stvorio bića nova, anđele Svoje. Njima je On ispunio otvore udubljenja njihovih i naselio prostranstva ivica njihovih. Između otvora udubljenja tih ore se glasovi onih anđela koji Ga slave u ogradama svetosti, iza zastora skrivenosti i zaklona Uzvišenosti Njegove. A iza tog odjekivanja koje zaglušuje uši je blještuća svetlost koja sprečava da je pogledi dosegnu koji se, odvrćeni, zausstavljaju na krajnjim granicama njihovim.

On ih je stvorio u oblicima različitim i sa odlikama i krilima raznolikim. Oni veličaju uzvišenost slave Njegove. Ne prisvajaju sebi sposobnost Njegovu koja se pokazuje u stvaranju, niti tvrde da stvaraju išta od onoga što On Sam čini. Oni su robovi cenjeni, i ne govore dok On ne odobri, i postupaju onako kako On naredi (Kur'an, 21: 26–27).

On ih je učinio poverenicima objave Svoje i poslao ih verovesnicima s poslanicama naredbi i zabrana Svojih, i zaštitio ih od kolebljivosti sumnji, tako da nijedan od njih ne skreće s puta volje Njegove. On ih je pomogao blagodatima sigurnosti i pokrio srca njihova skrušenošću i mirom, i otvorio im je vrata predavanja veličanju Njega. On im je učvrstio svetionike svetleće kao znake Jednoće Svoje. Tereti greha ih ne pritiskaju, a smenjivanje noći i dana ih ne preobražava. Sumnje ne pogađaju strelama čvrstinu vere njihove, a strepnje ne nasrću na temelje uverenja njihovog. Iskra zlobe i mržnje ne pali se među njima. Pometnja i zapanjenost koje razaraju spoznaju Njega udaljene su od njih. Veli-

čina i strahopoštovanje Božije slave prebiva duboko u grudima njihovim. Zavodjenja ne dopiru do njih da bi mogla da nadvladaju mišljenje njihovo.

Među njima su oni koji se nalaze u dubinama oblaka kišonosnih, ili u visovima planina uzvišenih, ili u tami sveobuhvatnoj. Postoje i oni čija su stopala probila najniže granice zemlje i poput zastava belih rascepale prazan prostor. Ispod njih duva vetar prijatni koji ih zadržava na mestu do kojeg su stigli.

Zauzetost robovanjem Bogu odvrća ih od svakog drugog posla, a istine vere povezuju ih sa spoznavanjem Njega. Čvrsto uverenje u Njega čini ih potpuno usredsređenim na Njega. Čeznje njihove za onim što je kod Njega ne prelaze na ono što je kod nekog drugog. Okusili su slast spoznavanja Njega i napili se iz čaša prepunih ljubavi Njegove. Korenjenje svesnosti o Njemu usađeno je u dubini srca njihovih i leđa njihova su se povila usled pokoravanja Njemu. Ni dužina želje za Njim ni bliskost položaja njihovog nisu izbrisale strah njihov, niti pokidale veze poniznosti njihove.

Ponos ih nije naveo da dela svoja smatraju velikim, niti im poniznost pred Uzvišenošću Božijom dopušta da uznose vr-

line svoje. Klonulost ih ne obuzima i pored stalnog robovanja njihovog. Žudnja njihova za Njim ne umanjuje se da bi se udaljili od nade u Gospodara svoga. Dugačka moljenja nisu usporila jezike njihove. Ne obuzima ih zaokupljenost ičim drugim da bi utišali visoke glasove u poniznom moljenju. Stoje rame uz rame na mestu obožavanja ne povijajući vratove svoje radi udobnosti u nepokornosti naredbi Njegovoj. Lakoumnosti nemara ne deluju protiv odlučnosti njihove da se trude, a varke strasti ne nadvladavaju odvažnost njihovu.

Gospodara Prestola smatraju Riznicom za dan potrebe svoje. Zbog ljubavi svoje prema Njemu oni Mu se okreću čak i onda kada se drugi okreću stvorenjima. Za njih robovanje Njemu nema granice krajnje, i ono što ih drži zaokupljenim u pokoravanju Njemu jeste žar robovanja usađena u srcima njihovim koja su vazda ispunjena nadom u oprost i milost Njegovu i strahom od kazne Njegove. Uzrok straha njihovog nikada se ne prekida da bi popustili u ozbiljnosti svojoj, niti ih iskušenja zavode pa da lagana nastojanja vole više od ozbiljnog truda.

Prošla dela svoja ne smatraju značajnim, jer kada bi ih smatrali značajnim, onda bi strah izbrisao nadu iz srca njihovih. Ne razilaze se oko Hranitelja svoga usled vlasti šejtanove nad njima, i ne raspršuje ih porok razjedinjenosti međusobne. Ne nadjačava ih zloba zavisti uzajamne, i ne razdvajaju ih putevi kolebljivi. Ne dele ih različiti stepeni odvažnosti. Na taj način su veri posvećeni. Sa njenog užeta ih ne odvaja ni skretanje uma, ni prekoračenja, ni učmalost, ni iznemoglost. U slojevima nebeskim nema prostora ni koliko je koža jedna, a da u njemu nije anđeo koji je na sedždi ili žuri da izvrši naredbe Njegove. Mnoštvo bogoštovlja umnožava znanje njihovo o Gospodaru i uvećava se Uzvišenost Gospodara u srcima njihovim.

Deo iste besede sa opisom zemlje i njenog prostiranja po vodi

Bog je razneo zemlju po uzburkanim talasima olujnim i dubinama mora nabujalih, gde su se talasi međusobno sudarali, a visoki talasi vođeni preskakali jedni druge. Oni su ispuštali penu poput mužjaka kamile u vreme uzbuđenja polnog. Tako je uzburkanost vode olujne bila potčinjena teretom zemlje, kada ju je zemlja zgnječila grudima svojim, popustila je udarajuća uskovitlanost njena, a kada ju je zemlja smotala plećnim kostima svojim, voda se smerno pokorila. Tako je posle komešanja visokih talasa njenih postala krotka i savladana, i zatočenik pokorni u okovima potčinjenosti, a zemlja se rasprostrla i umirila u dubinu struje vodene. Tako je zemlja dokrajčila oholost, ushićenost sobom, položaj visok i nadmoćnost vode, i ukrotila neustrašivost toka njenog koji se zaustavio nakon plahovitosti svoje i umirio nakon uzburkanosti njene.

Kada je uzbuđenost vode splasnula pod obalama njenim i pod teretom planina moćnih i visokih položenih na pleća njena, On je dao da poteku izvori vode sa vrhova visokih, i raspodelio ih ravnica i nizinama njenim i ublažio kretanje njihovo stenama tvrdim i visokim vrhovima planinskim. Tada se smirilo podrhtavanje njeno usled prodiranja planina u delove površine njene i učvršćivanja njihovog u duboka područja njena i utemeljenja njihovog u doline njene. Onda je On stvorio širok prostor između zemlje i svoda nebeskog, i za stanovnike njene pripremio vetar duvajući. Zatim je po njoj izveo stanovnike njene na svim mestima prikladnim. Nakon toga On nije zanemario predele zemlje čiji su delovi veliki oskudevali izvorima vode i gde reke nisu mogle da probiju korita svoja, već im je dao oblake ploveće koji oživljavaju područja neplodna i podstiču rast bilja.

On je stvorio velike oblake sabiranjem sitnih oblaka, i kada se voda sakupila u njima, i munje počele da sevu po krajevima njihovim i bljesak se nastavio ispod oblaka belih, kao i ispod onih teških, On ih je poslao da ispuste kišu obilnu. Oblak je visio iznad zemlje i vetrovi južni su ga gnječili izlivajući vodu njegovu, kao što se kamila savije radi muže. Kad se oblak obori na zemlju i izruči vodu svu koju je nosio u sebi, On čini da izraste bilje na zemlji goloj i trave na planinama suvim. Zemlja se tada obrađuje, budući da je okićena vrtovima svojim, i ushićena odećom svojom od rastinja mekog i ukrasa cvetnih. On je sve to učinio sredstvima za izdržavanje ljudi i hranom za životinje. On je otvorio puteve široke po prostranstvima njenim i postavio putokaze za one koji se kreću po stazama njenim.

O stvaranju čoveka i slanju verovesnika

Kada je On rasprostro zemlju i sproveo naredbu Svoju, On je odabrao Adema, mir neka je nad njim, kao najboljeg među stvorenjima Svojim, i učinio ga prvim od stvorenja Svojih. On ga je naselio u raju Svome, dao mu u njemu izobilje u opskrbi i pokazao mu ono što mu je On zabranio. Obavestio ga je da, ako se uputi ka tome, da to znači neposlušnost prema Njemu i opasnost za položaj svoj. Ali on učini ono što mu bejaše zabranjeno, baš kao što je Bog od ranije znao. Zato ga Bog posle pokajanja njegovog spusti na Zemlju, da bi je naselio potomstvom svojim i da bi Mu bio dokaz za robove Njegove.

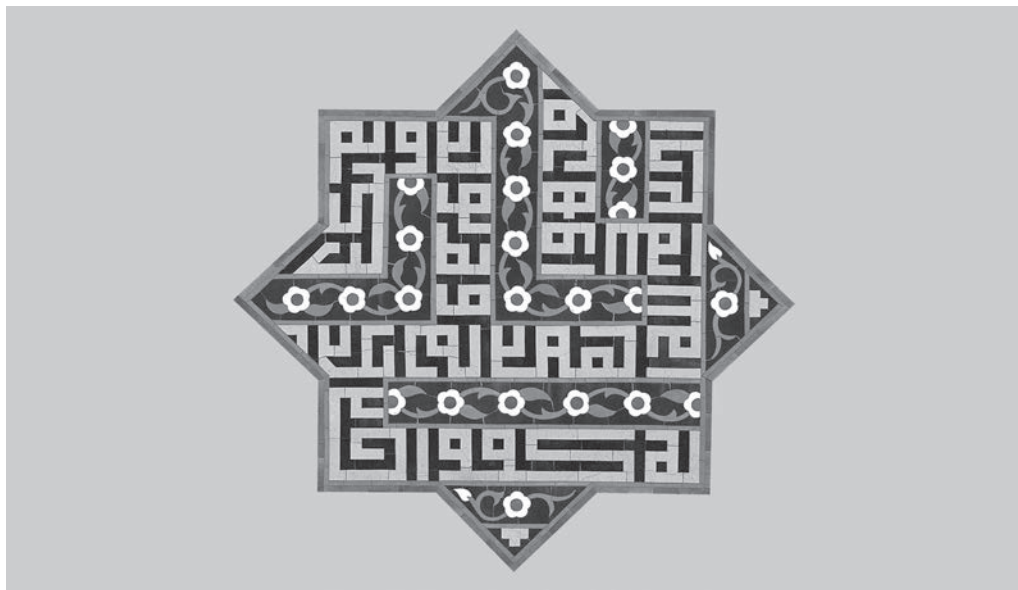
Čak i kada je učinio da umre, On ih nije ostavio bez onoga ko će biti među njima dokaz i polog Božanstva Njegovog, i veza između njih i spoznaje Njega, već im je pružio dokaz preko izabranih verovesnika Svojih i nosilaca pologa poruke Njegove, iz razdoblja u razdoblje, sve dok

dokaz Njegov nije upotpunjen slanjem Verovesnika našeg Muhameda, neka Bog blagoslovi njega i potomke njegove, čime su polozi Njegovi i opomene dostigli potpunost.

On je odredio sredstva životna, kako obilna tako i oskudna, i razdelio ih na skućena i na izdašna. On je to pravedno učinio, kako bi proverio koga god On hoće, blagostanjem ili oskudicom, i da bi time iskušao zahvalnost ili strpljivost imućnog i siromašnog. Onda je On spojio obilje njihovo s nevoljama nemaštine, sigurnost njihovu s mukama nesreće, i zadovoljstva uživanja s teskobama tugovanja. On je utvrdio vekove životne i učinio da budu dugi ili kratki, dao da neki isteknu ranije, a neki kasnije, te ih okončao smrću. On je učinio da smrt pritegne konopce vekova životnih i da ih preseče.

On je Onaj Koji zna tajne onih koji ih kriju, šaputanja onih koji tiho govore, pomisli onih koji se odaju nagađanjima, odluke povezane sa čvrstim uverenjem, kretanje očiju, unutrašnje sadržaje srca i dubine nepoznatog. On zna i ono što se može čuti samo napinjanjem dubina ušiju, letnja utočišta mrava i zimska staništa insekata, odjeke jecaja žena ucveljenih i šum koraka. On zna i mesta u unutrašnjim omotačima latica gde plod pušta izdanke, skrovišta divljači u pećinama planinskim i dolinama, skrovite rupe komaraca među stablima i kori drveća, mesta klijanja listova na granama, mesta kapanja semena koje prolazi kroz kanale slabina, narastanje oblaka sićušnih u goleme, kapljice kiše u oblacima tmastim, čestice prašine razasute vrtlozima vetrova u skutima njihovim, obrise predela zbrisane bujicama kiša, kretanje insekata na nanosima peščanim, gnezda stvorenja krilatih na liticama planinskim i poj ptica cvrkutavih u tminama gnezda.

On zna i ono što je urizničeno u školjkama bisernim i šta kriju talasi okeana,

sve ono što je skriveno u pomrčini noći i sve ono što blista na svetlosti dana, kao i sve ono što naizmenično prekriva tama i obasjava svetlost, trag koraka svakog, osećaj pokreta svakog, odjek zvuka svakog, pokret usne svake, boravište živoga bića svakog, težinu čestice svake, jecaj ojađenog srca svakog, i zna sve što postoji na Zemlji, kao što su plodovi drveća ili list opali, ili mesto gde je seme položeno, ili krv zgrušana, ili ugrušak, ili početak života i zametak.

U svemu tome On ne trpi teškoću ikakvu i nikakvo ometanje Ga ne sprečava u očuvanju onoga što je stvorio, niti Ga klonulost ili slabost zadržavaju da sprovede naredbe i da vodi stvorove. Znanje Njegovog prodiro kroz njih i poznat Mu je broj njihov. Pravednost ih Njegova prožima, i pored njihovog podbacivanja u onome što dolikuje položaju Njegovom On ih ne lišava dobrote Svoje.

Bože moj! Ti si Posednik opisa lepog i beskrajna su savršenstva svojstava Tvojih! Ako je nada naša usmerena Tebi, Ti si Najbolji Izvor Nadanja. Ako je molba upućena Tebi, Ti si Najdostojniji da se od Tebe moli.

Bože moj! Obdario si me snagom govora i razuma takvom da ne hvalim nikoga drugog osim Tebe i ne zahvaljujem nikome drugom sem Tebi. Ne upućujem veličanje svoje drugima koji su izvori razočarenja i središta nepoverenja. Ti si odvratio jezik moj od hvaljenja bića ljudskih i veličanja stvorenja izdržavanih.

Bože moj! Hvalitelj svaki ima pravo na nagradu od onoga koga hvali. Ja polažem nadu u Tebe da me uputiš ka riznicama milosti Tvoje i obilju oprosta Tvoga.

Bože moj! Ovde je onaj koji priznaje da si Jedan i Jedini, kako Ti i dolikuje, i koji smatra da niko drugi osim Tebe ne zaslužuje veličanje i slavljenje ovo. Potreba moja za Tobom jeste takva da je ništa osim dobrote Tvoje ne može ispuniti, niti oskudicu i nespokoјstvo ovo išta drugo sem dobročinstva Tvoga može odagnati. Zato, daruj nam blagonaklonost Tvoju na mestu ovom i oslobodi nas od pružanja ruku prema bilo kome drugom osim prema Tebi. Ti, zaista, sve možeš! (Kur'an, 66:8).

*Preveo
Aleksandar Dragović*

Potpuna knjiga Sedžadova (Sahifa Sedžadija):

Šapćuće moljenje pokajnika

U Ime Boga, Svemilosnog, Samilosnog!

- 1 Bože moj, prestupi su me zaodenuli
u ogrtač niskosti moje,
odvajanje od Tebe zavilo me
u odeću bede moje!
Moji strašni zločini umrtvili su srce moje,
pa oživi ga pokajanjem od Tebe,
o, Nado moja i Svrho moja,
o, Traženje moje i željo moja!
Tako mi moći Tvoje,
osim Tebe ne nalazim nikog da mi grehe
oprosti
i osim Tebe ne vidim nikog da izleči
slabost moju!
Potčinio sam Ti se u okretanju
ponavljanom,
ponizio Ti se u poniznosti.
Ako me odbiješ s vrata Svojih,
kod koga ću utočište naći?
Ako me vratiš iz dvorišta Svoga,
kod koga ću utočište naći?
O, žalosti moja u sramoti i nemilosti mojoj!
O, tugo moja u zlodelima mojim
i onome što počinih!
- 2 Molim Te, o Opraštaoče grehova velikih,
o Sastavljalatelju kostiju polomljenih,
da pređeš preko razornih nedela mojih
i pokriješ moje sramotne tajne misli!
Ne ostavi me u mestu svedočenja
uskrsnuća
bez svežine milosti i Tvoga oprostaja,
i ne odvoji me
od Tvog lepog opraštanja i pokrivanja!
- 3 Bože moj,
neka oblak Tvoje milosti baci senku svoju
na grehove moje i pošalje talas Tvoje dobrote

da teče preko prestupa mojih!

- 4 Bože moj,
može li se odbegli rob vratiti nekom drugom
osim Gospodaru svom
i može li ga od ljutnje njegove osloboditi iko
drugi osim On?!
- 5 Bože moj,
ako griža savesti za grehove jest kajanje,
ja sam moći Tvojom jedan od onih koji
osećaju grižu savesti!
Ako moljenje oprostaja za prestupe jest
olakšanje,
ja sam jedan od onih koji mole oprostaj!
Tebi se vraćam
sve dok ne budeš zadovoljan!
- 6 Bože moj,
moći Tvojom nada mnom. smiluj mi Se;
dobrotom Tvojom prema meni, oprosti mi;
i znanjem Tvojim o meni, budi Blag
prema meni!
- 7 Bože moj,
Ti si Onaj Koji je otvorio vrata praštanja
robovima Svojim
i nazvao ih pokajanjem,
jer kažeš:
Pokajte se Bogu nepokolebivim kajanjem.
Šta je izgovor
onog koji ostaje nemaran za ulazak na vrata
nakon otvaranja njihovog?
- 8 Bože moj,
ako su ružni gresi roba Tvog,
lep je oprostaj Tvoj.
- 9 Bože moj,
nisam prvi
koji Ti se nije pokorio,
a Ti mu Se smilovao,
ili tražio da dostigne dar Tvoj,

a Ti mu bio Darežljiv.
O, Odazivatelju ožalošćenom,
Uklonitelju povrede,
Veliki u dobroti,
Znalče svega tajnog,
Lepi u pokrivanju,
tražim darežljivost Tvoju i plemenitost Tvoju,
da posreduju kod Tebe,

tražim stranu Tvoju i milost Tvoju,
da posreduju kod Tebe,
pa uslišaj moljenje moje,
ne razočaraj moju nadu u Tebe,
primi pokajanje moje,
i sakrij prestup moj dobrotom i milošću
Tvojom,
O Najmilostiviji od milostivih!

Komentar Šapćućeg moljenja pokajnika

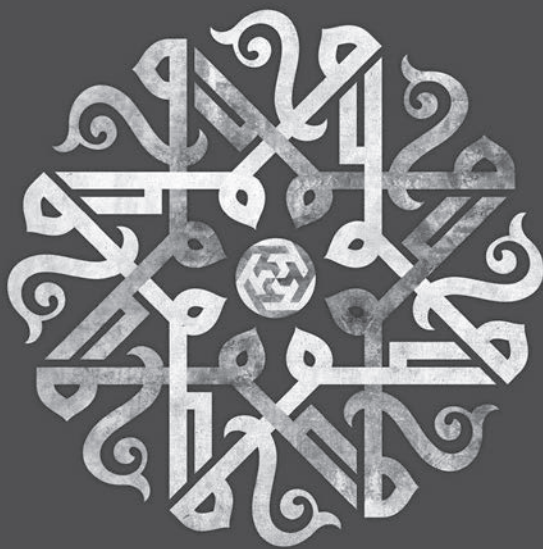
Prof. dr Sejid Vaziri

Čovek bi u sebi neprestano trebalo da održava živim stanje kajanja, i da se stalno oseća pokajnički. Pre nego što se čovek pokaje, mora znati da pokajanje dolazi od Boga, jer se Bog okrenuo prema nama i pre nego što se mi pokajnički okrenemo Njemu. U više ajeta u Kur'anu jasno se ukazuje na to da se Uzvišeni Bog prvo okreće čoveku. U 27. ajetu sura *Nisa* jasno se vidi da pokajanje (*tevba*), dolazi od Boga, pa onda od roba. Okretanje roba Bogu uvek dolazi nakon Božijeg okretanja robu. Pomenuti ajet glasi: „Oni koji se povode za svojim strastima daleko su s Pravog puta skrenuli”. U drugom ajetu doslovno stoji: „Allah se okrenuo (učinio *tevbu*), da biste se vi pokajali”, da bi mi učinili *tevbu* prema Bogu. Dakle, izvor našeg kajanja je u Božijem obraćanju pažnje na nas. Kada se pokajemo, znači da je Bog već uputio neku pažnju prema nama, da bismo uopšte mogli da se pokajemo. Štaviše, *Tavab* – Onaj Koji mnogo čini *tevbu*, jedno je od Božijih imena. Jasno je da se naša *tevba* razlikuje od Božije; čovek se kaje zbog grehova i grize ga savest. A šta znači kada

Uzvišeni Bog ima *tevbu*, kada je jasno da greh kao takav ne postoji? Kada čovek zgreši, Bog ga tada ne udaljava od Sebe, već mu se vraća, da bi mogao da se pokaje. Božija *tevba* je stalna Božija pažnja, neprestano izlivanje Njegove milosti i brige prema nama.

Ljudsko pokajanje, kao i greh, ima više nivoa. Za svaki greh, u odnosu na stepen njegove težine, postoji odgovarajuće pokajanje. Kao što svaki greh povlači za sobom tačno određene posledice, tako i svako pokajanje ostavlja za sobom određeni trag; lični greh zahteva lično pokajanje, dok greh zajednice traži da se zajednica pokaje. Greh u kome je rob prekršio neku Božiju zapovest ogrešivši se prema Njemu, podrazumeva da čovek od Boga traži oprost. Kada se počinio greh prema nekom pravu ljudi, u tom slučaju nije dovoljno učiniti *tevbu*, pokajati se, već to pravo treba vratiti ljudima, onima od kojih je oduzeto.

Greh u svom intenzitetu, bio veliki ili mali, ima različite stepene. Moguće je da neka dela u našim očima budu malena i

beznačajna, ali da se ista u očima velikih smatraju za veliki grijeh. Upravo zato, mi se zbog nekih, u našim očima malih, skoro nevažnih postupaka, ne kajemo, dok se velikani, s obzirom na njihov položaj i shvatanje, kaju i traže oprost. Neke grehe čine naši udovi, organi, a neke čine naša srca, i za svaki je potrebno odgovarajuće pokajanje. Čak i oni gresi koje čini samo srce nisu svi isti, već različitih stupnjeva, i za svaki stepen greha srca postoji odgovarajuće pokajanje. Na primer, grijeh srcem jeste čovekova želja da poćini grijeh. Nešto sasvim drugo je pokajanje posvećenog bogougodnika kome je zbog obaveza prema ljudima ponekad uskraćeno obraćanje Bogu, zbog čega se kaje nad propušćenim trenucima koje je potrošio mimo služenja Bogu i doživljava ih kao grijeh. Za svaki od ovih grehova postoji odgovarajuće pokajanje, kao u ovom slučaju služenja zajednici, koje neki doživljavaju kao grijeh, a većina kao vrlinu, iako generalno takve, „naše“ grehe ne treba smatrati jednakim sa gresima velikih ljudi. Nekada je razlika izme-

đu onog što mi smatramo i onog što oni smatraju grijehom kao razlika između neba i zemlje.

Imam Sedžad u *Dovi pokajnika* kaže: „Bože moj, prestupi su me zaodenuli u ogrtać niskosti moje“, odnosno „gresi su mi postali odeća, ogrtać niskosti“. Obično se grijeh kao delo doživljava kao nešto konvencionalno što nema utemeljenje u stvarnosti, kao nešto napisano u svesci čiji je jedini trag to što je napisano. Imam Zejnul Abidin smatra da gresi imaju svoju realnost i tako ih i doživljava, kao da su na njega nabacili ogrtać. Kada rukom učinimo neki grijeh, to nije kao da se u nekoj svesci napiše da je ta ruka učinila grijeh, već je sama ruka, činjenjem greha, promenila svoju suštinu. Ni jezik nekog grešnika kojim on greši, nije ostao isti, već grešenjem menja svoju suštinu. Kada oko ili jezik počine grijeh, oni onda gube stanje svežine i čistote, i pretvaraju se u nešto ustajalo i smrdljivo. Kada nekim od naših organa i udova počínimo grijeh, to je kao da smo postali

novo biće i na sebe ogrnuli novi ogrtač. To je „odeća niskosti” gde ne ostaje nimalo mesta čestitosti. Budući da su naše oči slepe, mi nismo u stanju da vidimo niskost koju smo zadobili grešenjem, niti ogrtač kojim smo se zaogrnuti. Vapajem „Bože moj, prestupi se me zaogrnuti u ogrtač niskosti moje!”, imam kao da hoće da kaže: „moja suština i moja realnost su ogrnute odećom niskosti”. To znači da je čast u pokornosti Bogu, a niskost u grešenju. On u ovom moljenju dalje kaže: „Oživi moje srce pokornošću Tebi, a nemoj me rastužiti činjenjem greha”. Stvarnost je takva da je srce urušena zgrada, koja se kroz pokornost obnavlja i ponovo izgrađuje.

Ovakve reči su način obraćanja Bogu, za razliku od nas koji se, kada se okrenemo Bogu, okrećemo kao da imamo neko pravo kod Boga, kao da nam je On dužnik. Kada tražimo nešto, kao da nam On mora dati. I kada se obraćamo u dovi, možda se i setimo nekog greha, dok ostale vidimo kao beznačajne i nastojimo da ih zaboravimo i prelazimo preko njih. Za razliku od nas, koji se tako ophodimo prema Bogu, imam Sedžad sebe smatra niskim i to je taj način ophođenja, da sebe u odnosu na Boga ne vidi značajnim, već kao nešto neznatno i beznačajno. Dakle, u obraćanju treba uzeti u obzir to da čovek ne treba ni da pomišlja da je robovao Bogu ni koliko zrnice. Kako je moguće da neko, kao što je imam Sedžad, čiji je ceo život, od prvog do zadnjeg trenutka, ispunjen bogoslužnjem, sebe vidi ništavnim, bez ičega, bez bogoslužjenja, i da tako čist izlazi pred Boga. Odgovor je da imam Sedžad gleda kroz čitav svoj život ne vidi ništa od sebe, već sve što je radio vidi da je od Boga. Celim svojim bićem, on vidi svoju iskonsku potrebu spram Boga. Koliko god živeo i robovao, on sebe vidi potpuno zavisnim i u potrebi za Bogom. Čovek koji je ovako odgojen i do te mere jednostavan je puki siromah, i koliko god bogoslužjenja da je

činio, on pruža ruke prema Bogu govoreći „Bože, ovo su prazne ruke koji nemaju ništa, koje samo greh imaju i sva nada je u Tvojim milosti; odvajanje od Tebe zavilo me u odeću bede.” Bednik je gori od siromaha, jer nema baš ništa.

„Bože, strašni zločini moji i moji gresi umrtvili su srce moje.”

Čovekov život nije po njegovim organima i udovima, već po njegovom srcu i mislima. Imam Sedžad ovde kaže da su ti gresi koje vidi umrtvili njegovo srce, koliko god spolja gledano on živi sa zdravim telom, udovima i organima.

„Nakon što su zločini moji umrtvili moje srce, pa oživi ga pokajanjem od Tebe.”

Oživljavanje srca, koje spominje imam Sedžad, moguće je jedino ako čovek odgovori na Božiji poziv, na Božiju *tevbu*. Kur'an na jednom mestu kaže: „O vernici, odazovite se Allahu i Poslaniku Njegovom kada vas pozivaju onome što će vam život osigurati” (El-Enfal, 24).

Dakle, odazivanje Bogu i Njegovom Poslaniku jeste odazivanje na davanje života srcu. I ovaj život i ovo oživljenje nije po telu čovekovom, već je to onaj istinski život čovekov koji je povezan sa srcem. On ovo pokajanje ne smatra dovoljnim, već kaže: „O nado moja, o svrha moja, o traženje moje i željo moja.” Putem četiri svojstva i četiri zazivanja imam Sedžad istrajava i traži *tevbu*. Zazivanje „O Nado moja” znači da ako sam nekada u životu na trenutak skrenuo i položio nadu u nešto drugo sem Tebe, evo sada Ti se vraćam i svu nadu u Tebe polažem; „Svrha moja” znači ako sam u životu u svojim odnosima prema sebi, drugima, prema porodici, društvu, prema okruženju, zajednici i svemu, tražio neku svrhu u njima, mimo Tebe, sada se kajem i vraćam Ti se i svu svoju svrhu vidim samo

u Tebi; „*O Traženje moje*“ znači kajem se ako sam pored Tebe tražio nešto drugo. Naše biće je u celini traženje, mi svakog trenutka, kroz čitav život tražimo da živimo, dišemo, opstanemo. Iako su mnoga naša dela, želje, traženja i namere nekada u potpunosti grešne, mi ne smatramo da se zbog toga treba kajati i preko njih olako prelazimo. Kada pogledamo kako se Uzvišeni Bog u Svojoj blagosti i veličini odnosi prema nama, budući da je Svojim anđelima pisarima naredio da ne zapisuju odmah naša pokušena dela i grehe, već da sačekaju osam sati, i zabeleže tek onda ako se posle tog vremena čovek ne pokaje, dok nas ova blagost Božija i strpljivost koju On ispoljava prema nama nekada tera da činimo više grehova, jer se uzoholimo ako odmah ne doživimo kaznu, i zaboravimo da smo uopšte počinili greh.

„Tako mi Moći Tvoje ne nalazim nikog osim Tebe da mi grehe oprosti.“

Uzvišeni Bog Sebe je nazvao imenom Gaffar – Onaj Koji mnogo prašta. Ovde treba pojasniti dve stvari: kako nam to Bog mnogo prašta i zašto osim Njega nema nikog drugog koji bi oprostio grehove? Kada Uzvišeni Bog kaže za Sebe da mnogo prašta to znači da se On postidi naših grehova čak i pre nego što se mi setimo da samo uopšte počinili greh.³ Imam nastavlja: „*Ja ne nalazim nikog pored Tebe da mi oprosti grehove*“. Primer našeg odnosa prema Bogu je kao primer malog deteta koje uzima za prst svoga oca i majku i koji mu opraštaju. „*Ako ti mene tražiš i zoveš po mojim gresima, pa ja Tebe tražim po oprost u Tvoje*“, kaže imam Sedžad; „*Bože, ako me kazniš zbog mojih grehova ili me pozoveš po mojim grehovima, ja ću Tebe pozvati po Tvom oprost u. Moji grehovi nisu ništa prema Tvom praštanju, oprost (magfired) je ono što uvek pobeđuje*.“ Ma koliki bili naši gresi, oni su ništa naspram Božijeg praštanja, i u toj

„borbi“ u kojoj je naše oružje Božija milost i oprost, a Božije oružje s kojim On izlazi su naši grehovi, opet je Božija milost veća. Naši gresi u odnosu na Božiju milost i oprost manji su čak i od kapi u moru. Prenosi se da je kod časnog Poslanika došao neki čovek i rekao: „Ja sam učinio greh i jako mi teško.“ Poslanik mu reče: „*Idi učini tevbu*, Bog će ti sigurno oprostiti“. Ovaj reče: „Ne, moji gresi su toliki da mi Bog neće oprostiti“. Poslanik reče: „*Idi*, Bog će ti oprostiti; jesu li brojniji tvoji gresi ili lišće na drveću?“ Čovek reče: „*Moji gresi*.“ „*Da li su brojniji tvoji gresi ili zrna peska u pustinji?*“ „*Moji gresi*“, odgovori. „*Jesu li brojniji od kapi mora?*“ Razgovor se nastavljao tako što je Poslanik nabrajao sve što se smatralo mnoštvom za ono vreme. Na kraju, Poslanik reče: „*Jesu li tvoji gresi veći od Božijeg praštanja?*“ Čovek je opet potvrdio. Poslanik reče: „*Ovo je rob kojem Bog neće oprostiti. Onaj koji smatra da ima nešto veće od Božijeg praštanja ne zaslužuje Božiji oprost*.“

Kada se kaže: „*Tako mi moći Tvoje, ne nalazim nikog osim Tebe da mi grehe oprosti*“ potrebno je da se ti gresi izlože i imenuju, pred Bogom se ne može tek tako reći: „*Oprosti mi grehe*“. Ako već tražimo od Boga da nam oprost naše grehe, onda treba da ih izložimo, poput imama Sedžada u moljenju povodom viđenja mladog meseca ramazana, gde kaže: „*Bože tražim da mi oprostiš one grehe koje sam počinio, pa sam se pokajao, pa sam se vratio na njih i ponovo ih učinio. Bože sramim se od toga što se ne držim date reči i zakletve. Bože, Tvoja milost i dobrota učiniš da ja postanem ohol, pa da se ponovo vratim svakom grehu nakon što se za njega pokajem. Bože, tražim Tvoj oprost i vraćam ti se zbog onih obaveza, strogih propisa, koje si mi propisao, a ja ih zbog neodgovornosti nisam obavio*.“

Prema jednoj podeli gresi se dele u dve grupe; u prvu spadaju propušteni strogo

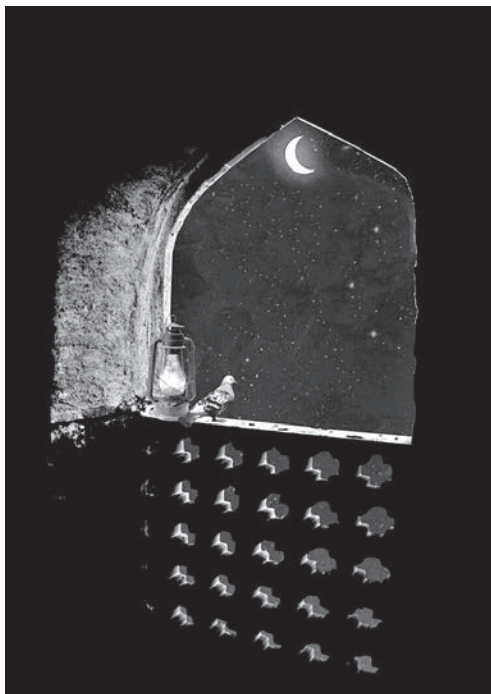
naređeni propisi, *vadžibi*, koje nismo obavili, a drugu čine ono što je zabranjeno, *haram*. Za propuštene ili neispravno obavljene obavezne molitve treba zatražiti oprost od Boga. Nekad se desi da neko zbog neznanja propusti post, i zbog toga treba da zatraži oprost od Boga; nekad se čovek zakune u nešto, pa onda tu zakletvu prekrši, i potrebno je da za to plati nadoknadu (*kefara*); nekad je propustio da da zekat, nekad na svojim plećima nosi nečija prava, i za sve to treba tražiti oprost od Boga. Što se pak tiče zabranjenih stvari, kao što je uznemiravanje roditelja, prekidanje rodbinskih veza, kleveta kojom smo okaljali čestite ljude, uzurpiranje tuđeg imetka, to su gresi za koje čovek treba da stane pred Boga i zatraži oprost. Ukoliko na svojim plećima nosimo grehove kao što je laganje kojim se čovek služi misleći da je malo, svako lažno svedočenje u korist ili na nečiju štetu, proricanje sudbine na razne načine, ili bilo koje drugo zabranjeno delo za koje nismo tražili oprost, to će nas spu-

tati na putu usavršavanja. Samopokazivanje, narcisoidnost, obavljanje obaveznih dela bogoslužjenja u prisustvu drugih sa namerom pokazivanja pobožnosti, sve su to gresi za koje treba tražiti oprost. Isto kao i za ogovaranje, prenošenje tuđih reči, vređanje rečima i uznemiravanje komšija, hvaljenje poreklom, imetkom, obrazovanjem i titulama, ispoljavanje nadmenosti, imati a ne dati, škrtariti, bilo imetkom, delom ili jezikom, znati a ne dati, sve su to dela za koja čovek mora da se pokaje, stane pred Boga i prizna: „Bože, radio sam te stvari, oprosti mi.“

Uvek treba da imamo na umu kada iščitavamo ove iskaze i dove velikih autoriteta i svetih ljudi da gresi koje oni sebi pripisuju i vide kod sebe nisu isti gresi koje mi činimo. Kao što i njihovo pokajanje nije poput našeg. Naše pokajanje se obično ograničava na kajanje zbog propuštene obaveze, ili ako smo je izvršili, na kajanje što je nismo izvršili propisno. Pokajanje onih koji su iskoračili korak napred i koji

su na višem položaju i nikada ne propuštaju obavezna dela odnosi se na to da li je njihovo delo primljeno ili ne. Oni su zabrinuti za to da delo koje su uradili nije bilo u stanju prisutnosti i da nije prihvaćeno. One, koji su se izdigli na još viši stupanj od pretnodnih, brine koliko ih je obavljeno delo približilo Uzvišenom Bogu, iako je delo obavljeno ispravno i kao takvo je primljeno kod Njega. Jer ispravno učinjeno i delo primljeno kod Uzvišenog Boga približava Njemu; ovako delo jeste primljeno i približilo ga je, ali za jedan određeni stepen, jer i ovde postoje stupnjevi. Možemo reći da ovde postoje stupnjevi koji idu od 1 do 1000. Kada imam Sedžad plaćući nariče i kaje se nad svojim grehom, nad tim što nije ispunio neko obavezno delo, on uzima u obzir najviši stupanj tog dela. Isto se odnosi i na zabranjene stvari – mi se kajemo zbog dela koje je zabranjeno, i naše kajanje je na tom stupnju; neki se kaju zbog misli koja im je kratko „prošla“ kroz glavu, koja je, iako ne pripada zabranjenim stvarima (*haram*), ipak nešto što je pokuđeno (*mekruh*), i bolje je ako se izbegne. Dakle, ima onih koji se kaju nad takvim pokuđenim delima. Neki i ne čine pokuđena dela i izbegavaju ih, ali se kaju kada se kod njih rodi sklonost i želja za takvim delima. Postoje i oni koji kada se suoče sa dva ista dela, kaju se zbog toga što su uradili jedno, a nisu ono drugo, koje je možda bilo bitnije. Neki se opet nalaze na višem stupnju, pa se kaju što prilikom obavljanja obaveznih radnji i izbegavanja zabranjenog pomisle na nešto drugo osim Uzvišenog Boga, npr. pomisle na raj ili pakao, ili na bilo što nije Bog.⁴

Imam Sedžad kaže: „... i ne vidim nikog osim Tebe da izleči slabost moju“. Mi ovakvi kakvi smo, ne uviđamo svoju slabost. Tek kada prepoznamo, osetimo i oživimo osećaj slabosti u sebi, shvatamo šta imam Sedžad želi da kaže ovim rečima. Ne obavljamo obavezna, a činimo zabranjena dela,

pokajanje je pod znakom pitanja, i pored toga mi sebe smatramo ispravnim i bez ikakvog osećaja manjkavosti. Zapravo, mi smo kao dragocena posuda koja se lomi činjenjem greha. Sve dok ne osetimo tu našu slabost, tugu što smo slomili nešto dragoceno kao što je naše biće, mi nećemo ni imati istinsko pokajanje i oplakivanje, tuga nas neće svladati, niti ćemo žaliti za propuštenim. Ta posuda je jedina naša posuda, naše biće je jedno i nemamo drugo. Jedina posuda koju imamo je slomljena, i to je jedna teškoća, ali je još veća nevolja ako ne uviđamo da je naša posuda – naše biće, naša duša – slomljena. Ako uvidimo da je naša posuda oštećena, sigurno ćemo potražiti onoga ko može da je popravi. U suprotnom, ako ne spoznamo našu slabost, nećemo ni nastojati da je otklonimo. Imam Sedžad poznaje svog Boga, poznaje sebe, svoju posudu bića i shvata i zna da je Uzvišeni Bog Taj Koji može da izleči našu slabost. Onaj ko spozna to, a onda podigne ruke ka Bogu i ispruži svoju slom-

ljenu posudu – svoje biće koje je slabašno – Uzvišeni Bog će mu se sigurno odazvati Svojim imenom *Džebār* (Onaj Koji nadoknađuje, Koji je Uzvišen).

„A ako me odbiješ sa vrata Svojih, kod koga ću utočište naći?“

Šapćuće moljenje je uže koje nas povlači ka istini. Čovek koji ne moli i ne upućuje molbu Stvoritelju je poput stvari koja se klati između neba i Zemlje, bez oslonca i sa praznim srcem. Njegovo stanje uznemirenosti je povezano sa njegovom suštinom i nema nikakve veze sa društvenim okolnostima, položajem ili materijalnim stanjem, ona proističe iz njegove unutrašnje zbilje. Čovek u dubini duše oseća potrebu da se čvrsto veže za nešto uzvišeno. Kako je moguće da on sazna i spozna da li je ta snaga i osoba za koju se hvata i čvrsto drži pouzdana? On sam zna i vidi da ne može biti oslonac drugim ljudima, i da drugi ljudi ne mogu biti oslonac njemu. Kada imam Sedžad kaže: *„Ne vidim nikoga osim Tebe da izleči slabost moju“* to znači da ne vidi nikog na koga se može osloniti i ne vidi nikog ko je tako pouzdan da ispravi njegove nedostatke i greške i popravi njegovu stanje.

I kada pronađemo utočište i oslonac, kako da mu se obratimo, kojim rečima i na koji način? Da li da se obratimo sa istog onog stanovišta i pozicije koju imamo u svom društvu? Da li će direktor sa osećanjem da je neko i nešto i poseduje neku vlast, bogataš sa osećanjem da poseduje, učenjak sa osećanjem da je učen i nadmoćan u znanju... da li će se oni sa tim osećanjima koja proizilaze iz njihovog društvenog položaja tako odnositi prema tom utočištu i osloncu i tako mu se obratiti? Šapćuće moljenje je stanje u kome iznosimo svoju nemoć i nepostojanje ičega u našim rukama, svoje siromaštvo, slomljeno srce i svoju niskost. To osećanje nema

ništa sa našim osećanjem gordosti koje proizilazi iz našeg društvenog položaja. Kada čovek želi da se obrati Bogu i uputi Mu molbu, on sve treba da ostavi po strani i zaboravi i sve svoje misli usmeri samo ka Njemu. Treba da se okane svega onoga što proizilazi iz njegove gordosti i da iznese samo svoju nemoć i slabost, i umesto da se usredsredi na svoje bogatstvo, treba da se obazre na svoje grehove. Kada imam kaže: *„Potčinio sam Ti se u okretanju ponavljanom, ponizio Ti se u poniznosti“*, to znači da on u tom stanju zaboravlja na sve društvene povlastice i položaj koji ima u društvu i vraća se Bogu i čini pokajanje bez ičega.

Zašto nam moljenje ne daje uzvišeno duhovno stanje? Zašto se naša moljenja ne primaju? Zašto se naša šaputanja i naša zazivanja ne čuju kod Boga? Zato što smo mi, Bože oprosti, i u moljenjima licemeri. Naša arogancija i oholost i kada upućujemo molbe sprečava nas da iznesemo sve svoje grehove. To što lažemo je zbog toga što nemamo istinsku nameru da se pokajemo, već tek onako iznosimo reči, dok u dubini srca nemamo odlučnosti da se pokajemo i vratimo Bogu. A Uzvišeni Bog ne čuje naše glasove zbog toga što mi nemamo ubeđenje da nas On čuje. Mi Mu se obraćamo s mišlju „možda i bude nešto od toga“, a nemamo čvrsto ubeđenje. Moramo se vraćati Bogu sa svešću da On zna naše reči čak i pre nego što smo ih izgovorili. Ako nam se učini da nam molba nije uslišana, ne treba ni da pomislimo da je Bog nije čuo i nije uslišao. U predanju se pominje slučaj nekog mladića koji se mnogo molio i obraćao Bogu, ali se ništa nije događalo. Jednom prilikom dođe mu satana i počeo da mu došaptava: *„Eto, vidiš da nema ništa od toga što ti govoriš ‘O Bože’, jer On niti te čuje, niti ti je uslišao molbe“*. Satana je bio uporan u svom poslu i uspeo je da mladića odvрати od spominjanja Boga. Uzvišeni Bog je tom

mladiću poslao anđela sa porukom: „Zašto si prestao da spominješ Moje ime i prestao da govoriš ‘O Bože, O Gospodaru’, jer da mi nismo čuli tvoje reči ti ne bi bio kadar da ih uopšte izgovaraš. I pre nego što si rekao: ‘O Bože’, mi smo te čuli i uslišali tvoju molbu.”

Da li smo do sada stigli u neko mesto ili nepoznati grad u kojem nam ni jedna vrata nisu otvorena? Da li nam se do sada dogodilo da nas proteraju iz kuće u kojoj smo stanovali i da nemamo nikakav drugi smeštaj? Da li nam se dogodilo da smo polagali nadu u nekoga i nešto, a da taj nije ispunio naše nade i očekivanja? Da li nam se desilo da iz straha od nečega tražimo utočište, a da nas taj ne primi? Da li nam se dogodilo da nam se negde, na nekom sporednom putu, odjednom probuše sve četiri gume? Da li nam se desilo da nas zatekne veliki pljusak, a da nam kišobran zakaže ili se pokvari? Da li nam se desilo da nam niz neku strašnu nizbrdicu otkazu kočnice? Da li, da li, da li...

Ponavljanje ovakvih primera približava nas značenju molbe u kojoj se kaže: „*Ako me odbiješ s vrata Svojih, kod koga ću utočište naći? Ako me vratiš iz dvorišta Svog, gde ću utočište naći?*” Da bismo shvatili stanje odbijenosti s jedine adrese na koju se možemo obratiti potrebno je ili da imamo životno iskustvo sličnog karaktera ili da imamo neko nadahnuće od Boga da bismo ga mogli shvatiti. S obzirom da ovo drugo nemamo, onda nam ne preostaje ništa nego da to doživimo, kako bismo shvatili šta znači ostati sam, biti odbačen, nemati se kamo obratiti. Ovo stanje ne može steći niti ga shvatiti neko pred kojim je otvoreno hiljadu vrata i kome se jedna od njih zatvore, niti onaj koji pred sobom vidi mnogobrojne mostove za prelazak preko reke, i ne brine se ako se sruši jedan, dva ili tri. Kada nastupi neka pretnja i nezgoda, onaj koji poseduje mnoga skloništa i zaklone nije zabrinut ako nestane i bude

uništeno nekoliko njih, zato ni on nije u stanju da shvati ovakvo stanje. S obzirom na to da osim Boga imamo još 1000 adresa na koje se oslanjamo i gde polažemo svoju nadu – iako su te nade umišljene – ne možemo izgovoriti reči: „*Ako me odbiješ sa Svojih vrata kod koga ću utočište naći?*” Zbog pogrešnog shvatanja i neznanja, izgradili smo umišljena skloništa, zaklone i utočišta i ne plaćemo nad sobom zato što nemamo utočišta kod Boga. Kada bi naše shvatanje Božije moći, Božije milosti, Božije kazne i naših nedela bilo onako treba da bude, onda bismo shvatili reči imama Sedžada: „*Bože, ako me odbiješ sa vrata Svojih, kod koga ću utočište naći? Ako me vratiš, kome da se obratim?*” Količina ozbiljnosti i suza prilikom učenja ovakvih moljenja i izgovaranja ovakvih reči zavisi od mere shvatanja Uzvišenog Gospodara.

„*O žalosti moja u sramoti i nemilosti mojoj, o tugo moja u zlodelima mojim i onom što počinih!*”

Da li smo ikada uzdahnuli zbog drskosti i greha koje voljno činimo? Koji su to veliki gresi? Bog oprašta sve grehove, ne postoje veliki ili mali greh. Neki grehe dele na velike i male, i za velike grehe kažu da su to su oni za koje je zaprečeno kaznom. Veliki gresi su oni koji kada ih čovek poćini, pa makar to bilo samo jednom, dovode to toga da skrene sa puta pravednosti. Isti efekat imaju i mali gresi kada se na njima ustraje. Međutim, ima onih koji ne prihvataju ovu podelu i kažu da su svi gresi veliki. Nije bitno delo koje smo učinili, već Kome se nismo pokorili, jer veličinu ili neznatnost greha određuje veličina i vrednost Onoga Kome smo neposlušni. U tom slučaju ne postoji „mali” greh, već su svi gresi veliki. U jednom predanju se kaže: „Ne gledaj u svoj greh, već Kome si bio neposlušan.” U nekim predanjima se govori da je najveći onaj

greh koji se smatra mali. A greh koji Bog ne oprašta jeste onaj za koji kažemo „kamo sreće kada bih samo ovo imao na listi svojih grehova“. To znači da smo ga predstavili kao mali greh za koji nema nikakve brige. U predanju gde se govori o ovom stanju, kune se da takvom čoveku neće biti oprošteno. Smatrati greh malim, bez obzira koliko mali bio, spada u velike grehe koji se ne praštaju.

Na ovakvim mestima postaje jasno kada Poslanik i imami Ehli-bejta traže oprost, šta su njihovi, a šta naši gresi. Naši su takvi da je svaki pojedinačni greh dovoljan da nas odvede u pakao, dok oni traže oprost za grehe koji su kratki trenutak nemara prema Bogu. Ali ne nemara u našem značenju; oni vide Boga, ali Ga u jednom trenutku vide kroz stvorenja. Takav čovek, u delima bezgrešan i takvog poimanja da greh vidi u tome da Boga gleda kroz Njegove manifestacije, odnosno stvorenja, u tom trenutku kaže da su mu njegovi gresi kosti polomili. Šteta što možemo da čujemo samo materijalne zvukove

i glasove, jer kada bi mogli da čujemo i one druge, čuli bismo pucanje kostiju pod teretom greha.

„O Sastavljačtelju kostiju slomljenih, tražim da previdiš pogubne prestupe moje i pokriješ moje sramotne tajne i misli.“

Ovo može da shvati neko ko ima jednu slomljenu kost, međutim, onaj kome su sve kosti i lobanja smrskani, prosto nema pojma o toj polomljenosti. Takvi smo i mi, kojima su sve kosti polomljene i čije je srce mrtvo, duša izdahnuła i ne shvatamo stanje svojih kostiju.

Imam Sedžad nekada otvoreno i neposredno traži oprost od Boga, a nekada to radi posredno, kroz izraze i sintagme koje imaju posebno značenje. Kada direktno traži oprost od Boga, to je znak da se oseća potpuno nemoćno i klonulo. A kada traži oprost na indirektan način, onda to odražava njegovo stanje stida. Na jednom mestu kaže: „Bože moj, neka oblak Tvoje milosti baci

senku na grehe moje. Pošalji talas dobrote Svoje da teče preko prestupa i grehova mojih." Imam Sedžad ovde koristi metaforu oblaka, on ne koristi direktne već indirektne izraze koji pokazuju njegovu postidičenost. Odakle ovi indirektni iskazi i aluzije? On je nadahnut direktno od Boga. Pozovimo se na kur'anski ajet o Nuhu/Noji kada se obraća svom narodu rečima: „Tražite oprost od vašeg Gospodara, jer će vam On tada otvoriti nebo i pustiti vam kišu milosnicu.”

Imam Sedžad hoće da kaže svom Gospodaru „moj Bože, ako se Nuh u Tvojim knjizi obratio svom narodu – i to grešnom narodu – ‘Ako zatražite oprost od svoga Gospodara, On će vam poslati kišu milosnicu’, pa zar se nećeš meni smilovati i na mene poslati kišu Svoje milosti, ako si već za njih takoe bio spreman da uradiš to? Bože moj, znam dobro, čak iako nemam jezik koji zna iskazati oprost za kišu milosnicu, ja znam da ćeš je Ti poslati, jer sam ja u svom srcu 1000 puta zatražio oprost.”

Kakav je odnos roba i Gospodara? Da li rob treba da beži? Ako pobegne, kuda da pobegne? Kuda da beži dete kada se naljuti na svoju majku? Opet beži u majčino

krilo. Iz ovoga možemo zaključiti da niti je Bog manje milostiv od majke da bi primio nekoga u Svoje utočište, niti je grešnik nemoćniji od deteta da ne bi našao utočište kod svog Gospodara. Uostalom, gde se to može pobeći, a da tamo ne bude Božije vlasti? Kakav ima smisao sam izraz „bežanje od Boga” kada se na jednom mestu u moljenju kaže 'Bože moj, gde da pobegnem iz Tvoje vlasti i iz okrilja Tvoga? Bože moj, gde god da sam, ja sam opet uz Tebe, uz Tvoje skute. Gde god da sam, imam potrebu za Tobom. Gde god da sam, ja sam pod Tvojim nadzorom i Tvojom kontrolom. Bože moj, ako pokajanje smatraš tevbom, pa eto, ja sam se pokajao. Ako oprost znači brisanje greha, pa evo, ja sam onaj koji traži oprost. Ja znam pouzdano, Bože moj, da si na listu pokajnika stavio i moje ime, i da sam jedan od pokajnika koje se Ti prihvatio. I znam da si me, čim sam oprost zatražio, stavio na listu onih koji su očišćeni i kojima je oprošteno. Pa Bože moj, ja nemam drugog utočišta osim Tebe, nemam drugo okrilje osim onog kod Tebe, ja prilazim pod Tvoje skute, a Ti me kritikuj do mile volje, kori me koliko hoćeš, ali ja samo Tebe imam.'

NAPOMENE:

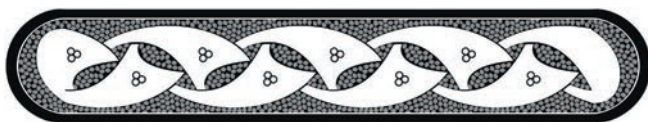
¹ Ova beseda je tako nazvana zato što sadrži opis anđela i drugih vrsta bića. Razlog ljutnje Zapovednika vernika na čoveka koji mu je uputio pitanje je u tome što odgovor na njega nadilazi granice ljudskog poimanja.

² Pogledati Kur'an: 11:6, 17:20, 67:15, 53:39 i 19:25–26.

³ Veliki pesnik persijskog jezika, Sadi, u uvodu svog dela *Đulistan*, kaže: Ako rob noću stane pred Boga i traži oprost i ne dobije ga, pa ponovo stane i ne dobije ga, onda se Uzvišeni Bog obraća anđelima: „O anđeli moji, Ja se stidim ovog Mog roba”. Dakle, Uzvišeni Bog za Sebe kaže: „Ja sam njemu grehe sve oprostio”. Sadi kaže: „Rob učinio greh - vidi čuda velikog - a Bog se stidi.”

⁴ Imam Ali kaže: „Bože, ja Ti ne robujem iz straha

od vatre niti iz žudnje za rajem, za Tvojom nagradom, već Ti robujem, zato što Ti priliči da Ti se robuje”. Kada bi nam Bog na neki način zagarantovao da nećemo otići u pakao, i obećao raj ma šta radili - postili ili ne postili, obavljali molitvu ili ne, ko bi od nas i dalje obavljao molitvu i držao post zato što je Bog Dostojan robovanja? Da li bi se među nama našao takav? Imam Ali u Kumejlovoj dovi kaže: „Bože, i da me odvedeš u vatru među stanovnike pakla, ja ću i tu obznaniti na sav glas da Te volim”. Neki su upravo ovakvi, kaju se što čine ibadet iz žudnje za rajem i iz straha od pakla. Takav čovek se kaje za svaki svoj postupak u kojem je nekoj drugoj ljubavi dao prednost nad ljubavi Božijom.

Iz knjige

Probušeni heretici

Miraš Martinović

Jedan san Omara Hajjama

Bijaše prolječno predvečerje. Ono rijetko koje odiše puninom života. Taman se bijah vratio iz Merva u Nišapur, gdje se vođahu nepoštedne borbe protiv slobodoumnih ljudi. I oko mene uveliko bijahu počeli da šire klevete moji protivnici. Na udaru zavidljivaca, izložen svakakvim napadima, bez pouzdanih zaštinika, vezira Nizamulmuluka i sultana Melihšaha. Prvi bi ubijen u nepoštednim razračunavanjima, a drugi okonča zemaljski život prirodnom smrću.

Bijah na vrhuncu slave, a sa njom, mišljah, ide moć. Tako mi se bar činilo. Taman bijah završio reformu kalendara, koji je otvorio novu eru, nazvanu *Dželalovom*, po nadimku sultana Malik-šaha, koji bijaše moj glavni mecena. Bijah napisao *Algebru* i druga djela iz matematike, astronomije i medicine.

Iza mene je već bila služba upravnika opservatorije u Isfahanu, što bijaše velika čast. Na to posebno bijahu zavidljivi moji protivnici, koji nijesu birali načina da me ocrne. Pleli su oko mene paklene mreže. Tako uvijek biva kad zavist nadvlada razum. Tada obavezno slijedi vrijeme bezumlja.

Osjećao sam kako dolazi to vrijeme. Nakon svih razračunavanja i borbi čiji bijah svjedok. Gore vrijeme, za svjedoka, a pod uslovom da sam mogao da ga biram, nijesam mogao izabrati.

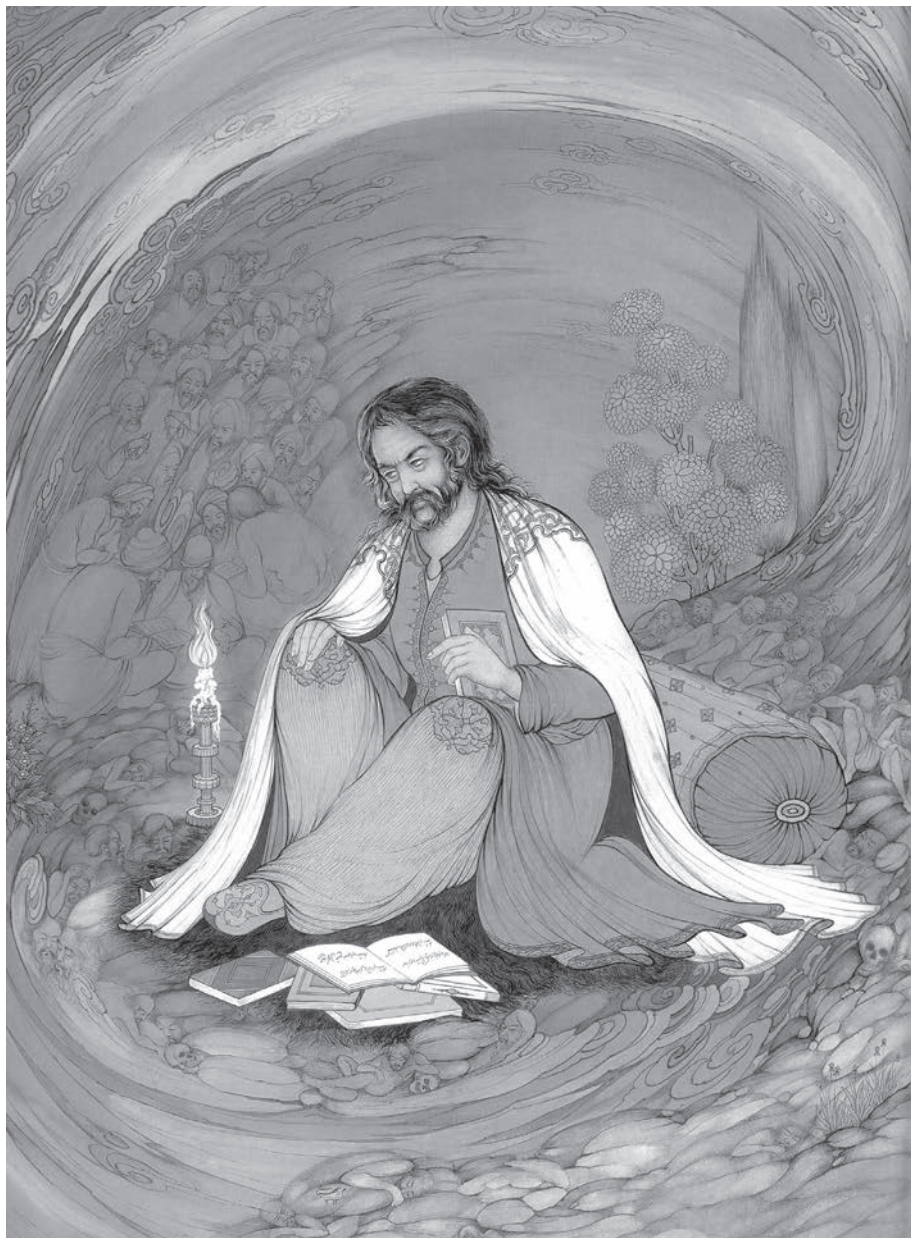
Mnogo krvi je poteklo Persijom.

Mene su svuda poštivali. Od Samarkanda do Širaza i Isfahana. I u drevnom Reju, za mene, izgovarali su mnoge fale. Svuda gdje bih stigao, čuo sam uzvišene riječe: *od njega biljke ne kriju ništa, pred njim zvijezde nemaju tajni*. Nazivahu me zvijezdom Horosana, genijem Persije i oba Iraka, princom mudraca. A onda se sve preokrenulo. Sve je počelo da se roti protiv mene. Osjećao sam da mi se crno piše. Zvezdani rukopis, kojim bijaše ispisana moja sudbina, počeo da tamni. Nijesu više ukazivali na moju mudrost, već na moje porijeklo, govoreći: Eno Omara, sina Ibrahima Hajjama iz Nišapura, koji se proslavio u gradnji šatora. Riječi fale začas se pretvoriše u riječi pogrde.

Lijepo prolječno predvečerje, odagna na čas, ružne misli. S lahorom koji se pojavi, pa minu, učini mi se da minuše i one. Bijah lak kao ptica, dobih krila. Takva predvečerja odnose tegobe. Ali ne biva uvijek tako. I u predvečerju može početi zlo. Nema tu zakona, prema kome bi se čovjek upravljao.

Zastadoh ispred grnčarske radnje. U čijem izlogu bijaše mnogo različitog posuđa, spravljenog od gline, lijepo ukrašenog.

Gledah posude i divih se onome što ih je izradio i na njih utisano tako lijepe ornamente. Nedoljivo me vuklo, pa uđoh unutra. Razgledah detaljnije, oči mi se ne davahu odvojiti od lijepih posuda. Jedan glineni vrč posebno mi se lijepim učini. Ne

davaše da odem, da ga ostavim. Kao da je bio dio mene.

Ne cjenjakah se, kupih ga. Grnčaru, uputih čestitke, za tako djelo. Reče: nijesam ga ja pravio. Ovdje sam u ulozi prodavca.

Zadovoljan, uputih se kući, u kojoj sam našao privremeno nastanjenje.

Umoran od dana, koji bijaše minuo svojim putem, odoh u postelju. S mišlju da svaki dan ima svoje puteve. Brzo sam zaspao i usnio čudan san. Grnčarska radnja, ali ne ona u kojoj sam kupio vrč, iz kojeg sam prije spavanja popio nekoliko gutljaja nišapurskog vina.

Da isprobam i vrč i vino.

Vidjeh u snu: velika radnja glinenih posuda, lijepo išaranih, raznih veličina. Veća od Nišapura. Bio sam zadivljen veličinom, izgledom i onim što se nudilo, na spoljnjem izlogu i u unutrašnjim prostorijama. Nijesam se mogao nadiviti posudama i rukama koje su ih oblikovale.

— Gdje nalaze ovako kvalitenu zemlju? — upitah.

— Nije u pitanju zemlja! — čuo se glas. Već ruke koje od nje mijese i prave posude.

— Važna je zemlja! — oglasio se drugi. — U zemlji sve spava, od nje je sve napravljeno.

— Zemlja i prah naših predaka predstavljaju dobar materijal za pravljenje posuda! Ovo kao da je izgovorio prodavac koji je prodavao sve one lijepe stvari. Poslije smrti, bićemo zemlja od koje će neki drugi grnčar praviti ove iste ili slične posude. Ne treba čekati, treba uživati u vinu. Treba se opijati, živjeti punim dahom.

Glasovi su dolazili iz zemlje, glasovi predaka.

Vidio sam okolo grnčarske radnje široku poljanu, po njoj se rascvjetale crvene lile. Krv nekadašnjih ratnika, onih koji se činjahu nepobjedivi i vječni, a ta ljubičica, koju još zovu *dan – i noć*, to su oči nekadašnje ljepotice, rođene na ovoj zemlji, čija su stopala dodrivala pločnike grada, kojim ti sada hodiš.

Čuo sam glasove mojih protivnika, koji se bijahu ustremili na mene i moju nauku. Rugali su se mojim pjesmama, koje su oni u tajnosti prepisivali i divili im se, ne prezajući da kažu da su njihovo djelo, koje sam ja prisvojio.

O, kakve li drskosti? Na šta je sve spreman čovjek! Vikao sam u snu.

Pogledom obuhvatah polje, puno raznobojnog cvijeća; pomislih, niklo iz zemlje, u kojoj spavaju što su živjeli prije nas. Zaslijepi me raznobojnost, čarolija boja kojom je isijavalo cvijeće, ali i rastuži. Do-

hvatih krčag, (ne baš siguran da je to onaj koji sam kupio u predvečje na bazaru Nišapura), nalih ga najboljim vinom iz Širaza. Prinesoh usanam, kad krčag progovori: *prije dugo vremena, ja sam bio ti, Hajjam*.

Ispustih krčag, razbi se u paramparčad. Vino poteče pločnikom. Vратиše se zemlji, i glina i vino. Pomislih: krv što se Persijom prosipa, zbog ludosti čovječije.

Iz parčića razbijenog krčaga, govorio je glas presijske zemlje, koji je ujedno bio moj glas.

U taj čas se probudih. Kračg kojeg sam prošlog dana kupio, bio je čitav. Ali prazan. Napunio sam ga do vrha, ispio na dušak. Onda sam uzeo pribor za pisanje, onu svesku koju mi je poklonio sudija Abu Taher, i zapisao:

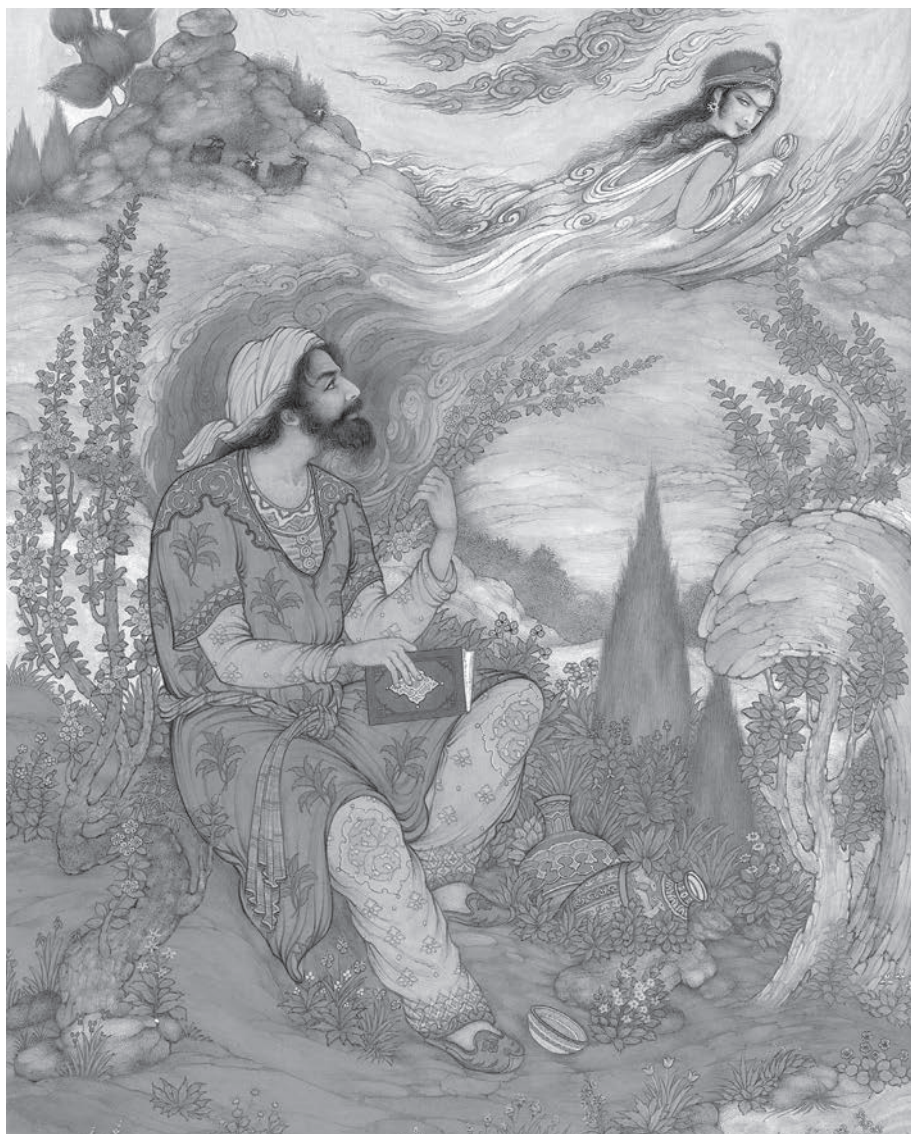
*Sinoć priđoh radnji jednoga lončara,
Sto lonaca čuti, a sto progovara,
Dok najednom jedan lonac glas ne diže:
Ko nas traži, ko prodaje, a ko šara?*

.....

*To ne vidi svako oko al' ja vidim
Prah predaka u rukama svih grnčara!*

Onda je sreo Džahan, pjesnikinju iz Buhare. Široku kao svijet. To je značenje njenog imena. Ona je to uistinu bila. Nije slučajno nosila to ime. Mogla je to biti godina 1072. Tada je izrekao čuvenu rečenicu: *Život je kao požar*. Plamenove prolaznik zaboravlja, pepeo raznosi vjetar... Ona i danas živi. Kao i Džahan. Al' to je druga priča.... Kao i sveska koju mu je dao samarkdanski kadija, koji ga je spasio od nasilništva Studenta brazgotine i njegove bande, što je harala Smarkandom, sijući strah na sve strane. Taj strah će se širiti čitavom Perijsom. Poput požara u čijem su plamenu sagorijevali njeni stanovnici.

Brat Taherov bijaše pjesnik, a imao je godina koliko Hajjam, kad je raščerečen u gradu Balhu, zbog pjesme koja se nije

svidjela vladaru, bijedne pjesme jedva duže od neke *rubaije*.

Sad vidi, Hajjame, vrijedi li pisati poeziju. Ali neka ti se ova sveska nađe pri ruci. Ako osjetiš potrebu, iskaži je na njenim stranicama. Nek ostane zapisano. Pjesnikov treptaj najduže traje. Misli na Abu Tahera kada budeš pisao. I na njegovog brata koji životom plati onih nekoliko stihova. To je izgleda bilo neizbježno!

Sveska je napravljena u radionicama Samrkanda. Po drevnom upustvu, od drveta bijelog duda. Iako se poezija može uklesati u kamen, i pisati na pijesku... Ona ne bira na čemu će biti napisana. A ti to najbolje znaš, Hajjame. I nenapisana, ona živi. Pa, ipak....neka ti se nađe.

U toj svesci je napisao *Rubaije*, koje će nadživjeti vjekove.

Noć u Samarkandu

Mislili su da nikada neće zaboraviti noć u Samarkandu. Gdje su noći pune mistike, koja iz svega isijava, i nadahnjuje.

Noć i puni Mjesec nad gradom, biće svjedoci zakletve, koju su trojica drugova namjerili da daju, nad *kamenom hodočašća*, izglaćanom od dodira ruku mnogih vjernika, koji su ga dodirivali i milovali.

Pričalo se da je pao s neba. Da ima iscjeliteljske moći, oslobađa čudne glasove, najavljuje događaje.

Taj govor su mogli da čuju odabrani; propovjednici vjere i jurodivi, kojih bijaše u gradu, na stotine.

Hajjam, oproban u prirodnim nauka-ma – ubjeđivao je dvojicu drugova, da je kamen – ostatak nekog meteorita, zvijezde. Hasan Sabah je mislio drugačije: kamen je Alah poslao sa neba. Da bude stub vjere, Njegov glas na zemlji. Da oni, koji ga dodirnu, budu tvrdi kao on. Zbog toga je došao odozgo – bio je uporan Sabah. Zar to ne potvrđuju hodočasnici? Koji pristižu, iz dalekih gradova i provnacija. Mnogi hrle, da mu se poklone.

— Nijesmo se slučajno našli kraj njega — reče Omar Tusi.

Nakon duže rasprave, Hajjam se saže, uze grudu zemlje, predloži da nad njom daju zavjet. Ovakav obrt, zbuni dvojicu drugova, ali pristadoše, poslušашe ga. Spustio je zemlju na kamen. Ovo je *Taubah* (pers. *zavjet*), reče.

Dodirujući zemlju, gledajući u oči jedan drugom, izgovarili su riječi: *Poštovaćemo se uzajamno. Neće biti sile koja će pokolebati našu ljubav i prijateljstvo. Radićemo za dobrobit Persije i njen napredak.*

Sudbinski su zvučale riječi, izgovorene nad grumenom zemlje, koji su razdijelili na tri dijela.

Svaki je svoj dio stavio u njedra.

Niko, u tom času, nije pomislio, da će od njih trojice zavisti sudbina Persije.

Poslije, kad sve bude prošlo, pitaće se: kakve su to sile slomile njihov zavjet?

— Kamen je svjedok — rastajući se, reče ozbiljnim glasom Hasan Sabah. Omar Tusi potvrdi, Hajjam zagrlj obojicu. Hajjam i Omar se okrenuše, pogledaše put kamena. Sabah nije.

A onda su se rastali.

Sve je bilo čisto, u tom času, kao nebo nad Samarkandom, kao zvijezde.

Hajjam, koji je imao moći predskazanja, osjeti neku kob. Ali ne reče dvojici drugova.

Noć ih je spojila. A dan, koji je uslijedio, otvoriće svakom svoj put, kako to obično biva. I kada su u pitanju istomišljenici. Oni jesu bili, u svemu, ali samo te noći, kod onog kamena.

Sudbina je, svakom ponaosob, odredila šta će biti. Hajamu nauku i pjesništvo, njima – vlast. Slatko-gorku voćku.

Sve se lako i brzo otvaralo pred Tusijem. Dobiće titulu *Nizam al Mulka*, velikog vezira na dvoru Seldžuka. Drugu veliku titulu u Carstvu. Održao je riječ, nije zaboravio drugove. Otvoriće im pristup dvoru, obezbijediti visoke položaje. Na *divanhani* će se rado sjećati one samarkandske noći, mjeseca koji ih je obasjavao, velikim žutim okom.

Tada su vjerovali da ih ništa neće razdvojiti. Da je njihovo prijateljstvo jače od svega, a riječ kao kamen tvrda. Kamen će svjedočiti, govorio je Tusi, sada veliki vezir *Nizam al Mulk*.

— Bila je to čudesna noć — znao je reći Hajjam.

Hasan I Sabah, leden i uzdržan u svemu. — Ti si pjesnik. Noć kao i svaka druga — promrmljao bi, tek da nešto kaže.

Samarkand, Rihard-Karl Karlović Zomer

Tada, u njega, ne bijahu posumnjali.

Učešće u visokoj vlasti nije moglo da skrije njegove ambicije. Vlast je djelovala opijajuće. Mutila razum, kao mutna voda.

Muluk je uviđao Sabahove namjere. Po-bojao se položaja. Vlast i strah su dvije se-stre. Znao je to Muluk. Da bi obuzdao nje-gove ambicije, ismijao ga je pred Sultanom. Vjerujući da će ga ustaviti u naumu.

Sultan ga je isključio iz vlasti, udaljio sa dvora. Uvrijeđen, Sabah se povukao u pla-nine, u blizini Kaspijskog jezera, noseći u sebi žeđ za osvetom. Taj požar niko neće obuzdati. Zakleo se da će uništiti Seldžuke i druga koji im se priklonio.

Zida tvrđavu Alamut, osniva vojsku *asasina*. Mulk ostaje vjeran Sulatnu. Izme-đu dva druga, stvoriće se prostranstva mržnje, veća od Persije. Sada su oni dvije najuticajnije ličnosti u Carstvu, koje vode nepomirljivu borbu. Mongoli su na grani-cama, opasnost, koju treba zaustaviti.

Hajjam postaje svjedokom borbe, koju vode dvojica njegovih drugova. Muluk je

sporiji, kupuje vrijeme. Vjeruje da će odo-ljeti hordama Mongola, kojima njihova bor-ba, ide na ruku.

Razlike su otišle daleko. Nije više bilo mogućnosti da dvojica prijatelja iz mlado-sti spasu Perisju.

Ona noć punog mjeseca, postaje mračna noć. Poslije koje zadugo, neće svanuti dan.

Hasan Sabah će, serijom atentata, uz-drmati carstvo Seldžuka. Nije bilo ličnosti u njemu, niti kraja u kome se ta ličnost na-lazila, a bila na meti *asasinima*, da je nji-hova svuda prisutna ruka ne ugrabi. Na sve strane su sijali smrt.

Postali su strah i trepet.

On, najnježniji, bio je najsuroviji.

Koga su obilježili, nije umkao. Mač je visio nad svačijom glavom.

Njegova sjenka prekrila je Carstvo.

Muluk je bio prva, među žrtvama, koje su kao snoplje žita padale na zemlju. Pred koscem koji ne ostaje dužan, ni jednom klasu koji mu se popreči na putu. Hasan Sabah bijaše kosac neumoljivi.

Hajjam je gledao, kako Persija gori, u plamenu je nestajalo sjećanje na samarkandsku noć, postajući gorki pepeo, koji su smučeni vjetrovi rasipali njenim prostranstvima.

U jeku najžešćih borbi, i opasnosti po Hajjamov život koji, iako priznat, poštovan i slavan, bijaše ugrožen, Hasan Sabah mu šalje pismo, u kome piše: *Dragi prijatelju! Dođi, kod mene ćeš biti zaštićen. Uživaćeš u svemu. Posmatraćeš zvijezde i pisati poeziju. Iako sam uzimanje vina zabranio smrtnom kaznom, napraviću izuzetak. Toliko si lijepih stihova napisao o njemu. Oprostiće Bog, kada je u pitanju Hajjam. I ja, tvoj stari drug.* Nije otišao.

Mongoli će ih pomiriti.

Alamut, tvrđavu za koju se vjerovalo da je neosvojiva, pretvoriće u ruševinu. Isti plamen će odnijeti Hasanovu biblioteku.

Nekim čudom, preživjeće *Rubaije*. Na velikom zgarištu, ostaće sveska pisana Hajjamovom rukom, netaknuta. Plamen je pred njom ostao nemoćan. Pod čudnim okolnostima je dospjela u Tvrđavu. Hajjam je mislio da je uništena, pošto je nestala iz palate u kojoj je stanovao. Nije mogao ni pomisliti da ju je uzela ruke *asasina*, po naređenju njihovog vođe.

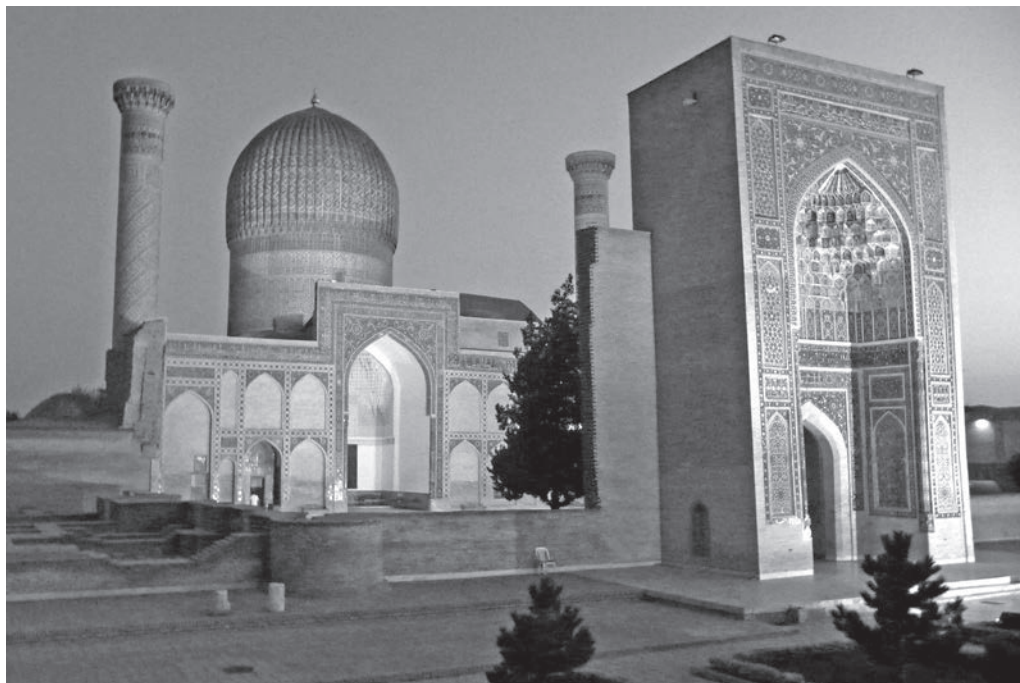
Zašto je htio *Rubaije*? Prijetila opasnost da budu uništene. On je to znao. On koji je sve znao i sve vidio. Svemoćni Sabah, pred kojim je drhtala Persija. A bio je tako nježan!

Velika povika, bijaše se digla na Hajjama. Mnogima je smetala njegova slava.

Dobrodošilce koju nekada upućivahu, Hajjamu iz Nišapura, čovjeku kome niko nije ravan, čiji ugled niko ne spori, kome niko ne protivrječi, princu filozofa, u čijoj

Izgradnja velike džamije u Samarkandu, Behzad, 15. vek.

je glavi svekoliko znanje, polako su se pretvarle u gorke čaše, koju su mu sada njegovi neprijatelji, nudili na svakom koraku.

Išao je putem koji je vodio u bespuće.

U pepelu je završila samarkandska noć. Sve je postalo gorki pepeo.

Umro je Hajjam. Sveštenstvo je zabranilo da se sahrani na groblju, smatrajući ga jeretikom. Sahranjen je u vrtu, bez počasti. Uprkos zabranama, nikli su cvjetovi, oko njegovog groba.

Postao je najljepši vrt Persije.

Svu trojicu je izmirila zemlja. I trava koja ne zna za razlike. U jednoj *rubaiji* Hajjam o tome pjeva.

Ne zna se gdje su grobovi Hasana I Sabaha i Nazima Muluka.

Negdje, u zemlji persijskoj, svakako.

Na Hajjamovom grobu, i danas, niče cvijeće.

Rukopis *Rubaija* doživio je čudnu sudbinu. Hiljadu godina je lutao, nestajao, ponovo se pojavljivao. Čudna je putanja kojom je išao. Vodila ga je neka viša sila, ne

dajući da bude uništen. Sve do 10. aprila 1912. Do potonuća *Titanika*, sa kojim je nestala sveska, koju mu je poklonio Abu Taher, poslije onog sukoba, što ga je slavni pjesnik imao sa Studentom brazgotinom, koji je doživio epilog na sudu, gdje ovaj bijaše veliki sudija.

U nojoj je ispisao *Rubaije*.

Dok je brod tonuo, vlasnik rukopisa je čitao:

Pitaš odakle potiče naš dah života.

Ako bih morao da sažmem veoma dugu priču,

Rekao bih da potiče s dna okeana,

I da ga potom okean ponovo guta.

Hajjam je naslutio. Došapnule su mu zvijezde.

Nestali su varvari i sultani. Persija je pretvarana u zgarište mnogo puta. Poslije svega, žive *Rubaije*, i u njima Hajjam.

Onaj grumen zemlje, koji su podijelili na troje, spava negdje duboko u njedrima Persije.

Iran na 16. Međunarodnoj smotri arheološkog filma

17. mart 2015.

U saradnji sa Kulturnim centrom Islamske Republike Iran u Beogradu, kao i nekoliko drugih stranih kulturnih centara i instituta u Srbiji, Narodni muzej u Beogradu je od 19. do 25. marta 2015. organizovao XVI Međunarodnu smotru arheološkog filma.

Smotru je otvorila Asja Drača Muntean, pomoćnik ministra kulture i informisanja za međunarodnu saradnju, a prisutne su pozdravili mr Bojana Borić-Brešković, direktorka Narodnog muzeja u Beogradu, i dr Mahmud Šaluji, direktor Kulturnog centra Ambasade Islamske Republike Iran u Beogradu.

Ove godine prikazano je 22 filma iz 10 zemalja – Irana (1), Poljske (1), Nemačke

(3), Italije (8), Španije (3), Grčke (1), Austrije (2), Slovenije (1), Hrvatske (1) i Srbije (1). Izabrani filmovi odlikuju se visokim naučnim kvalitetom, ali i atraktivnim pristupom kulturnoj baštini, čime običnoj publici i stručnjacima pružaju mogućnost da se upoznaju sa značajnim svetskim spomenicima. To su uglavnom novosti i reportaže, ali i obrazovni filmovi koji predstavljaju važna otkrića, izuzetna dostignuća prošlosti iz različitih civilizacijskih perioda.

KC Irana uručio knjige biblioteci „Vlada Aksentijević” u Obrenovcu

12. mart 2015

Tokom manifestacije pod nazivom „Dani Irana u Obrenovcu”, Kulturni centar Ambasade I. R. Irana u Beogradu uručio

Predstavnici Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana na 16. Međunarodnoj smotri arheološkog filma

*Jovana Janjušević , direktorka biblioteke
„Vlada Aksentijević“u Obrenovcu*

je biblioteci „Vlada Aksentijević“ više od 50 naslova iz svog izdavaštva, uglavnom poetskih i književnih dela. Donaciju je od direktora Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana, dr Šaluija, primila direktorka ob-

renovačke biblioteke, Jovana Janjušević, koja je, zahvalivši se, odala priznanje Kulturnom centru Irana u Beogradu na energiji i želji da predstavi svoju kulturu.

U okviru manifestacije organizovan je festival filma na kome su prikazana novija ostvarenja iranske kinematografije.

Pesničko veče revolucionarne poezije Irana

27. februar 2015.

U organizaciji Centra za učenje persijskog jezika održano je pesničko veče posvećeno revolucionarnoj poeziji Irana na kome je predstavljeno stvaralaštvo trojice savremenih pesnika – Mehrdad Aveste, Sedjed Husein Huseinija i Kejsara Aminpura.

„Jedan od blagoslova islamske revolucije u Iranu je pojava pesnika i umetnika koji su bili posvećeni ciljevima revolucije i u svojim delima isticali njene osnovne pojmove kao što su otpor, pobeda, nazivsnosti nada u budućnost“, rekao je u pozdravnoj reči direktor Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana, dr Šaluij.

Veliki odziv na pesničkoj večeri posvećenoj revolucionarnoj poeziji

Osvrćući se na razne promene koje su pratile persijsku književnosti kroz njenu dugu istoriju, dr Šaluji je istakao:

„Gustina i raznolikost istorijskih i političkih dešavanja u poslednje četiri decenije, istovremeno sa pojavom novih žanrova poezije, privukla je pažnju pesnika i umetnika u Iranu, kada su nastala i dela trojice značajnih savremenih pesnika, koja će, kao trajna vrednost, ostati zabeležena u istoriji iranske književnosti”.

O revolucionarnoj poeziji Irana govorio je i Said Safari, lektor persijskog jezika. On je putem video slajdova predstavio pomenute pesnike i govorio o uticaju društveno-političkih i revolucionarnih promena na jezik, književnost i umetničke forme.

U nastavku večeri, polaznici kursa persijskog jezika pročitali su nekoliko odlomaka iz poezije revolucionarnih iranskih pesnika.

Nedelja iranskog filma u Nišu

17. februar 2015.

Projekcijom filma „Kocka šećera”, u Niškom kulturnom centru počela je nedelja iranskog filma koja je trajala do 23. februara. Tokom sedam dana niška publika imala je priliku da vidi sedam filmova nastalih u periodu od 2011. do 2013. godine.

Festival je otvorio direktor Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana, doktor Mahmud Šaluji. U pozdravnoj reči, dr Šaluji je rekao: „Najbolji način da upoznate kulturu, običaje, ljude i život u jednoj zemlji je kroz filmove koji se u njoj stvaraju. U Iranu se svaki dan napravi po jedan film, a film kojim se otvara festival govori o iranskim običajima, proslavljanju, svadbama, sahranama, o gorkim i slatkim trenucima života.”

Tokom ove, prve revije iranskog filma u Nišu, osim „Kocke šećera”, prikazani su

*G. Dejan Dabić, urednik filmskog programa
Niškog kulturnog centra*

filmovi „Bazen za crtanje”, „Sasvim sam”, „Kolevka za majku”, „Ovde, bez mene”, „Ljubeći mesecoliko lice” i „Živi bili”.

Dani iranske kulture u Smederevu

5–12. februar 2015.

U okviru manifestacije pod nazivom „Dani iranske kulture u Smederevu”, u ovom gradu održana je revija iranskih filmova i izložba iranske kulture na kojoj su predstavljene fotografije iranskih znamenitosti i gradova, narodna radinost Irana, persijske minijature, a održana je i video prezentacija Teherana. Manifestaciju u smederevskom Centru za kulturu otvorio je dr Šaluji, direktor Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana u Beogradu.

Zamenik gradonačelnika Smedereva, g. Bojan Teofilović, podsetio je da je saradnja sa Kulturnim centrom Ambasade

*G. Bojan Teofilović,
zamenik gradonačelnika Smedereva*

Irana dogovorena pre tri meseca, a prvi korak saradnje bila je donacija u knjigama Narodnoj biblioteci Smederevo.

„Pružamo veliku ruku dobrodošlice našim prijateljima iz Irana koji su danas u

Smederevu”, rekao je Teofilović, osvrćući se prethodno na drevnu persijsku civilizaciju i sadašnju bogatu kulturu Irana.

Dr Šaluji je, u okviru nastavka saradnje na kulturnom planu, najavio početak kursa za učenje persijskog jezika u Smederevu i koncert tradicionalne iranske muzike. On je, takođe, pozvao brojne posetioce u turistički obilazak Irana.

Pesničko veče posvećeno Sohrabu Sepehriju

23. januar 2015.

U saradnji Centra za učenje persijskog jezika pri Kulturnom centru Ambasade I. R. Iran u Beogradu i polaznika kursa persijskog jezika održano je veče persijske poezije posvećeno savremenom iranskom pesniku, Sohrabu Sepehriju. O pesničkom i kulturološkom značaju ovog uticajnog pesnika i slikara govorili su direktor Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana u Beogradu, doktor Šaluji i lektor persijskog

Sepehrijeva poezija privukla je veliku pažnju publike

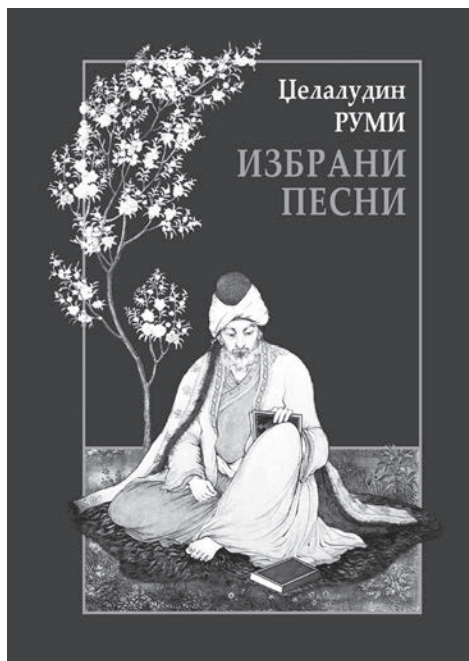
jezika, Said Safari. U nastavku večeri, polaznici kursa persijskog jezika pročitali su nekoliko pesama Sohraba Sepehrija.

Knjiga Rumijeve poezije objavljena na makedonskom jeziku

decembar 2014.

U izdavaštvu Kulturnog centra Ambasadе Islamske Republike Irana u Beogradu izašla je knjiga Rumijeve poezije na makedonskom jeziku. Knjiga pod nazivom „Izbrani pesni“ (Izabrane pesme) prevod je sa srpskog jezika postojeće zbirke Rumijeve poezije „Jedino sve“, koju je Kulturni centar I. R. Irana objavio 2007. godine, a koju je na makedonski prevela Verica Andreevska. Po mišljenju stručne javnosti, objavljivanje Rumijevih pesama na makedonskom jeziku predstavlja izuzetno važan korak u približavanju persijske poezije makedonskoj čitalačkoj publici. Jedan od recenzenata knjige, prof. dr Risto Solunčev, istakao je:

„Svaki prevod dela Dželaludina Rumija Mevlane ima svestremenski značaj i ne postoje mali i veliki jezici koji bi udomili njegovu poeziju i njegov eros, jer svaki jezik je forma za njegove forme. Mevlana je jedan od najvećih pesnika ljubavi, univerzalne drame čovekovog roda, njegove sudbine da večito poseže za Nedostižnim, tako da poduhvat za ovako obiman izbor i prevod njegovih pesama i poetskih bisera na makedonski jezik predstavlja obogaćivanje ne samo makedonske kulture, već i svojevršno ponovno pevanje Rumija. Iranac svetske duše, Rumi, nastavlja da peva svaki put kad se njegova pesma prepeva. Rumi peva, a svi mi se pronalazimo u njegovoj lirici i njegovom suptilnom treptaju pred tajnama života i Boga. U horizont modernog vremena sasvim prirodno se uliva Rumijevo vreme, kao da je ovo vreme i njegovo vreme, kao da je naš

savremenik. Njegova poezija je moderna i uznemiravajuća, kao i dela jednog Dostoevskog. Savremena kultura pati od neuznemirenosti, pa su joj zato preko potrebna ovakva dela.”

Knjiga „Izbrani pesni“ objavljena je u saradnji sa Ambasadom I. R. Irana u Skoplju. Na prvoj nedelji iranske kulture u Makedoniji, održanoj u decembru 2014. godine, upriličena je njena promocija, koja je privukla značajan broj ljubitelja persijske poezije u Makedoniji.

59. Međunarodni beogradski Sajam knjiga

26. oktobar – 2. novembar 014.

Pod sloganom „Vreme je za knjigu“, u Beogradu je od 26. oktobra do 2. novembra 2014 godine održan 59. Beogradski međunarodni sajam knjiga na kome se, uz bogat izložbeni program i tribine, predstavilo više od 400 domaćih i inostranih izdavača.

*Štand Kulturnog centra Ambasade I. R. Irana na
59. Međunarodnom Sajmu knjiga*

Sajam knjiga otvorio je Milosav Tešić, znameniti srpski pesnik i akademik, a u ime počasnog gosta Sajma, Narodne Republike Kine, učesnike i posetioce je tom prilikom pozdravio Liu Dženjun, poznati kineski književnik, autor mnogobrojnih romana i priča. Izražavajući veliku čast i zadovoljstvo što je Narodna Republika Kina počasni gost Međunarodnog sajma knjiga u Beogradu, Liu Dženjun je između ostalog rekao:

„U očima evropskih i američkih političara, u izveštajima televizijskih stanica, kao što su CNN i BBC, Iran je jedna vrlo čudna zemlja. Da nema književnosti i filmova, obični ljudi u dalekoj Kini ne bi znali kakav je to Iran zaista. Međutim, sjajni iranski reditelji snimili su filmove kao što su ‘Deca neba’ i ‘Razvod’. U filmu ‘Deca neba’ ispričana je priča o osmogodišnjem bratu i sedmogodišnjoj sestri iz siromašne seoske porodice. Brat je, jednom prilikom, slučajno izgubio sestrine cipele, zbog čega

su morali na smenu da nose njegove. Međutim, kako je u školi bio organizovan kros, na kome je nagrada za osvojeno drugo mesto, bila upravo par cipela, brat iz tog razloga rešava da na krosu ostvari baš taj plasman. Nažalost, zbog greške koju je napravio, on je pobedio, a kako nagrada za prvo mesto nisu bile cipele, bio je strašno razočaran. U filmu ‘Razvod’, ispričana je komplikovana priča o razvodu jednog bračnog para iz Teherana. Svi oni obični ljudi u Kini, koji su pogledali ova dva filma, mogli su da zaključe da su osećanja ljudi i njihov život u Iranu, potpuno isti kao i osećanja i život ljudi u Kini, Srbiji ili bilo kom drugom kraju sveta. U Iraku nema ovakvih filmova. Kada su američki vojnici bombardovali Irak, za nas je to bilo bombardovanje neke druge zemlje. Ali, da su američki vojnici bombardovali Iran, u kome su nastali filmovi ‘Deca neba’ i ‘Razvod’, mi bismo se smesta zabrinuli za sudbinu tog brata i sestrice u iranskom selu, ili onog bračnog para iz Teherana. Upravo u tome leži snaga književnosti i filma. Upravo je u tome i snaga kulture. Političari iz celog sveta trebalo bi da više čitaju književna dela, jer što se više čitaju književna dela, to je međusobno razumevanje bolje, a razlike među nama nestaju, jer smo svi mi, na kraju krajeva, ipak ljudi.”

Na štandu Kulturnog centra Ambasade Irana, zainteresovanim posetiocima Sajma na raspolaganju su, pored više desetina naslova objavljenih u okviru izdavačkog programa Kulturnog centra, bili i brojni sadržaji iz oblasti kulture i umetnosti, objavljeni u Iranu na persijskom i engleskom jeziku. Radi se o izdanjima koja su po prvi put predstavljena u Beogradu, zahvaljujući saradnji sa Muzejom savremene umetnosti u Teheranu, a pod pokroviteljstvom Direkcije za kulturu Ministarstva kulture i islamske upute Islamske Republike Irana.

*O, Ti Koji popravljáš srca i duše,
O, Ti Koji pokrećeš dan i noć,
O, Ti Koji preobražavaš stanja,
Preobrazi naše u najbolje od stanja!*

(novogodišnja molitva)

KULTURNI CENTAR IRANA

Beograd, Neznanog junaka 32

Tel: 011/367-2564, 2660-386

Faks: 011/2666-980

www.iran.rs

e-mail: nur@iran.rs